

Mijn project en taal

de projectmanager
als taalmanager

Rob van Renen
Marc Gofferjé

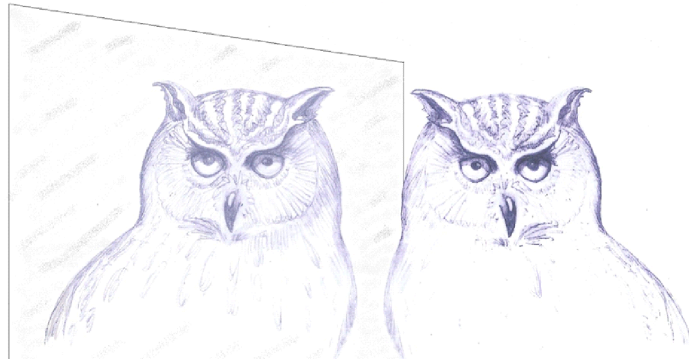
MIJN PROJECT EN TAAL

De projectmanager als taalmanager

In de reeks:

**LEREN
IN
UITVOERING**

Rob van Renen

Ontwerp omslag: Rob van Renen

Illustraties: Marc Gofferjé

Redactie: Marc Gofferjé

'Leren in Uitvoering' is een reeks met uitgaven om thema's op het terrein van projectmanagement dieper door te denken en breder bespreekbaar te maken.

Copyright © 2025 Mijn project en – uitgeverij in eigen beheer

De merknaam 'Mijn project en' is voor alle publicaties van 'Mijn project en' uitgeverij als merknaam beschermd.

Alle namen van personen en locaties zijn fictief. Elke gelijkenis met bestaande personen of locaties is puur toeval.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij 'Mijn project en'.

Eerste editie in een oplage als pdf, 17 december 2025.

ISBN 9 789081 841481

www.mijnprojectenik.nl

Vooraf

Deze reader verschijnt in de reeks ‘Leren in uitvoering’.

Deze reeks beoogt het denken over projectmanagement te verrijken. Door bij te dragen aan het verbreden van het handelingsrepertoire van de projectleider beogen wij het vak projectmanagement verder te professionaliseren.

In eerste instantie wilden we over specifieke thema’s steeds een nieuw ‘boek’ uitbrengen. Al vrij snel is het inzicht ontstaan dat we geen ‘boek’ schrijven, maar dat we een leerweg zijn ingeslagen waarvan we niet weten waar we uitkomen. Inmiddels hebben we voor meerdere thema’s een reader opgesteld: over Sun-tzu, vriendschap, Nietzsche, falen en over rituelen.

Mijn project en taal

Het thema van deze editie is ‘taal’. Het aspect ‘Communicatie’ staat al decennialang in de top-10 van de succes- en faalactoren van projecten. Taal en het gebruik van taal vormen de kern van communicatie. Toch gaat het bij vraagstukken over communicatie nooit over taal als zodanig. Deze constatering was voor ons aanleiding om het fenomeen taal centraal te stellen en aan een onderzoek te onderwerpen.

Het boeiende is dat we voor het denken en schrijven over taal, ook de taal zelf nodig hebben. Dat kan snel best ingewikkeld en abstract worden. We hebben er dan ook voor gekozen om veel voorbeelden te gebruiken uit de praktijk. Dit is de praktijk van gemeenten en het sociaal domein geworden, omdat Rob in de periode 2015-2025 daar zijn projecten heeft uitgevoerd.

Deze reader is ook een experiment. De opzet van de reader en de uitwerking van de onderdelen is tot stand gekomen met een stevige inbreng vanuit Chat-GPT. Dit heeft een grote invloed gehad op de structuur binnen de reader en de stijl van schrijven; veel meer in lijstjes, rijtjes en tussen conclusies.

Het is dan ook een zeer praktische reader geworden, veel voorbeelden, veel lijstjes met tips, do’s en don’ts. Daarmee heeft de reader ook het karakter gekregen van de zelfhulpboeken die met name in de Angelsaksische wereld (UK en VS) zo populair zijn. Het is onze meest filosofische, poëtische en Angelsaksisch-praktische reader tot nu toe, met een kwinkslag en twist aan het eind.

Lees deze reader met plezier, steek er wat van op en pas je nieuwe inzichten of enkele tips regelmatig toe. Wij denken dat je daardoor een beter projectresultaat krijgt. Geef de reader daarna aan een vriend of collega, of bespreek de thema’s in je project. Nog leuker (voor ons en je project): Deel het boek uit in je project.

17 december 2025,
Rob van Renen, Stolberg (im Harz)
Marc Gofferjé, Den Haag

Uit het leven gegrepen anekdoteparen

Ik heb twee mensen in mijn team die over een bepaalde kwestie, “er samen niet uit kunnen komen”. Ik besluit tot een driegesprek. Ik laat beiden met elkaar in gesprek gaan en kijk en luister. Na ongeveer een half uur onderbreek ik het gesprek. Ik geef aan hen terug dat ze elkaar niet goed blijven begrijpen. Dat komt omdat ze vastzitten in hun eigen woorden en de betekenis die ze aan die woorden geven. Ik geef ook aan dat ik hoor dat ze hetzelfde bedoelen, maar het met andere woorden zeggen. Alleen al door die interventie, breng ik teweeg dat beiden meer open gaan staan voor de taal van de ander, en die taal ook van elkaar overnemen. Daardoor komt het gesprek in een andere, meer constructieve energie.

Trees, Kees en ik hebben een gesprek over de te volgen koers. Kees en ik verschillen van mening. Trees luistert en zegt niets. Na het voor de tweede keer herhalen van onze argumenten en de nog steeds verschillende standpunten verdedigend, past Kees een retorische truc toe. Hij zegt dat in zijn beeld we het eigenlijk met elkaar eens zijn, maar het op een andere manier zeggen. Vervolgens verwoordt hij zijn standpunt en vervaagt daarin woorden die ik heb gebruikt. Hij probeert me op die manier te dwingen om het met hem eens te zijn. Wil ik daarna aangeven dat we het nog steeds niet eens zijn, dan moet ik het nog een keer uitleggen, maar met andere woorden dan die hij net gebruikt heeft. Vaak is het lastig om dan, op dat moment, die nieuwe, andere woorden te vinden. Ik merk dan dat ik bijna niet anders kan dan hem gelijk te geven. Hij heeft met mijn woorden zijn standpunt opnieuw neergezet, en ik kan er op dat moment niets nieuws tegenover zetten. Het is een oude truc om je gelijk te halen. Zelfs de Grieken en Romeinen deden dit al.

Ik kende een directeur, ze is inmiddels overleden, die als vaste werkwijze in vergaderingen, waar zij de voorzitter was, eerst iedereen om diens standpunt vroeg. Als laatste, iedereen gehoord hebbende, nam zij het woord. Daarvoor had ze niets laten doorschemeren van haar eigen standpunt. Ze formuleerde dan haar standpunt en gebruikte daar de woorden bij van de vorige sprekers. Ze deed dat op een zodanige manier dat de meesten in haar standpunt een gelijkenis hoorden met hun eigen standpunt. Vervolgens stelde ze het te nemen besluit voor. In veruit het merendeel van de situaties was de meerderheid het met haar eens.

Ik kende een projectmanager, Thijs, hij is nog niet overleden, die aan het einde van een gesprek altijd als eerste zijn conclusies gaf. Ook hij was vaak de voorzitter van dat overleg. Daarna liet hij anderen aan het woord om diens standpunten en conclusies te geven. Als het rondje gemaakt was constateerde hij dat men het grotendeels met elkaar eens was en hij formuleerde dat dan weer met zijn eigen woorden, die hij aan het begin had gebruikt. Bijna niemand was het dan met hem eens. Men weigerde ook vaak om zijn formulering als conclusie in de notulen op te laten nemen. Vaak ontstond er ruzie.

De taal

De Engelsman glimlachte beleefd. Hij begreep precies
wat ik bedoelde, alleen: 'zo zeggen wij dat niet.'
De wijziging die hij voorstelde leek miniem
maar maakte een wereld van verschil.

Schoenmaker, houd je bij je leest. 'Het varkentje gewassen'
kan niet letterlijk vertaald zonder te veranderen in iets anders.
De Engelsman, nog steeds beleefd, vroeg hoe ik dat deed
zo'n varkentje, hoe en waarom precies *gewassen*?
Hij kon zich er geen voorstelling van maken.

Een karwei met succes geklaard, probeerde ik.
Waarom zeg je dat dan niet? Een staande uitdrukking.
Werelden van verschil. Elke zegswijze, zinsconstructie
roept nevels van omringende beelden en begrippen op.

Wie zijn eigen taal spreekt schieten ze meteen te binnen
onuitgesproken verbindingen trillen mee
in het uiteindelijke resultaat: er staat nooit enkel wat er staat;
in een vreemde taal ontgaan ons die verborgen lagen.

De vertaalster uit het Hongaars die, na een ongeluk,
nog precies weet wat er staat maar steeds
net verkeerd, steevast kiest voor het foute woord.
Nauwelijks verschil. Ze klaagt: waarom
schiet ik er steeds net naast? Ze schrijft maar door
vervangt het ene synoniem door het andere
tragisch verdwaald in een doolhof van verschrijvingen.

Uit de bundel 'Kanttekeningen' van Bernlef, 2010.

INHOUDSOPGAVE

UIT HET LEVEN GEGREPEN ANEKDOTEPAREN	4
1. <u>INTRODUCTIE – HET GEDOE MET COMMUNICATIE EN DE TAAL</u>	9
1. DE STAP VAN COMMUNICATIE-BREED NAAR TAAL-SPECIFIEK	9
2. HET BELANG VAN TAAL VOOR ICT-PROJECTEN	10
3. HET BELANG VAN TAAL VOOR PROJECTEN BINNEN GEMEENTEN	12
4. DE TAAL - OBJECT VAN ONDERZOEK	15
2. <u>DE GESCHIEDENIS VAN DE TAALFILOSOFIE - Vliegensvlug</u>	17
1. DE OUDHEID: DE EERSTE VRAGEN OVER TAAL	17
2. DE MIDDELEEUWEN: TAAL, LOGICA EN THEOLOGIE	19
3. DE RENAISSANCE EN VERLICHTING: TAAL EN KENNIS	21
4. 19E EEUW: TAAL, CULTUUR EN LEVEN	22
5. DE 20E EEUW: TAAL STAAT VOL IN DE SCHIJNWERPERS	23
6. HEDENDAAGSE ONTWIKKELINGEN	24
7. CONCLUSIE	26
3. <u>DRIE FILOSOFISCHE AANVLEGROUTES</u>	28
1. SCOPE EN KERNPROBLEEM	28
2. BETEKENIS VAN BEGRIPPEN	30
3. INTERPRETATIE VAN TEKSTEN	39
4. TAAL EN MACHT	46
5. EEN DESTRUCTIEF TOETJE	52
4. <u>KRIS-KRASSERS</u>	61
5. <u>DE PROJECTMANAGER ALS TAALMANAGER</u>	107
1. TAAL IS HET BELANGRIJKSTE ELEMENT IN PROJECTCOMMUNICATIE	107
2. DE RISICO'S VAN TE WEINIG AANDACHT VOOR TAAL	108
3. WAAROM DE PROJECTMANAGER VOORAL TAAL MOET MANAGEN	109

<u>TAALWRIEMELS</u>	<u>111</u>
MIJN TAAL - I	112
MIJN TAAL - II	113
MIJN TAAL - III (IN DE STIJL VAN INGMAR HEYTZE)	114
MIJN TAAL - IV (IN DE STIJL VAN LUCEBERT)	115
MIJN TAAL - V (IN DE STIJL VAN SIMPLISTISCH VERBOND)	116
 <u>PRAKTISCHE HANDVATTEN: TIPS, DO'S EN DON'TS</u>	 <u>117</u>
7 TAALTIPS VOOR PROJECTLEIDERS BINNEN DE OVERHEID	118
6 TIPS VOOR PROJECTLEIDERS DERRIDA'S DECONSTRUCTIE	119
5 TIPS VOOR SEMANTIEK EN PRAGMATIEK IN PROJECTCOMMUNICATIE	120
DO'S & DON'TS BETEKENIS WITTGENSTEIN	121
DO'S & DON'TS BETEKENIS BERGSON	122
DO'S & DON'TS INTERPRETATIE GADAMER	123
DO'S & DON'TS INTERPRETATIE RICOEUR	124
DO'S & DON'TS TAAL, MACHT EN BELEID - FOUCAULT	125
DO'S & DON'TS TAAL, MACHT EN BELEID - HABERMAS	126
 <u>AANHANGSEL – COMPENDIUM TAALDIERENKUNDE</u>	 <u>127</u>
HOOFDSTUK I – DE FAMILIE DER SEMANTISCHE ONRUSTIGEN	128
TAALWRIEMELAAR	129
BETEKENISBIJTER	130
PRAATVERDRAGER	131
LOGOMORFIST	132
ZINSVERSTROOIER	133
TAALPURIST	134
TAALSLIJPER	135
KOMMANEUKER	136
 <u>OOK VERSCHENEN BIJ 'MIJN PROJECT EN...':</u>	 <u>137</u>

“De taal is een labyrint van wegen. Je komt van de *ene* kant en je weet de weg; je komt van een andere kant op dezelfde plaats, en je weet de weg niet meer.”

Ludwig Wittgenstein, Filosofische onderzoekingen, nummer 203.

“Hoe een woord functioneert kun je niet raden. Je moet zijn toepassing *bekijken* en daarvan leren. De moeilijkheid is echter het vooroordeel dat dit leren in de weg staat, uit de weg te ruimen. Het is geen dom vooroordeel.”

Ludwig Wittgenstein, Filosofische onderzoekingen, nummer 340.

“Hoe weet ik of ik het begrijp?!”

Ludwig Wittgenstein, Filosofische onderzoekingen, nummer 348, deel.

1. Introductie – het gedoe met communicatie en de taal

Communicatie staat al decennialang in de top-10 van succes- en faal factoren voor projecten. Bij bijna iedere evaluatie komt opnieuw naar voren dat de communicatie beter had moeten. En ondanks dat we voor de externe communicatie over onze projecten communicatieadviseurs inzetten, soms hele bureaus, het blijft gedoe.

1. De stap van communicatie-breed naar taal-specifiek

Dat communicatie al decennialang in de top-10 van faalfactoren staat zegt natuurlijk maar ten dele iets over de rol van de taal zelf. Taal hebben we nodig om te communiceren, maar communicatie in de betekenis voor projecten is veel breder dan taal alleen.

Communicatie in projectenland gaat over het informeren, betrekken en meeneemen van de verschillende belanghebbenden rondom het project. Doel is om draagvlak en vertrouwen voor het project en het te bereiken resultaat te krijgen. Dat gebeurt dan door (nog steeds een leukwoord) transparant te zijn over wat het project wil bereiken en het proces waarlangs het project wordt uitgevoerd.

Het inrichten en regelen van de communicatie vraagt veel van het project en wordt toch nog vaak onderschat, ondanks de vaste top-10 plek in het lijstje succes- en faalfactoren.

Binnen projectenland is er vaak sprake van een apart communicatieplan, naast of aanvullend aan het projectplan zelf. Het zal dan ook niet verbazen dat ook voor het communicatieplan een soort van vast format is. Het zal ook niet verbazen dat dit vaste format vaak wel als basis gebruikt wordt, maar vervolgens pragmatisch wordt gehouden. Daarmee wordt het een extra corvee instrument, waarmee de inhoudelijke, oprechte communicatie zich al snel op een hellend vlak begeeft en in de loop van het project steeds minder focus krijgt.

Als het goed is regel je in het communicatieplan, of je het nu pragmatisch smal of volgens-het-boekje breed doet, de volgende dingen: Naast de inleidende tekst over het doel en resultaat van het project, is het doel van het communicatieplan beschreven. Daarin worden ook de verschillende doelgroepen en de aan hen te communiceren kernboodschap beschreven.

Daarna komt de strategie en aanpak voor communicatie, gevolgd door de middelen en communicatiekanalen die gebruikt worden. En omdat het een plan is hoort er natuurlijk een planning bij, liefst met een communicatiekalender, de organisatie, en zal ook de risico-paragraaf niet ontbreken die met de nodige clichés zijn ingevuld.

Allemaal lekker Caluwé-blauw¹ qua opzet. In deze formats ben ik nog nooit de aandacht tegengekomen voor de taal zelf. Ik veronderstel dat dat komt omdat binnen de organisaties de taal zelf voor ‘normaal’ gehouden wordt.

Binnen overheidsorganisaties is die ‘normale’ taal meestal de beleidstaal waarvan men het beeld heeft dat iedereen binnen de organisatie die begrijpt (inclusief bestuurders en de gemeenteraad), of het is de B1-niveau taal die voor de overheid de norm is om naar de burgers te communiceren.

Ik heb het idee dat hier sprake is van een ‘blinde vlek’. Taal is niet zo vanzelfsprekend als men veronderstelt. En omdat ik het beeld heb dat juist de gebruikte taal zelf tot veel ruis, verwarring, misverstand en onbegrip leidt, wil ik me in dit onderzoek specifiek richten op het element taal als de kern van de communicatie binnen projecten.

2. Het belang van taal voor ICT-projecten

ICT-projecten staan vaak bekend als complex, risicovol en gevoelig voor mislukking. Onderzoek laat zien dat een groot deel van de mislukte projecten niet zozeer te maken heeft met technologie, maar met communicatieproblemen. Hierbij is het de taal die tekortschiet in het beschrijven, benoemen of betekenis geven aan relatief nieuwe begrippen, waaruit de ICT-projecten zijn opgebouwd. Begrippen zoals “functionaliteit” of “gebruikersinterface” kenden wij 50 jaar geleden niet in de huidige betekenis. Daarmee komt taal in het hart van ICT-projecten te staan: het is niet slechts een ondersteunend middel, maar een cruciale succesfactor. Voor dit standpunt geef ik de volgende zeven argumenten:

1. Taal voor de brug tussen techniek en business

Een ICT-project bevindt zich altijd op het snijvlak van techniek en organisatie. Ontwikkelaars, beheerders, gebruikers, managers en bestuurders spreken vaak letterlijk een andere taal. Ontwikkelaars gebruiken technische termen over architecturen, API's, en datamodellen. Managers en gebruikers denken in processen, resultaten en beleving. Zonder een goede “vertaling” tussen deze werelden ontstaan misverstanden, verkeerde verwachtingen en uiteindelijk systemen die niet aansluiten bij de praktijk.

2. Taal voor het formuleren van de specificaties

Een van de grootste uitdagingen in ICT-projecten is het helder formuleren van de specificaties: wat moet het systeem kunnen en waarom? Specificaties worden meestal in taal vastgelegd. Onduidelijke of dubbelzinnige formuleringen leiden tot verkeerde interpretaties. Goede specificaties zijn daarom taal-

¹ Caluwé-blauw is afgeleid van het kleurenmodel van de Caluwé en Vermaak. Het kleurenmodel is een theoretisch kader dat verschillende paradigma's van verandering categoriseert en vertegenwoordigt met verschillende kleuren. Het model identificeert vijf kleuren die verschillende denkwijzen en benaderingen van verandering vertegenwoordigen: geel, blauw, rood, groen en wit.

kundig scherp, consistent en afgestemd op de doelgroep. Het gebruik van gebruikersverhalen, scenario's en voorbeelden kan helpen om de specificatie-taal dichter bij de praktijk te brengen.

3. Taal voor documentatie en kennisborging

Taal is ook de manier waarop kennis in ICT-projecten wordt vastgelegd en doorgegeven. Computercode moet vergezeld gaan van documentatie die toegankelijk is. Handleidingen en instructies moeten in begrijpelijke taal geschreven zijn om adoptie te bevorderen. *Lessons learned* worden alleen waardevol als ze helder en overdraagbaar zijn geformuleerd. Zonder taal vervliegt projectkennis zodra mensen vertrekken.

4. Taal voor coördinatie en samenwerking

ICT-projecten zijn teaminspanningen, vaak met multidisciplinaire teams en externe leveranciers. Coördinatie gebeurt voor een groot deel via taal. Vergaderingen, stand-ups en scrumsessies zijn talige (taalgevoelige, taal gestuurde) rituelen om afstemming te bereiken. Misverstanden ontstaan vaak omdat woorden verschillende betekenissen hebben in verschillende contexten. Helderere, gedeelde taal is de ruggengraat van projectcoördinatie.

5. Taal voor het verwachtingenmanagement

Veel ICT-projecten mislukken omdat verwachtingen niet goed zijn afgestemd. Taal speelt hierin een centrale rol. Het woord "oplevering" kan voor ontwikkelaars betekenen dat de software technisch draait, maar voor gebruikers dat het systeem volledig getest en gebruiksvriendelijk is. Het verschil tussen "pilot", "test" en "definitieve implementatie" moet expliciet worden uitgelegd. Precieze taal voorkomt dat belanghebbenden elkaar op cruciale momenten verkeerd begrijpen.

6. Taal en macht in ICT-projecten

Taal is niet neutraal: wie de taal bepaalt, bepaalt vaak ook de richting van het project. Technische termen kunnen managers buitensluiten en zo de macht bij specialisten leggen. Beleidsjargon kan op zijn beurt gebruikers buitensluiten en leiden tot weerstand. De framing van problemen ("legacy" vs. "kritieke infrastructuur") beïnvloedt prioriteiten en besluitvorming. Succesvolle ICT-projecten vragen om taal die inclusief is, zodat die door iedereen op dezelfde manier begrepen wordt, en die bruggen slaat in plaats van muren optrekt.

7. Taal als drager van vertrouwen

Vertrouwen tussen projectteam, opdrachtgever en gebruikers is essentieel. Transparante communicatie over voortgang, risico's en fouten versterkt geloofwaardigheid. Vaag taalgebruik ("we zijn bijna klaar", "het zit in de pipeline") wekt wantrouwen. Duidelijke en consistente terminologie bouwt vertrouwen op. Wie zorgvuldig communiceert, creëert een klimaat waarin samenwerking beter slaagt.

Conclusie

Taal is dus de stille succesfactor in ICT-projecten. Technologie mag centraal lijken te staan, maar de doorslag wordt vaak gegeven door:

- Hoe helder de specificaties in taal zijn vastgelegd,
- Hoe goed coördinatie en verwachtingen via taal verlopen,
- Hoe zorgvuldig taal vertrouwen en samenwerking opbouwt,
- Hoe inclusief taal is en de verschillende belanghebbenden betreft.

Met andere woorden: ICT-projecten zijn niet alleen technische, maar vooral talige ondernemingen. Wie taal onderschat, vergroot de kans op mislukking. Wie taal serieus neemt, vergroot de kans dat technologie daadwerkelijk waarde toevoegt aan organisatie en samenleving.

3. Het belang van taal voor projecten binnen gemeenten

In de afgelopen 10 jaar heb ik hoofdzakelijk projecten gedaan voor Nederlandse gemeenten. Hierboven heb ik laten zien dat binnen ICT-projecten taal een belangrijke factor is. Binnen gemeenten is taal van nog groter belang.

Ambtenaren en wethouders smullen van taal. Zo is er veel aandacht voor het opstellen van teksten en voor het goed communiceren met taal. Er is dan ook veel discussie over wat die juiste taal dan is. En er zijn veel betweters die vinden de beste taal in pacht te hebben; die weten hoe het moet! Juist omdat er vaak zoveel aandacht voor taal en communicatie is, wordt het bijna per definitie nooit als goed genoeg ervaren.

Van groot belang hierbij is om te beseffen dat de overheid – dus ook gemeenten – haar stinkende best moet doen om communicatie simpel te houden. Met noemt dat ‘op B1-niveau’. B1 verwijst naar een niveau volgens het Europees Referentiekader voor Talen (ERK/CEFR). Dat kader heeft zes niveaus: A1, A2, B1, B2, C1 en C2. Iemand met B1 kan zich redden in de meeste dagelijkse situaties, maar kan de taal nog niet echt vloeiend of genuanceerd spreken of schrijven.

De Nederlandse overheid heeft een richtlijn opgesteld voor de communicatie van de overheid naar inwoners. In deze richtlijn is opgenomen dat communicatie van een overheid naar burgers op B1-niveau moet zijn; brieven, websites, etc. Bij gemeenten wordt het ook vaak gebruikt voor stukken naar het college of de raad.

B1-niveau wordt dan ook wel eens het bekendere ‘Jip en Janneke’ of ‘Nijntje-niveau’ genoemd. Het is simpele taal. Veel mensen vinden dit – terecht – geen fijne termen; ze voelen zich als minderwaardig neergezet en bejegend.

Ik heb ChatGPT gevraagd om de twee bovenstaande alinea's op B1-niveau te zetten. Dit leverde het volgende op:

“De overheid – ook de gemeente – moet altijd duidelijk praten en schrijven. Dat is belangrijk. Teksten moeten simpel zijn. Dat heet B1-niveau. B1 is een taalniveau. Er zijn zes niveaus: A1, A2, B1, B2, C1 en C2. Met B1 kun je je redden in het dagelijks leven. Je kunt praten en schrijven. Maar nog niet heel makkelijk en niet heel precies.

De overheid zegt: alle brieven en websites voor mensen moeten op B1 zijn. Gemeenten gebruiken B1 ook vaak in stukken voor het college of de raad. Soms zegt men ook: dit is Jip-en-Janneke-taal of Nijntje-taal. Het betekent: eenvoudige taal.”

Ik wil je vragen om nu ook nog een keer de twee originele alinea's te lezen, de verschillen op je in te laten werken en te voelen wat dit in je doet.

Voor van oorsprong Nederlandstaligen bestaat een vergelijkbaar systeem met 1F tot 4F, waarbij 1F – het niveau van de basisschool – vaak als laaggeletterd wordt beschouwd, volgens het [Expertisepunt basisvaardigheden](#). De classificatieniveaus lopen in de praktijk soms door elkaar, omdat de F-niveaus er later bij zijn gekomen. In dit boek richt ik mij uitsluitend op de ERK aanduiding van A – C.

Binnen deze context is het als projectmanager dus extra uitkijken met de communicatie en met de taal die je gebruikt. Projectmanagement in gemeentelijke context draait om samenwerking tussen diverse actoren: bestuurders, beleidsmedewerkers, inwoners, maatschappelijke organisaties en externe partners.

Wat al deze actoren verbindt, is taal. Niet alleen als communicatiemiddel, maar als fundament waarop afspraken, vertrouwen en gezamenlijke betekenisruten. Eigenlijk ben je bij een gemeente geen projectmanager maar taalmanager. Ik licht dit in zeven punten nader toe.

1. Taal als communicatiemiddel in projecten

In gemeentelijke projecten komen veel belanghebbenden samen met uiteenlopende belangen: wethouders willen bestuurlijke resultaten, inwoners verlangen herkenbaarheid en participatie, ambtenaren zoeken uitvoerbaarheid. Heldere taal maakt verschil: is het project “een wijkgericht initiatief” of “een herstructurering”? De woorden bepalen de verwachtingen. Jargon kan samenwerking ondermijnen: interne gemeentelijke termen sluiten inwoners vaak uit. Toegankelijke taal daarentegen vergroot vertrouwen en betrokkenheid. In projectmanagement is taal het instrument om complexiteit te vertalen naar duidelijkheid.

2. Taal als middel voor coördinatie

Een project staat of valt met afspraken en taakverdeling. Binnen gemeenten gaat het vaak om samenwerking over afdelingen heen (sociaal domein, ruimtelijke ordening, financiën). Projectplannen en rapportages zijn talige coördinatie-instrumenten.

Vergaderingen en werkoverleggen functioneren via taal om taken en deadlines op elkaar af te stemmen. Besluitenlijsten en notulen zijn schriftelijke ankers die voorkomen dat afspraken vervliegen. Projectmanagement zonder gestructureerde taal zou chaos zijn.

3. Taal en gedeelde betekenis

Vaak blijkt in gemeentelijke projecten dat partijen wel praten, maar niet hetzelfde bedoelen. Bijvoorbeeld: “Duurzaamheid” betekent voor de wethouder vaak CO₂-reductie, voor bewoners lagere energiekosten, en voor een woningcorporatie investeringszekerheid. “Participatie” betekent voor beleidsmakers vaak enkel inspraak, terwijl bewoners het zien als échte medezeggenschap. Projectmanagement vereist daarom betekenisafstemming: actief onderzoeken wat partijen verstaan onder sleutelbegrippen.

Een gedeeld vocabulaire is cruciaal om het project in de juiste richting te sturen. Daarom is het aan te raden om bij complexe projecten een aparte begrippenlijst op te stellen, zodat de belanghebbenden de betekenis aangereikt krijgen die aan de gebruikte begrippen wordt gegeven, binnen de context van het project.

4. Taal en vertrouwen in projecten

Taal schept vertrouwen wanneer ze helder, consistent en eerlijk wordt gebruikt. Beloften scheppen verwachtingen die in taal zijn vastgelegd. Als woorden niet corresponderen met daden, verdwijnt het vertrouwen. Transparantie: open communiceren over onzekerheden versterkt geloofwaardigheid. Participatietaal: inwoners merken feilloos of hun inbreng “meegenomen” wordt of daadwerkelijk serieus invloed heeft. Goed projectmanagement vraagt om taal die verantwoordelijkheid draagt en vertrouwen wekt.

5. Taal, macht en framing

Taal is niet neutraal: hoe een project wordt benoemd, bepaalt vaak wie er invloed krijgt. Een “veiligheidsproject” roept andere actoren op (politie, handhaving) dan een “leefbaarheidsproject” (bewoners, welzijnsorganisaties). De framing in beleidsdocumenten stuurt impliciet de agenda. Een term als “kwetsbare bewoners” kan wellicht helpen bij middelenwerving, maar kan door bewoners zelf als stigmatiserend worden ervaren. Projectmanagers moeten zich bewust zijn van de machtsdimensie van taal.

6. Taal en cultuur binnen gemeenten

Elke organisatie kent een eigen taalcultuur. Binnen gemeenten is dat vaak bestuurlijk en beleidsmatig, met woorden als “doelstellingen”, “prestatie-indicatoren” en “output”. Begrippen die in het recente verleden overgenomen zijn van het bedrijfsleven. Voor gemeentelijke collega’s is dat vertrouwd, maar voor inwoners voelt het afstandelijk. Succesvolle projectmanagers kunnen schakelen tussen beleids- en mensentaal: ze vertalen ambtelijke formuleringen naar verhalen die bewoners begrijpen en waarderen.

7. Leren en kennisdeling via taal

Gemeentelijke projecten leveren vaak kennis en lessen op die verder reiken dan één wijk of één beleidsveld. Die lessen worden vastgelegd in evaluaties en rapportages. Verhalen uit de praktijk (good practices, casussen) zorgen dat die kennis levendig blijft. Dialoog en intervisie zijn talige praktijken waarin ambtenaren leren van elkaars ervaringen. Zonder taal zouden de lessen uit projecten niet overdraagbaar zijn naar de bredere organisatie.

Conclusie

Voor projectmanagement is taal niet slechts een middel om te communiceren, maar het weefsel waarin samenwerking plaatsvindt:

- Ze maakt afspraken en coördinatie mogelijk.
- Ze schept gedeelde betekenissen die nodig zijn om uiteenlopende belangen te verbinden.
- Ze bouwt vertrouwen en legitimiteit.
- Ze bepaalt macht en invloed via framing en benoeming.
- Ze draagt bij aan cultuur, leren en kennisdeling.

Daarmee is taal het stille fundament onder ons projectmanagement. Succesvolle projectmanagers zijn daarom niet alleen planners en coördinatoren, maar vooral ook meesters in taalgebruik. Mensen die begrijpen dat woorden niet neutraal zijn, maar de samenwerking sturen, vertrouwen bouwen en richting geven aan gezamenlijke actie. Zij weten hoe woorden verbinden, hoe betekenissen op elkaar af te stemmen, en hoe taal kan inspireren tot gezamenlijke actie. Succesvolle projectmanagers zijn taalmanagers!

4. De taal - object van onderzoek

Zoals eerder aangegeven richt dit onderzoek zich op 'de taal' als kernelement van de communicatie bij projecten. Maar hoe vliegen we dat onderzoek naar de taal aan?

Ik wil dit onderzoek aanvliegen vanuit de filosofie. Binnen de filosofie is er een eeuwenlange traditie in het filosoferen over taal; de taalfilosofie.

Filosofie kan helpen om taal in ICT- en overheidsprojecten beter te begrijpen en gebruiken. Ze laat zien dat woorden in verschillende contexten andere betekenissen krijgen, dat teksten altijd op meerdere manieren geïnterpreteerd kunnen worden, en dat taal ook een middel van macht is.

Filosofie maakt kernbegrippen scherper en stelt ethische vragen over eerlijkheid en verantwoordelijkheid in communicatie. Zo kan ze misverstanden verkleinen, samenwerking verbeteren en bijdragen aan duidelijker en betrouwbaarder projectcommunicatie.

Filosofie kan dus helpen beter te begrijpen welke rol taal binnen projecten speelt, en hoe dat werkt. Hieronder drie manieren waarop de filosofie kan helpen:

1. Betekenis van begrippen

Mensen uit verschillende vakgebieden gebruiken vaak hun eigen woorden en vaktaal. Een ICT'er bedoelt met een woord soms iets heel anders dan een beleidsmaker of een burger. Daarnaast gebruiken organisaties vaak grote woorden zoals "transparantie", "gebruiksvriendelijkheid" of "participatie". Maar wat bedoelt men daar precies mee? Door dit te onderzoeken kun je beter begrijpen waar misverstanden vandaan komen. Dit voorkomt dat mensen langs elkaar heen praten terwijl ze denken dat ze het over hetzelfde hebben.

2. Interpretatie van teksten

In projecten worden veel plannen, rapporten en beleidsstukken gemaakt. Deze teksten zijn niet altijd eenduidig; verschillende groepen kunnen dezelfde tekst anders lezen. Filosofie helpt om te zien dat lezen en begrijpen altijd een proces van interpretatie is. Dit maakt duidelijk waarom afspraken soms niet werken zoals bedoeld: de betrokkenen hebben de tekst verschillend opgevat.

3. Taal en macht

Taal is nooit neutraal. Met taal wordt ook macht uitgeoefend. Bijvoorbeeld: technische of juridische termen kunnen burgers buitensluiten, of managers kunnen met taal bepalen wie wel en niet gehoord wordt. Een aantal filosofen heeft zich specifiek met het thema macht beziggehouden. Zij wijzen erop dat je goed moet kijken of taal gebruikt wordt om echt samen te werken, of vooral om macht en invloed te behouden.

Samengevat

Filosofie kan dus op drie manieren helpen om taal in projecten beter te begrijpen:

1. Inzicht geven in verschillen in betekenis en helder maken wat belangrijke begrippen betekenen.
2. Aandacht voor interpretatie van teksten.
3. Laten zien hoe taal en macht samenhangen.

Door in het onderzoek langs deze paden naar het element taal te kijken, kan filosofie helpen om communicatie in duidelijker, eerlijker en effectiever te maken.

Voordat we via de filosofie de diepte in gaan nemen we je eerst in vogelvlucht mee langs de geschiedenis van de taalfilosofie zelf.

2. De geschiedenis van de taalfilosofie - vliegensvlug

Taal lijkt vanzelfsprekend, we gebruiken woorden om te praten, te schrijven en te denken. Maar sinds de oudheid vragen filosofen zich af: wat is taal eigenlijk, hoe werkt betekenis, en welke rol speelt taal in ons denken en samenleven? Dit hoofdstuk schetst in hoofdlijnen hoe taalfilosofie zich binnen de Westerse wereld heeft ontwikkeld, van de eerste Griekse denkers tot hedendaagse theorieën.

1. De Oudheid: de eerste vragen over taal

Als we het over het begin van de Westerse filosofie hebben, dan denken de meeste mensen aan Socrates als de eerste Westerse filosoof. Hoewel Socrates heel populair gemaakt is door zijn leerling Plato, die over de gesprekken van Socrates geschreven heeft, waren er wel degelijk filosofen voor hem. We noemen die groep filosofen ook wel de ‘presocraten’. In die zin is Socrates net als de figuur Jezus, een soort cesuur in de geschiedenis, met een periode vanaf en een periode ervoor.

Als er gesproken wordt over de pre-socratische filosofie dan moet je denken aan de periode 6^e – 5^e eeuw voor Christus.² De filosofen in die periode vroegen zich vooral af hoe de werkelijkheid in elkaar zat. Er kwamen ook al vragen over taal naar voren. Die vragen hadden te maken met de vragen over het bestaan.

In die tijd waren er twee scholen die tegenover elkaar stonden. De ene school had als uitgangspunt dat het bestaan gaat om het ‘zijn’ van de dingen. En de tweede school had als uitgangspunt dat het bestaan gaat om het ‘worden’ van de dingen. De twee kopmannen in deze scholenstrijd waren Parmenides (het zijn) en Heraclitus (het worden).

Beide waren het eens dat taal best een lastig ding is, maar vanuit een verschillend perspectief. Zo stelde Parmenides bijvoorbeeld dat taal ons kan misleiden; we kunnen over het ‘niets’ spreken, terwijl ‘niets’ niet kan bestaan. Ook Heraclitus benadrukte dat taal altijd tekortschiet; de werkelijkheid is een voortdurende verandering (het worden); woorden kunnen die voortdurende veranderlijkheid van de werkelijk nooit helemaal vatten.

Plato (5^e-4^e eeuw voor Christus) ging ook uit van de wereld als ‘zijn’. Hij onderzocht of woorden hun betekenis krijgen door de natuur, of er een natuurlijke band is tussen woord en ding) of doordat mensen iets met elkaar afspreken.

Een leuk weetje is dat Astrid Lindgren dit vraagstuk 24 eeuwen later nog een keer naar voren brengt via Pippi Langkous. In één van haar avonturen bedenkt Pippi een woord dat nog niet bestaat en gaat er dan, samen met Annika en Tommy, een ding uit de werkelijkheid bij zoeken.

² De geboorte van Christus wordt gehanteerd als de start van onze Westerse jaartelling; Dag 1 van jaar 1. Er is geen jaar nul. Alles daarvoor is ‘vóór Christus’.

Dit vraagstuk over betekenis van taal was niet het enige taalvraagstuk dat Plato bezighield. Plato maakt zich ook druk om het verschil tussen gesproken, voorgelezen taal en taal die is opgeschreven. De tweede vond hij minderwaardig ten opzichte van de eerste.

Taal moest, in de mening van Plato, mondeling worden doorgegeven. Het grote nadeel van schriftelijke vastlegging was, aldus Plato, dat je er niet bij bent wanneer iemand die tekst leest. Je bent er niet bij om vast te stellen of de tekst begrepen wordt, zoals je die bedoeld hebt bij het opschrijven. Los daarvan zag hij dat je bij de schriftelijke overdracht van taal geen invloed uit kon oefenen op de emotie van de ontvanger.

Dat bespelen van de emoties (in het Grieks het pathos genoemd) was wel mogelijk via de mondelinge overdracht door de manier waarop je de tekst verbaal bracht. Dit punt van Plato komt verder in dit boek terug wanneer we dieper ingaan op het onderscheid tussen gesproken en geschreven taal.

Met het in schwing brengen van taal als thema door Plato kon zijn leerling Aristoteles (4^e eeuw voor Christus) eigenlijk niets anders doen, dan zich ook stevig met het thema bezighouden. Aristoteles ontwikkelde de eerste systematische taalfilosofie. Daarin stelde hij dat woorden symbolen zijn van gedachten. Gedachten zijn representaties van dingen in de werkelijkheid. Zo legde hij de basis voor de grammatica en logica als filosofische disciplines.

Maar Aristoteles deed nog meer. Hij heeft een heel boek gewijd aan de retorica, de welsprekendheid. Een boek over hoe je op een goede en overtuigende manier kan spreken in het openbaar. Hij gaf hints en tips voor de opbouw van een voordracht. Ook ging hij uitgebreid in op de verschillende typen voordrachten (een lofrede, een grafrede, et cetera) en waar je dan specifiek op moet letten.

Daarnaast heeft hij een boek geschreven over hoe je met taal om moet gaan in literatuur, gedichten en toneelstukken. Kortom, Aristoteles heeft veel over taal en communicatie nagedacht en opgeschreven. Gelukkig was hij op dat punt ongehoorzaam aan zijn leermeester Plato.

Ook in de Romeinse tijd (100 voor Christus tot ongeveer 400 na Christus) is er veel over taal geschreven, maar dan door de Romeinse hot-shots. Zo heeft Cicero veel over taal geschreven; vooral over het houden van goede voordrachten.

Cicero en vele anderen hebben zich ook sterk gemaakt voor het vervangen van het Grieks door het Latijn als voertaal. Ze hebben zich ingezet voor het ontwikkelen van de Latijnse taal als primaire taal voor de veroverde gebieden. Zonder te overdrijven kunnen we stellen dat dat gelukt is. We gebruiken nu nog woorden van Latijnse oorsprong, net als van het Grieks trouwens.

Ook in het recht kunnen we nog Romeinse invloed herkennen. Zij hebben een boost gegeven aan rechtspraak en dus aan advocatuur en daarmee ook aan het houden van een sterk en overtuigend pleidooi. Quintilianus heeft in zijn nadagen

als advocaat hier een echt dikke pil over geschreven. Dit boek is tot diep in de vorige eeuw in veel rechtenstudies gebruikt.

Met het verval van het West-Romeinse Rijk rond de 3^e en 4^e eeuw na Christus glijden we de donkere middeleeuwen in. Maar voordat we meeglijden wil ik eerst nog even stilstaan bij een monnik/filosoof die leefde in de 4^e eeuw na Christus en zich – achteraf gezien - op de drempel naar de Middeleeuwen bevond.

Ik heb het hier over de monnik/filosoof Augustinus van Hippo. Hij zag de taal als middel om de innerlijke gedachten naar buiten te brengen. Hij besprak ook hoe we via woorden naar God kunnen verwijzen, ondanks de beperkingen van de menselijke taal. Ook gaat Augustinus in op de taal als middel tot communicatie: of we via taal onze kennis over kunnen dragen. Hij stelt dat woorden weliswaar dingen aanduiden, maar dat ze vaak dubbelzinnig of misleidend kunnen zijn. Het woord is een teken (signum) dat verwijst naar iets anders, maar nooit het ding zelf is.

Daarom kan taal de werkelijkheid nooit volledig uitdrukken. Uiteindelijk, zegt Augustinus, kan geen enkel mens ons écht onderwijzen via taal. Woorden kunnen hoogstens aansporen of herinneren. Werkelijk inzicht komt van de innerlijke leraar, die hij met Christus vereenzelvigd. Dat betekent: taal is nuttig, maar ware kennis wordt “van binnenuit” verlicht.

Augustinus beschrijft hij hoe hij als kind taal leerde: door te luisteren naar volwassenen, de context van hun gebaren, en te begrijpen dat woorden naar dingen verwezen. Augustinus stelt dat taal fundamenteel sociaal is: ze ontstaat in de omgang met anderen. Tegelijk benadrukt hij dat taal ons vaak misleidt of gevangenhoudt in verkeerde gewoonten van denken. Ook waarschuwt Augustinus, zelf een behendig redenaar, voor het gevaar en de kracht van retoriek. Hij wist hoe krachtig taal kon zijn om te overtuigen en te misleiden.

En dan glijden we nu door naar de Middeleeuwen.

2. De Middeleeuwen: taal, logica en theologie

De middeleeuwen waren donker en waren lang; ongeveer 10 eeuwen bij elkaar, van ongeveer 5e eeuw na Christus tot en met de 15e eeuw. De term ‘donker’ is overigens pas naderhand ontstaan, in de tijd van de Renaissance (Frans voor wedergeboorte) en later de Verlichting. De denkers en kunstenaars van de Renaissance wilde met de typering ‘donker’ vooral het contrast laten zien tussen hun eigen opvattingen en de opvattingen in de voorliggende periode, waar zij zich tegen afzetten.

Nu is het ook zo dat er uit de periode van de middeleeuwen relatief weinig geschreven bronnen overgeleverd zijn. Dat geeft het beeld dat er niet zoveel gebeurd is. Het beeld bestond (en bestaat soms nog) dat de Kerk wetenschap en vrije gedachten onderdrukte, waardoor er eeuwen van “stilstand” zouden zijn geweest.

In de middeleeuwen zelf vond men het allesbehalve donker. De middeleeuwers wisten ook niet dat ze in het tijdperk middeleeuwen leefden. Die typering is pas later gegeven, eerst ten tijde van de Renaissance en - later sterker - tijdens de periode van de Verlichting. Daarin keek men terug op de ontwikkelingen van de samenleving door de tijd heen en de plek van het geloof en de wetenschap daarbinnen. Als een soort propaganda wilden de denkers en kunstenaars zich op dat moment positief positioneren tegenover de tijd die aan de Renaissance vooraf was gegaan.

Maar terug naar ons onderwerp; taal. Misschien is het handig om de periode van de middeleeuwen, het zijn tenslotte ongeveer 10 eeuwen, op te breken in de vroege en late middeleeuwen. Voor de periode van de vroege middeleeuwen moet je denken aan tussen de 5e en 10e eeuw. Voor de periode van de late middeleeuwen worden dat dan de 11e eeuw tot en met de 15e eeuw.

In de vroege middeleeuwen was het geloof, het Christendom, heer en meester over Europa. Taal werd voornamelijk bestudeerd in relatie tot het geloof. Het geloof kwam tot uitdrukking in de Bijbel, die alleen in het Latijn beschikbaar was. Taal werd gezien als brug tussen de menselijke rede en de goddelijke waarheid. Daarbij probeerde men ook de taal in te zetten als instrument voor de logische analyse; om via taal en logica die brug tussen de mens en het goddelijke te slaan.

Zo rond de 9e en 10e eeuw komt de scholastiek op. We komen dan in de periode van de late middeleeuwen. De scholastiek – ik blijf het een mysterieus mooi woord vinden - was de poging om geloof en rede, theologie en filosofie, in een rationeel geheel te verenigen.

Het is de middeleeuwse vorm van wijsgerige en theologische studie die zich ontwikkelde binnen klooster- en later universiteitsverband. Het begon als een streven om geloofswaarheden (het bewijs van God) rationeel te verhelderen.

De bloeiperiode van de scholastiek was in de 12e en 13e eeuw. Met de opkomst van universiteiten (Parijs, Bologna, Oxford) en de vertaling van Aristoteles' werken uit het Arabisch en Grieks, ontstond een nieuwe intellectuele dynamiek. Denkers als Thomas van Aquino, Bonaventura en Duns Scotus ontwikkelden verfijnde systemen waarin rede en geloof elkaar aanvulden. Het hoogtepunt lag in de synthese van theologie en filosofie, waarbij de scholastiek de dominante methode van denken en argumenteren werd.

Vanaf de 14e eeuw werd de scholastiek steeds technischer en verloor ze vitaliteit. Het opkomende humanisme en de Renaissance keerden zich tegen het scholastische jargon. De nadruk kwam weer te liggen op directe tekstlezing van de antieke bronnen.

Ten aanzien van het thema taal werd de periode van de scholastiek gedomineerd door wat het 'universaliën-debat' is gaan heten. Een deftig woord voor het vraagstuk "Bestaan algemene begrippen (universalia) zoals "mens", "dier" en "boom" werkelijk, of zijn ze slechts woorden in ons hoofd? Dit debat was fundamenteel,

omdat het direct samenhang met kennisleer, logica, metafysica én theologie. In dit debat waren verschillende stromingen en zij heeft bij elkaar ongeveer drie (!) eeuwen geduurd. Het debat leidde uiteindelijk tot verfijnde inzichten in logica, semantiek en metafysica, en beïnvloedde latere discussies tot ver in de moderne tijd.

3. De Renaissance en Verlichting: taal en kennis

In de Renaissance en Verlichting (16e–18e eeuw) veranderde de focus: taal werd steeds meer verbonden met kennis en wetenschap. Ik ga kort in op de denkbeelden van drie filosofen uit te periode.

De filosoof Descartes (17e eeuw), van het bekende ‘Cogito ergo sum’ (ik denk dus ik ben), benadrukte dat alleen de mens beschikt over een rationele taal; dieren zouden hooguit geluiden maken. Taal werd bewijs voor menselijk denken. Dit standpunt is inmiddels echt wel flink achterhaald. Gelukkig!

Locke (17e eeuw) wordt gezien als een grondlegger van de filosofie van de taal. Zijn analyse heeft invloed gehad op latere denkers als Leibniz en uiteindelijk ook de analytische traditie in de 20e eeuw. Hij heeft over taal een uitvoerig boek geschreven.³

De primaire functie van taal is communicatie van gedachten; secundair kan taal ook gebruikt worden om gedachten te ordenen en te reflecteren. Woorden zijn in essentie tekens die wij mensen afspreken om ideeën in ons bewustzijn aan anderen over te brengen. Er is geen natuurlijke band tussen woord en ding; de relatie is conventioneel (volgens de traditie, gewoonte bepaald).

Volgens Locke drukken woorden de *ideeën* in onze geest uit, niet de dingen zelf. Communicatie berust dus altijd op het delen van ideeën, wat ook tot misverstanden kan leiden. Locke bekritiseert het onnauwkeurige en dubbelzinnige gebruik van taal in filosofie en theologie. Hij zag taal vaak als een bron van verwarring in plaats van verheldering.

Ook legt hij uit hoe we met algemene woorden (bijvoorbeeld *boom*, *mens*) niet naar een enkelvoudig ding verwijzen, maar naar een abstract idee dat we hebben gevormd op basis van meerdere ervaringen. Daarmee verbindt hij taal aan zijn leer van abstractie.

Hij zag taal als middel om ideeën uit te wisselen, maar waarschuwde voor vaagheid en dubbelzinnigheid. Volgens hem zijn veel filosofische problemen eigenlijk misverstanden over woorden.

Leibniz (17e/18e eeuw), een andere bekende filosoof uit die periode, zag taal niet alleen als conventie, maar als een uitdrukking van het denken en van de orde van

³ *An Essay Concerning Human Understanding* (1689/1690)

de wereld. Tegelijk was hij zich bewust van de gebrekkigheid en ambiguïteit van natuurlijke talen.

Hij was op zoek om een meer exacte kunsttaal te ontwikkelen. Hij droomde van een universele taal van logische symbolen, waarin alle kennis precies kon worden uitgedrukt. Daarmee zou men redeneren kunnen reduceren tot berekenen, zodat geschillen konden worden opgelost als rekenproblemen. Dit idee inspireerde later de moderne logica en informatica.

4. 19e eeuw: taal, cultuur en leven

De 19e eeuw is een sleutelperiode voor de filosofie van de taal: de systematische taalkunde ontstaat, en tegelijk wordt in de filosofie de rol van taal in kennis, cultuur en denken explicieter onderzocht. Een groot aantal filosofen en wetenschappers buigt zich over taal als thema. De ontwikkeling hiervan binnen de 19e eeuw kan in grofweg drie perioden verdeeld worden.

In het begin van de 19e eeuw begint de gedachte post te vatten dat taal meer is dan alleen een communicatiemiddel. Zij vormt ook ons wereldbeeld, onze begrippen en zelfs ons zelfbewustzijn. De taal is de drager van de cultuur en dus bepalend voor het mens-zijn. Deze denkbeelden lopen parallel met het ontstaan van de Europese natiestaten.

Midden 19e eeuw ontstaat een kritischer geluid, met name van Schopenhauer, Kierkegaard en Nietzsche. Ze stellen dat taal niet alleen onthult, maar ook verhult en vervalst. Taal is een noodzakelijke bemiddelaar tussen mensen, maar tegelijk beperkt en misleidend. Ook de kloof wordt beklemtoond, die er is tussen de taal in diens vastheid van woorden en de eigen, subjectieve ervaring.

In de laatste jaren van de 19e eeuw ontstaan er binnen de taalfilosofie meerdere bewegingen. Parallel aan die ontwikkeling ontstaan er in die periode ook allerlei meer gespecialiseerde wetenschappen. De taal als onderzoeksobject wordt wetenschappelijk in stukjes verdeeld.

Er is een beweging die een historisch perspectief kiest; de taal is de sleutel tot het begrip van de mens en diens geschiedenis. Er is een formeel-wetenschappelijk perspectief dat streeft naar het opschonen en structureren van de taal om daarin ook logische wetten onder te kunnen brengen (logica). En dan is er een natuurwetenschappelijk perspectief dat taal ziet als een organisch, evolutionair verschijnsel.

Tot deze laatste groep behoort ook de Franse filosoof Bergson, op wiens denken ik later in dit boek dieper inga. In het kort: Bergson bekritiseerde taal omdat ze het vloeiende en veranderlijke van de werkelijkheid verstijft in vaste begrippen. Taal ordent, maar verliest nuance. Hiermee sluit Bergson in zijn denken aan op denkbeelden van Heraclitus (de oude Griek uit de 6e eeuw voor Christus).

De rode draad door de ontwikkeling in deze eeuw is dat het besef groeit dat taal niet neutraal is. Taal is óf een constitutieve kracht (vormt denken en cultuur), óf een beperking/illusie (sluiert de werkelijkheid), óf een object van wetenschappelijke analyse (hermeneutiek, logica, biologie).

Wat constant blijft is dat de 19e eeuw taal ontdekt als probleem en fundament tegelijk – onvermijdelijk voor denken, maar nooit volledig transparant of betrouwbaar. Je zou kunnen zeggen dat de 19e eeuw een verschuiving markeert van taal als uitdrukking van geest en cultuur, naar taal als vraagstuk van waarheid en methode, en uiteindelijk naar taal als object van wetenschap.

5. De 20e eeuw: Taal staat vol in de schijnwerpers

In de 20e eeuw neemt de filosofische belangstelling voor het thema taal uitbundig toe. Het fenomeen taal krijgt steeds meer aandacht. Net als bij de middeleeuwen, onderscheid ik drie perioden. We merken duidelijk dat de wetenschap en het dagelijks leven inmiddels in een versnelling geraakt is. Maakte ik bij de middeleeuwen onderscheid in drie perioden om een tijdspanne van 10 eeuwen te overbruggen. Ik onderscheid nu drie perioden om ontwikkelingen in slechts één eeuw in kaart te brengen.

In het begin van de 20e eeuw ontstaan twee grote stromingen die zich met het thema taal bezighouden. Eind 19e eeuw was vanuit de wiskunde de focus op de logica al de taal binnengeslopen. Begin 20e eeuw intensiveert deze stroming zich als de analytische traditie. Dit speelt vooral in de Engelstalige wereld. Daarnaast, en misschien ook daartegenover, ontwikkelt zich op het vaste continent Europa de continentale traditie.

De analytische stroming houdt zich bezig met het vraagstuk hoe taal via logische analyse kan worden opgehelderd; het probeert de logica van de wiskunde over te zetten naar de taal. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de betekenis van woorden en zinnen en de verwijzing die woorden maken naar objecten in de werkelijkheid.

Wittgenstein behoorde in zijn jonge jaren ook tot deze traditie. Hij zag de taal als een afbeelding van de werkelijkheid. Hij stelde dat een zin pas betekenisvol is als hij de werkelijkheid kan weergeven. Kan een zin dat niet, dan is die zin eigenlijk niet nut en overbodig. Daarmee nam hij een standpunt in op die onderdelen van de taal die het over abstracte dingen hebben, zoals bijvoorbeeld deugd en ethiek. Beroemd is zijn uitspraak: waarover men niet spreken kan, daarover moet men zwijgen.

Omgekeerd is het ook zo dat taal wordt gevormd door de omgeving en de cultuur. Zo kent de taal van de Inuit (een volk dat leeft in de arctische gebieden van Canada, Alaska en Groenland) een tiental verschillende woorden voor sneeuw. Afhankelijk van het gebruik is de soort sneeuw relevant. Van poedersneeuw (nuta-

gak) kun je geen iglo's bouwen. Van harde sneeuw (iglu) wel. In de zuidelijke landen zijn er meer woorden voor liefde en romantiek, dan in het ook emotioneel koelere noorden.

Waar de analytische stroming de nadruk legde op de logica van taal, daar legde de continentale stroming de nadruk dat via de taal ons bestaan en onze verhouding tot de wereld zichtbaar wordt. Taalkunde als wetenschap begint in deze periode ook steeds meer voet aan de grond te krijgen. Er wordt meer en meer systematisch naar taal gekeken, naar hoe woorden en zinnen zijn opgebouwd als systemen van tekens en de betekenis.

In het midden van de 20^e eeuw verandert de visie op taal opnieuw. Het gaat dan niet langer om de logische structuur, met name het gebruik van taal kwam centraal te staan. Naar voren kwam dat we met taal niet alleen maar beschrijven, maar ook dingen doen; we beloven, we bevelen, we vragen, et cetera. Daarnaast was er aandacht voor dat taal ook een nadrukkelijke rol had in de manier waarop we de wereld begrijpen en interpreteren; taal is daarvoor hét medium bij uitstek.

In deze periode is er opnieuw een significante rol van Wittgenstein. Voor het gemak hier de late Wittgenstein genoemd. Hij stelt dat taal geen vaste spiegel is van de werkelijkheid, zoals hij aan het begin van de eeuw had verdedigd. Taal bestaat uit taalspelen; de term die Wittgenstein hiervoor introduceert. Betekenis ontstaat pas in het gebruik van de taal, in wat mensen met de taal en de gebruikte woorden doen.

In de laatste decennia van de 20^e eeuw, zo vanaf de jaren '60/ '70, gaan filosofen zich steeds meer richten op de sociale en politieke rol van taal. Er wordt onderzocht hoe taal macht kan uitoefenen, of anders gezegd hoe er via de taal macht kan worden uitgeoefend. Wat we kunnen zeggen en denken wordt bepaald door de regels van de tijd en de cultuur. Er werden theorieën ontwikkeld over de manier waarop taal de basis is voor democratie en het kunnen voeren van een op rede gebaseerde dialoog.

Ook ontstaat in die periode een beweging die heel kritisch kijkt naar de patronen en denkbelden die er over tal van thema's ontstaan zijn. Taal die probeert af te breken om uit de brokstukken iets nieuw op te bouwen; de deconstructie. Een belangrijke woordvoerder van deze stroming was de Franse filosoof Derrida. Hij heeft zich heel nadrukkelijk met taal beziggehouden. Derrida stelde dat taal nooit volledig stabiel is. Taal bevat geen vaste kern, betekenissen verschuiven continu en altijd. Dat maakt taal heel fluïde (ook een mooi mysterieus woord). *Panta rei*, zeiden de Grieken al.

6. Hedendaagse ontwikkelingen

Vandaag de dag is taalfilosofie breed en divers. Zo is er een breed veld dat taal bestudeert als deel van het mens-zijn, vaak met inzichten vanuit de psychologie en

neurowetenschappen. Ook wordt taal als intercultureel fenomeen bestudeerd; hoe verschillende talen en culturen de werkelijkheid anders ordenen en ervaren.

Daarnaast is er de enorme vlucht die de taal via AI neemt, in de manier waarop computers taal begrijpen en taal genereren, die door ons mensen begrepen wordt. Het is bijvoorbeeld voor mij al lastig om precies vast te stellen welk deel van de tekst hierboven ik zelf heb samengesteld, welk deel uit AI-bronnen komt en op welke manier ik beide vervlochten heb.

Tenslotte is veel onderzoek gedaan naar hoe betekenis ontstaat in de context waarbinnen de taal gebruikt wordt. Er wordt dan gekeken naar de semantiek van de taal, maar vooral ook naar de pragmatiek. Pragmatiek en semantiek zijn twee kerngebieden in de taalfilosofie en taalkunde die zich richten op betekenis, maar vanuit verschillende invalshoeken.

Semantiek onderzoekt de letterlijke betekenis van woorden en zinnen. Het gaat om de relatie tussen taal en de wereld: hoe verwijst een woord naar een object, hoe bouw je zinnen logisch op, en hoe ontstaat er een vaste betekenis die onafhankelijk is van de situatie. Voorbeeld: de zin “Het regent” betekent in de semantiek altijd dat er neerslag, niet zijnde hagel, sneeuw of as valt, ongeacht wie het zegt of wanneer.

Pragmatiek bekijkt juist hoe betekenis afhangt van de context en het gebruik van taal. Hier gaat het niet alleen om wat letterlijk wordt gezegd, maar ook om wat er bedoeld wordt. Voorbeeld: als iemand tijdens een picknick zegt “Het regent”, kan de pragmatische betekenis zijn: “We moeten onze spullen opruimen en naar binnen gaan.”

Samen laten semantiek en pragmatiek zien dat taal niet alleen een systeem van regels en betekenissen is, maar ook een sociaal instrument. Semantiek geeft de vaste kern van betekenis, pragmatiek legt uit hoe taal in de praktijk wordt begrepen.

Ik geef een voorbeeld uit de praktijk. Stel, een projectleider bij een gemeente zegt tijdens een vergadering:

“Het systeem gaat live op 1 oktober.”

Semantisch betekent dit letterlijk: de software wordt op 1 oktober beschikbaar gesteld aan de eindgebruiker.

Pragmatisch kan de boodschap veel rijker zijn. Voor de ICT-afdeling betekent het: “We moeten zorgen dat de servers draaien en de koppelingen getest zijn.” Voor de beleidsafdeling betekent het: “We moeten inwoners tijdig informeren.” Voor de mensen die het ICT-systeem dagelijks gebruiken betekent het: “Vanaf die dag werken we met een nieuw systeem, dus we hebben training, begeleiding en handleidingen nodig.”

Hier zie je dat semantiek de kale inhoud geeft, maar pragmatiek de betekenis in context en voor verschillende doelgroepen onthult. Juist door pragmatiek serieus te nemen, kan een projectleider beter afstemmen en misverstanden voorkomen. Later in het boek werk ik nog een mini-handleiding uit met aandachtspunten voor semantiek en pragmatiek.

7. Conclusie

De taalfilosofie begon met vragen van de pre-socraten en groeide uit tot een breed veld dat logica, cultuur, macht en technologie bestrijkt. Enkele rode draden door de tijd heen zijn:

- Is taal een afspiegeling van de werkelijkheid, of vormt ze die mee?
- Ontstaat betekenis uit natuur, uit afspraken of uit gebruik?
- Is taal een neutraal middel, of oefent ze macht en invloed uit?

Door de eeuwen heen is één inzicht steeds duidelijker geworden: taal is niet alleen een middel om te communiceren, maar het fundament van hoe we denken, handelen en samenleven.

Voor mij als projectmanager betekent dit twee dingen:

1. Taal is een cruciaal onderdeel voor het laten slagen van het project.
2. Ik moet voor het laten slagen van het project het gebruik van taal actief managen.

Dialogoog

Eerst heb ik met het scherpe mes
De ruis van de omgevingsstress
In het primaire werkproces
Strategisch ingeperkt

Waarna met convergent beleid
Is aangestuurd op openheid
En ik de ketenkwaliteit
Verbreed heb en versterkt

Vervolgens is op grote schaal
Gefocust op het arsenaal
Van bi- en multilateraal
Verandermanagement

Waarbij ik in een snelkookpan
Met passie de contouren van
Een nieuw participatieplan
Op draagvlak heb verkend

Ik heb dus in een notendop
Hands-on geschakeld met de top
En relevante stippen op
De horizon gezet

Ik heb de *errors* uitgehold
En co-creatie uitgerold
En alle *target points* gestold
In een totaalpakket

Kortom: nu jij als *flow-adept*
Dit ingeregelde concept
Tegen het licht gehouden hebt
Heb jij vast een idee

En zou ik dus ontzettend graag
Een antwoord krijgen op de vraag:
Is deze aanpak van vandaag
Nu ook jouw kopje thee?

Nee

Uit de bundel 'Bravogeroep en enthousiast gefluit' van Frank van Pamelen (2020)

3. Drie filosofische aanliegroutes

Hoofdstuk 1 eindigde met het idee dat filosofie op drie manieren kan helpen om taal in projecten beter te begrijpen:

1. Inzicht geven in verschillen in betekenis en helder maken wat belangrijke begrippen betekenen.
2. Aandacht voor interpretatie van teksten.
3. Laten zien hoe taal en macht samenhangen.

We werken deze drie thema's in dit hoofdstuk verder uit. Per thema zet ik twee filosofen tegenover elkaar, zodat we meerdere perspectieven op het thema krijgen. Maar voordat we daarmee aan de slag gaan wil ik eerst nog iets kwijt over de scope; over welke type projecten het gaat.

1. Scope en kernprobleem

In de afgelopen 10 jaar heb ik bijna uitsluitend projecten gedaan voor Nederlandse gemeenten en dan ook nog specifiek gericht op het 'sociaal domein', dat bij gemeenten vaak een eigen directie heeft. Die directie richt zich op de 'Wet maatschappelijke ondersteuning' (Wmo) en de Jeugdwet (jeugdhulp); beide sinds 2015 onder verantwoordelijkheid van de gemeente. In de afgelopen jaren is de scope van het 'sociaal domein' uitgebreid met 'werk en inkomen' en met onderwijs. Dit verschilt van gemeente tot gemeente.

Ik heb gemerkt dat in die 'sociaal domein' projecten de taal een belangrijke rol had. In de uitvoering van die projecten was de gebruikte taal vaak een aanleiding voor misverstanden en problemen. Ik kan die problemen met de taal niet samenvatten tot een specifieke kern waar het probleem zit.

Het probleem met de taal is in mijn beeld een combinatie van een aantal ingrediënten. Ik nodig jou als lezer graag uit om na te denken over welke van deze ingrediënten je in je eigen projecten herkent. De ingrediënten (niet limitatief) zijn:

- Beleidsmakers gebruiken veel vage en abstracte woorden. Vaak zijn dit woorden die een containerbegrip geworden zijn; woorden die vaak ongeveer dezelfde betekenis hebben, maar net iets anders, en zelfs woorden die vele verschillende betekenissen kunnen hebben.
- Veel van deze woorden zijn inmiddels ook sleets geraakt. Ze worden al heel lang gebruikt en heel vaak gebruikt. Dit heeft onder andere tot gevolg dat we in ons denken blijven hangen in de betekenis die we ooit aan het woord hadden gegeven, en dat we ons niet expliciet afvragen welke betekenis dit woord op dit moment in deze context heeft. We lezen als het ware over het woord heen.

- Gemeente en aanbieders van hulpverlening gebruiken dezelfde woorden (zoals bijvoorbeeld begeleiding of behandeling), maar ze bedoelen er iets anders mee.
- Binnen de gemeente gebruiken beleid, uitvoering en controllers dezelfde begrippen, maar ze geven er geen eenduidige betekenis aan.
- Ambtenaren en bestuurders (politici) geven ook vaak een andere betekenis aan dezelfde taal.
- De taal moet tegelijk professioneel klinken (beleidstaal) én eenvoudig genoeg zijn voor college en raad. De vertaling van gebruikte beleidstaal naar taal voor raad en burgers zorgt vaak voor problemen.
- De documenten binnen de gemeenten zijn veel te taalrijk en daardoor meestal veel te dik. Er wordt vaak omslachtig geschreven; veel woorden om weinig te zeggen (zoals dit).
- Ook wordt vaak met andere woorden hetzelfde herhaald of worden dezelfde woorden gebruikt voor iets anders. De taal is daardoor niet consistent.
- De gemeente wil de laatste jaren ook veel data en cijfers. Ik merk dat het heel moeilijk is om die data op een goede manier in taal te duiden (Wat zegt dit cijfer nu eigenlijk, hoe moet je het cijfer lezen). Dat geldt ook voor de uitleg van de selectiecriteria die bij de data horen (hoe is het cijfer tot stand gekomen, wat is er wel meegeteld en wat juist niet).

Er is nog een ander element in de scope. Communicatie, het gebruiken van taal, vindt zowel verbaal plaats (via het spreken) als schriftelijk, via plannen, memo's, notaties, rapporten, etc. Dit onderzoek richt zich op de manier waarop we schriftelijk met taal omgaan.

De reden hiervoor is – zoals Plato al schreef - dat bij de schriftelijke communicatie er geen directe relatie is tussen de persoon die schrijft en diens lezers, zoals dat bij het spreken wel het geval is (degene die spreekt en diens toehoorders). Zenden en ontvangen vinden niet plaats op hetzelfde moment in tijd en ruimte.

Bij schriftelijke communicatie kan je niet zien hoe de ander op de gebruikte taal reageert. Daarnaast is er bij communicatie die verbaal en die schriftelijk plaatsvindt een verschil in de manier waarop stijlmiddelen uit de retorica en grammatica ingezet kunnen worden. Primair gaat het in dit onderzoek dus om de taal in geschreven communicatie.

Het kan daarbij wel zo zijn dat dit onderzoek inzichten over het gebruik van de taal oplevert die ook gebruikt kunnen worden bij taalgebruik in mondelinge communicatie.

Vanuit deze scope en schets van de problematiek kijken we in dit hoofdstuk naar de manier waarop filosofie ons handvatten kan bieden om bewuster en beter met de taal om te kunnen gaan, in de projecten, met als context het sociaal domein van gemeenten.

2. Betekenis van begrippen

Voor dit thema roep ik de hulp in van twee filosofen: 1) Ludwig Wittgenstein en 2) Henri Bergson. Zij hebben me een aantal inzichten gebracht om beter met de thematiek taal om te gaan. Ik werk voor beiden in essay-stijl kort uit welk perspectief ze op de thematiek hebben. Dat doe ik aan de hand van voorbeelden uit de praktijk van het gemeentelijke sociaal domein. Ik sluit af – in essaystijl – met een beschouwing waar ik beide filosofen naast/ tegenover elkaar zet.

Taalspelen en familiegelekenissen in het sociaal domein *Een Wittgensteiniaanse blik op gemeentelijk beleid en uitvoering*

Wittgenstein en de aandacht voor taal

De Oostenrijks-Britse filosoof Ludwig Wittgenstein (1889–1951) geldt als een van de meest invloedrijke denkers van de twintigste eeuw. Zijn werk draait om een radicale vraag: *hoe werkt taal eigenlijk?* In plaats van te zoeken naar de verborgen essentie van woorden, laat Wittgenstein zien dat betekenis altijd ontstaat in het gebruik. Woorden leven niet op zichzelf, maar in het spel dat wij ermee spelen. Het gaat hem om de taal in de dagelijkse praktijk, de praktijk van alledag. Daaruit komen twee sleutelbegrippen voort:

- Het eerste is het ‘taalspel’: elke context waarin taal wordt gebruikt heeft eigen regels. De betekenis van een woord is het gebruik ervan in dat spel.
- Het tweede is de ‘familiegelekenis’: begrippen hebben vaak geen vaste kern, maar vormen een netwerk van overlappende gelekenissen, zoals gezichten binnen een familie.

Wittgensteins begrip taalspel is een kernidee uit zijn latere werk. Het is een metafoor waarmee hij duidelijk wil maken hoe taal functioneert. Wittgenstein wil ons bevrijden van de illusie dat er achter taal een vaste logische of metafysische structuur moet schuilgaan.

Wittgensteins methode is precies tegenovergesteld aan die van Plato, één van grondleggers van de Westerse filosofie. Plato zocht in zijn onderzoek naar de taal naar de overeenkomsten in woorden en betekenis. Bij ieder woord hoorde een ding, en bij een ding hoorde een woord.

Bijvoorbeeld het woord ‘boom’; met het woord ‘boom’ krijgen we – aangeleerd – een beeld van wat een boom moet zijn. Nu zijn er vele soorten bomen. Plato noemde de bomen in al hun variëteit zoals wij ze waarnemen, een verschijnsel. Daarnaast, aldus Plato, is er een algemeen idee van de boom, een universeel beeld.

Dit wordt ook het dualisme van Plato genoemd; de wereld van de ideeën (die universeel en waar zijn) en de wereld – onze wereld – van de verschijnselen zoals we die zintuiglijk waarnemen. Dit dualisme is gebaseerd op overeenkomsten in het beeld dat bij het woord boom opgeroepen wordt.

Wittgensteins methode is precies tegenovergesteld aan die van Plato. Hij zoekt niet naar de ene definitieve versie van een begrip, maar toont juist aan dat er vele varianten zijn die niet noodzakelijkerwijze één centrale eigenschap delen: van de diepte naar de breedte zou je kunnen zeggen. Betekenis zit dan ook niet *in* een woord, als een snoepje in papier. De betekenis van een woord is wat je ermee doet. Een woord is als een stuk gereedschap. Daarbij is ook de context waarin je het woord gebruikt van groot belang.

Ik denk dat de meesten van ons bij de manier waarop we met taal omgaan, kinderen van Plato zijn. Vaak zijn we op zoek naar de betekenis van een woord of een begrip. We doen dat vaak door er dan een definitie voor te bedenken, zodat we houvast hebben. Ik vraag me af wat het zou betekenen als we allemaal kinderen van Wittgenstein zouden zijn, en ook zijn ideeën over taal in het onderwijs als basis zouden zijn gebruikt.

We zouden dan geleerd hebben hoe taal functioneert, wat een taalspel is en hoe we daar mee om moeten gaan in het gebruik van onze taal. Wat bedoelt Wittgenstein met het begrip taalspel? Allereerst stelt Wittgenstein dat taal een vorm van handelen is. Taal is niet alleen een systeem van woorden, spelling en grammatica, maar taal is altijd ingebed in een dagelijkse praktijk; een vorm van leven noemt Wittgenstein het zelfs. Spreken is een soort activiteit en hij vergelijkt die activiteit met een spel dat regels heeft.

In die activiteit heeft de taal een veelheid aan gebruik. Er bestaat niet één essentie van taal; woorden krijgen hun betekenis uit het gebruik in concrete situaties. Die concrete situaties ziet hij als een spel van taal, een taalspel. Voorbeelden van taalspelen zijn bijvoorbeeld: bevelen geven, grappen maken, vertellen, rapporteren, rekenen en het stellen van vragen.

Die taalspelen vinden plaats binnen een specifieke context. Die context is een toepassingsgebied waarin de taal gebruikt wordt; bijvoorbeeld juridisch, medisch, boekhoudkundig of het sociaal domein. En ook binnen het domein zijn er weer verschillende contexten; gemeenten, aanbieders van hulp, de mensen die hulp vragen. Elk van die contexten heeft eigen regels en functies voor hoe er met taal wordt omgegaan.

Dit heeft tot gevolg dat taal en betekenis van taal geen vaste grenzen kent. Maar net zoals spellen allerlei verschillende vormen hebben en verschillende gelijkenissen hebben (bijvoorbeeld balspellen, bordspellen, kaartspellen, etc.), zo zijn ook taalspelen met elkaar verwant zonder dat er één definitie van ‘taal’ bestaat. Die verwantschap, die gelijkenis noemt Wittgenstein ‘familiegelijkenis’.

Wittgenstein stelt dat problemen met de betekenis van de gebruikte taal vaak ontstaan doordat we taal uit het ene spel in een ander spel “misbruiken” — alsof de regels van schaken toegepast worden op voetbal. Hij stelt dat de betekenis van een woord het gebruik ervan *is*, in een specifiek taalspel. Woorden zijn als gereedschappen, en elk taalspel bepaalt hoe dat gereedschap werkt.

Met deze bril kunnen we ook kijken naar het sociaal domein: een terrein waar veel taal door elkaar loopt en waar misverstanden vaak ontstaan omdat woorden in verschillende spellen anders functioneren.

Taalspelen in botsing

In het sociaal domein lopen werelden van taal door elkaar. Een inwoner die aan het loket zegt: *“Ik red het niet meer”*, spreekt een ander taalspel dan de ambtenaar die antwoordt: *“Volgens de richtlijnen komt u niet in aanmerking.”* Wat hier botst, zijn geen feiten, maar spelregels. De ene spreekt vanuit de leefwereld – een taal van nood, schaamte, hoop. De ander vanuit de juridische of beleidswereld – een taal van normen, criteria, procedures. Wittgenstein zou zeggen: hier ontmoeten zich twee taalspelen die verwant lijken, maar verschillende regels volgen. En precies daar ontstaat het misverstand.

Familiegelekenissen in gemeentelijke begrippen

Wanneer we woorden als *‘zelfredzaamheid’*, *‘participatie’* of *‘kwetsbaarheid’* gebruiken, veronderstellen we vaak dat hun betekenis vaststaat. Maar als we beter kijken, blijkt er geen harde kern te zijn. *‘Participatie’* kan betekenen: iemand vindt werk, een ander doet vrijwilligerswerk, een derde zorgt voor zijn zieke buur. Er is geen éénduidig kenmerk dat alle vormen van participatie gemeenschappelijk hebben, maar er is een netwerk van overlappende gelekenissen – zoals gezichten binnen een familie.

Zo ook met begrippen in het sociaal domein: er is geen essentie, slechts familie-verwantschappen. Hiermee dringt zich de vergelijking op met ven-diagrammen uit de wiskunde. Er zijn verzamelingen betekenissen en toepassingsmogelijkheden voor begrippen, die ook als zij veel op elkaar lijken, elkaar slechts gedeeltelijk overlappen. In die overlap is een gelekenis wel een deel van de familie maar niet in elke verzameling hetzelfde.

Casus Wmo: de traplift

Een oudere inwoner vraagt: *‘Ik wil gewoon in mijn huis kunnen blijven wonen, zonder bang te zijn dat ik van de trap val.’* Hier spreekt een taalspel van zorg en kwetsbaarheid, ingebed in een leven dat vertrouwd wil blijven. De consulent antwoordt: *‘Volgens de Wmo gaat het om de goedkoopst adequate voorziening. Heeft u al geprobeerd de slaapkamer beneden te gebruiken?’*

Dezelfde woorden — *voorziening*, *zelfredzaamheid* — dragen in elk spel een andere lading. Wat voor de inwoner zelfredzaamheid betekent (*met een traplift onafhankelijk blijven*), betekent voor de gemeente vaak iets anders (*zo lang mogelijk alternatieven inzetten*). Er is hier geen gemeenschappelijke kern van betekenis, slechts een reeks overlappende interpretaties: een familie van betekenissen die elkaar soms herkennen en soms juist botsen.

Casus Jeugdhulp: gedragsproblemen op school

Een veertienjarige leerling met gedragsproblemen wordt door school aangemeld voor jeugdhulp. De ouders zeggen: *“Hij heeft gewoon een sterk karakter. Ze begrijpen hem niet.”* Hun taalspel is dat van identiteit en bescherming: het kind is uniek en moet ruimte krijgen. School en jeugdhulp spreken een ander spel: *“Er zijn signalen van oppositioneel gedrag en mogelijk ADHD. We moeten inzetten op diagnose en behandeling.”* Ouders horen in het woord *diagnose* stigmatisering; de professional bedoelt er een route tot ondersteuning mee. De school kan er een route van ‘aanpassen of . . .’ mee bedoelen.

Ook hier zien we het begrip “het belang van het kind” functioneren als familiegelekenis. Voor de ouders betekent het: bescherming en liefde. Voor de school: rust in de klas en een leerling die mee kan doen. Voor de jeugdhulp: passende behandeling volgens richtlijnen. Het woord lijkt een vaste kern te hebben, maar in werkelijkheid is het een weefsel van overlappende, deels conflicterende betekenissen.

Leren kijken naar taal

Wat leren deze casussen ons? Dat we in het sociaal domein voortdurend denken te praten over dezelfde dingen, terwijl we in feite elk een ander taalspel spelen. En dat de grote begrippen waarmee we werken — *zelfredzaamheid, participatie, belang van het kind* — geen harde essentie hebben, maar functioneren als familiegelekenissen: rekbare netwerken van betekenissen. Wie dit inzielt, beseft dat het werk van gemeenten niet alleen gaat over het verstrekken van voorzieningen, maar ook over het zorgvuldig omgaan met taal. Begrip ontstaat pas wanneer we de spelregels van de ander leren herkennen.

Het inzicht dat we krijgen door deze manier van met elkaar in gesprek gaan levert niet alleen een voordeel op voor de taal in het sociaal domein. De bewustwording over het verschil in begrippen en betekenis en de oefening om hier beter mee om te gaan zijn breed toepasbaar, overal waar taal moet verbinden.

Van taal naar praktijk

Wat betekent dit voor beleid en uitvoering? Allereerst dat gemeenten zich bewust moeten zijn van de veelheid aan taalspelen die tegelijk in het sociaal domein aanwezig zijn. Het voorkomt misverstanden wanneer beleidsmakers en consultants niet alleen spreken in de taal van regels en doelmatigheid, maar ook de taalspelen van inwoners en professionals leren verstaan. Dat vraagt om ruimte voor dialoog, waarin woorden als *zelfredzaamheid* of *participatie* telkens opnieuw uitgelegd en beproefd worden in de concrete context van een gezin of een wijk.

Daarnaast helpt het om begrippen niet te fixeren in één definitie, maar ze te hanteren als open begrippen met een familie van betekenissen. Dat geeft flexibiliteit en maakt het mogelijk om aan te sluiten bij de leefwereld van inwoners. Wittgenstein nodigt ons uit om in de uitvoering aandachtiger te kijken naar hoe taal werkt in de praktijk — en precies daar ligt de sleutel om beleid menselijker, effectiever en rechtvaardiger te maken.

Taal en leven in het sociaal domein

Een Bergsoniaanse blik op gemeentelijk beleid en uitvoering

Bergson en de grenzen van taal

De Franse filosoof Henri Bergson (1859–1941) stond bekend om zijn scherpe kritiek op de manier waarop taal ons denken vormgeeft. Voor Bergson is taal in de eerste plaats een instrument van de gemeenschap: ze dient om praktische zaken te regelen, objecten te benoemen en ervaringen in te delen in vaste categorieën. Maar precies daarin schuilt volgens hem ook een gevaar. Want waar onze werkelijke ervaring vloeiend, veranderlijk en uniek is, legt taal er vaste labels op. Anders gezegd: de taal maakt star wat in ons denken een stroom is, vloeibaar.

In zijn werk benadrukt Bergson dat taal daardoor vaak achterblijft bij het leven zelf. Ze schept schijnbare helderheid door te generaliseren, maar doet daarmee tekort aan de subtiliteit van persoonlijke ervaring, aan de innerlijke duur (*durée*) van het bestaan, en de constante stroom van ons denken. Met die bril kunnen we ook kijken naar het sociaal domein: taal maakt beleid hanteerbaar, maar versimpelt de realiteit van mensenlevens, die nooit volledig in woorden te vangen is.

Henri Bergson heeft een diep wantrouwen tegenover de vanzelfsprekendheid van taal. Woorden lijken onze toegang tot de werkelijkheid te openen, maar in feite doen zij vaak het tegenovergestelde: zij leggen vast wat in wezen in beweging is. Volgens Bergson is taal opgebouwd uit vaste begrippen die de werkelijkheid reduceren tot schema's en categorieën. De stroom van het bewustzijn — zijn beroemde *durée*, de innerlijke tijdsduur — is daarentegen continu en veranderlijk. Zodra we deze ervaring in woorden willen vangen, zetten we een levende beweging stil.

Taal is bovendien, aldus Bergson, in oorsprong sociaal en praktisch. Zij is ontworpen om het handelen in de wereld mogelijk te maken, om het alledaagse verkeer tussen mensen te stroomlijnen. Wat zij ons biedt, zijn algemene etiketten die herhaalbare patronen aanduiden: nuttig om samen te werken, maar ontoereikend om de unieke intensiteit van een ervaring werkelijk recht te doen. In die zin schept taal eerder afstand tot de werkelijkheid dan nabijheid.

Om dit tekort zichtbaar te maken grijpt Bergson geregeld naar de vergelijking met muziek. Waar taal de neiging heeft om het leven te fixeren in vaste vormen, weet muziek juist de innerlijke duur te benaderen: zij ontvouwt zich in de tijd, zonder zich te laten reduceren tot een reeks statische begrippen. Een melodie kan slechts worden begrepen wanneer zij als een geheel, in haar beweging en samenhang, wordt ervaren. Net zo is onze innerlijke ervaring niet op te delen in losse momenten zonder dat men de essentie verliest. Muziek drukt dus beter uit wat taal gevangen houdt: de continuïteit en vloeiendheid van het leven zelf.

Toch betekent dit niet dat we taal zouden moeten afwijzen. Bergson heeft oog voor het probleem dat we ons eigenlijk van de taal zouden moeten afwenden, terwijl we er ons van moeten bedienen. Bergson benadrukt dat we haar beperkingen bewust moeten hanteren.

Zo wijst hij op de noodzaak om naast begripsmatig denken ook onze intuïtie te oefenen: een directe, onbemiddelde wijze van ervaren die ons dicht bij de innerlijke beweging van het leven brengt. Wanneer we spreken of schrijven, kunnen we trachten die intuïtieve blik te behouden, zodat de woorden niet enkel labels zijn, maar een richtingwijzer naar wat nog niet geheel in taal te vatten valt.

Daarmee hangt een tweede aanwijzing samen: het gebruik van beeldende taal. Waar droge abstracties het leven fixeren, kunnen metaforen, analogieën en creatieve wendingen iets van de stroom en dynamiek bewaren.

Ook pleit hij voor het toepassen van een meervoudigheid van beelden; dus verschillende beelden (zodat het dezelfde werking krijgt als de familiegelekenissen in het taalspel van Wittgenstein). Bergson zelf maakte hier gretig gebruik van, en ook in zijn analyse van het komische benadrukt hij hoe humor en speelsheid de starheid van vaste formuleringen doorbreken.

Ook wijst Bergson op het belang van het aansluiten van de gebruikte taal op de doelgroep. Het moet een bewuste handeling zijn om de taal te gebruiken waarvan je verwacht dat je doelgroep die begrijpt. Bergson noemt dit ‘verstaanbaarheid’; je moet die taal gebruiken die men verstaat.

In relatie met de muziek pleit Bergson er ook voor om in het taalgebruik te letten op beweging en ritme. Zinnen moeten dansen, moeten prettig in de oren klinken, zoals een goed muziekstuk. Speel dus met de taal; korte zinnen, lange zinnen, actieve zinnen, lijdende zinnen, alliteratie. Kortom componeer!

Ten slotte nodigt Bergsons visie uit tot een alertheid op het gevaar van verbale clichés. Wanneer taal automatisch wordt herhaald, sluipt verstarring ons denken binnen. Pas door die patronen te onderbreken, kan taal opnieuw openen naar betekenis. Daar waar dat nodig is kan dan beter nieuwe taal geïntroduceerd worden. Dat is beter dan de ingesleten begrippen een andere betekenis willen geven.

Zo leert Bergson ons dat taal niet de vanzelfsprekende drager van waarheid is, maar een instrument dat zorgvuldig gehanteerd moet worden. Zij kan de werkelijkheid reduceren, maar ook — mits we haar speels, beeldend en intuïtief inzetten, en door haar te laten resoneren met de meer muzikale dimensie van ervaring — een glimp bieden van de beweging die achter alle woorden schuilgaat.

Taal als versimpeling

Beleidswoorden als *zelfredzaamheid*, *participatie* of *kwetsbaarheid* zijn nodig om systemen te ordenen, maar ze reduceren de rijkdom van ervaring. Een inwoner die zegt: *“Ik voel me gevangen in mijn eigen huis”* drukt een geleefde ervaring uit van angst, isolement en verlies. Het beleidswoord *“mobiliteitsprobleem”* vangt dat gevoel in een praktische categorie, maar laat de unieke lading van de ervaring buiten beeld.

Bergson zou zeggen: de taal van beleid vertaalt de levende tijd (hoe iemand werkelijk zijn situatie ervaart) naar een ruimtelijke categorie – een hokje waarin iets kan worden ingedeeld en vergeleken. Het resultaat is efficiënt, maar ook reductief.

Wederom de Casus Wmo: de traplift

Een oudere vrouw vraagt: *“Ik wil in mijn huis blijven, ik voel dat dit mijn plek is, hier leef ik.”* De ervaring is er één van gehechtheid, herinneringen en continuïteit van het leven. Het beleidsantwoord luidt: *“Volgens de Wmo is de goedkoopst adequate oplossing dat u beneden gaat slapen.”*

In Bergsons termen: het beleid vertaalt de duur van een geleefd leven naar een objectief probleem (trap versus slaapkamer). Wat verloren gaat, is de tijdslaag van herinneringen, de beleving van identiteit en de ervaring van vrijheid. Taal abstraheert hier van de innerlijke stroom van het bestaan.

Casus Jeugdhulp: gedragsproblemen op school

Een veertienjarige jongen die zich hevig verzet op school wordt beschreven in het dossier als *“heeft oppositioneel gedrag, mogelijk ADHD.”* Voor de ouders is dit echter hun kind dat ze kennen als levendig, koppig, creatief, soms driftig — maar vooral een uniek persoon.

Bergson zou zeggen: de taal van diagnostiek snijdt in de stroom van ervaring en plaatst een etiket. Dat etiket is nuttig voor het systeem (toegang tot zorg, behandeling, rapportage), maar verhuult de nuance van de werkelijke innerlijke duur van het kind en de beleving van de ouders. Waar de ouders de levendigheid zien, ziet het dossier een stoornis.

Leren luisteren voorbij de taal

Wat leren deze casussen? Dat taal in het sociaal domein vaak een reductie is van het levende. Beleidswoorden, categorieën en diagnoses geven grip, maar ze verhullen de unieke ervaring van individuen. Bergson nodigt ons uit om niet alleen te spreken *over* inwoners in vaste begrippen, maar te leren luisteren naar de onderstroom van ervaringen die niet in die woorden passen. Het gaat erom de beweging en de duur van een mensenleven te erkennen, in plaats van het enkel te vertellen naar een categorie.

Van taal naar praktijk

Wat betekent dit voor beleid en uitvoering? Allereerst dat gemeenten zich bewust moeten zijn van de beperkingen van hun eigen taal. Termen als *zelfredzaamheid* of *participatie* zijn nuttig, maar mogen nooit de volledige ervaring van mensen opslokken. Praktisch betekent dit: beleid moet ruimte bieden voor verhalen, niet alleen voor categorieën. Een keukentafelgesprek is dan niet alleen een moment om informatie te verzamelen, maar ook een oefening in luisteren naar de duur van iemands leven: hoe hij of zij de tijd beleeft, welke continuïteit en welke breuken daarin aanwezig zijn.

Voor uitvoering betekent dit dat consultants en professionals worden uitgedaagd om achter de woorden te luisteren. Niet alleen: *“Wat is het probleem volgens de richtlijn?”* maar ook: *“Welke ervaring spreekt hier? Wat vertelt dit over iemands levenstijd?”* Zo kan beleid flexibeler en menselijker worden, niet door de categorieën af te schaffen, maar door ze te relativiseren en steeds opnieuw te toetsen aan de rijkere realiteit van het leven.

Taal tussen regels en leven *Wittgenstein en Bergson over het sociaal domein*

Twee filosofen, twee benaderingen van taal

De negentiende en twintigste eeuw heeft twee invloedrijke denkers voortgebracht die ieder op hun eigen manier een licht werpen op de werking van taal.

- Ludwig Wittgenstein (1889–1951) ziet taal niet als een spiegel van de werkelijkheid, maar als een praktijk. Betekenis ligt niet vast in definities, maar in het gebruik van woorden binnen een context. Zijn begrippen *taalspel* en *familiegelegenheid* maken duidelijk dat woorden functioneren volgens regels die van situatie tot situatie verschillen, en dat grote begrippen vaak geen kern hebben, maar slechts een netwerk van overlappende betekenissen.
- Henri Bergson (1859–1941) benadrukt juist dat taal de neiging heeft om de levende werkelijkheid te reduceren. Onze ervaring is vloeibaar, veranderlijk, altijd in beweging – maar taal zet die ervaring stil in categorieën. Zo ontstaat schijnbare helderheid, terwijl de werkelijke rijkdom van het geleefde leven verloren gaat. Voor Bergson is taal nuttig, maar altijd een versimpeling van de innerlijke duur (*durée*).

Beide filosofen richten zich dus op taal, maar met een ander accent: Wittgenstein kijkt naar de spelregels van gebruik, Bergson naar de kloof tussen taal en ervaring.

Toegepast op de Casus Wmo: de traplift

Een oudere inwoner zegt: *“Ik wil in mijn huis blijven wonen, dit is mijn plek.”*

- Wittgenstein zou wijzen op botsende taalspelen. Voor de inwoner betekent *zelfredzaamheid* het behouden van vertrouwd leven met behulp van een traplift. Voor de gemeente betekent *zelfredzaamheid* juist: creatieve oplossingen zoeken die zo min mogelijk kosten. Hetzelfde woord functioneert dus in twee verschillende spellen.
- Bergson zou benadrukken hoe de taal van beleid de geleefde ervaring versimpelt. De innerlijke duur van gehechtheid aan een huis, vol herinneringen, wordt teruggebracht tot een technisch probleem: trap versus slaapkamer. Het dossier vangt slechts een fractie van de beleving.

Toegepast op de Casus Jeugdhulp: gedragsproblemen op school

Een veertienjarige jongen wordt beschreven als *“oppositieel, mogelijk ADHD”*, terwijl de ouders zeggen: *“Hij is eigenzinnig, creatief, maar soms lastig.”*

- Wittgenstein zou dit analyseren in termen van familiegeleefdenissen: “*het belang van het kind*” betekent voor ouders liefde en bescherming, voor de school rust in de klas, voor jeugdhulp passende behandeling. Er is geen vaste kern, maar een netwerk van overlappende betekenissen.
- Bergson zou laten zien hoe de diagnostische taal een etiket plakt dat de complexiteit van de ervaring versimpelt. De levendigheid van een kind wordt vertaald in een categorie die bruikbaar is voor het systeem, maar een reductie is voor de werkelijkheid van het gezin.

Taal als sleutel en als beperking

Samen laten Wittgenstein en Bergson zien dat taal in het algemeen, maar zeker ook in het sociaal domein dubbelzinnig werkt.

- Bij Wittgenstein is de sleutel: leren herkennen welk taalspel men speelt, en beseffen dat woorden verschillende spelregels kunnen volgen.
- Bij Bergson is de waarschuwing: geen enkel woord of label kan de volledige rijkdom van de geleefde ervaring vangen.

De een legt de nadruk op gebruik en regels, de ander op reductie en verlies. Beide perspectieven vullen elkaar aan: Wittgenstein nodigt uit tot meer aandacht voor context en spelregels, Bergson tot meer besef van de kloof tussen taal en leven.

Van filosofie naar praktijk

Wat betekent dit voor beleid en uitvoering?

- Vanuit Wittgenstein: gemeenten moeten zich realiseren dat begrippen als *zelfredzaamheid* of *participatie* geen vaste kern hebben. Beleidsmakers en consultants moeten daarom telkens opnieuw nagaan welk taalspel wordt gespeeld, en ruimte scheppen om betekenissen in gesprekken te verhelderen.
- Vanuit Bergson: beleid moet oog houden voor de reductie die taal altijd met zich meebrengt. Naast categorieën en definities moet er ruimte zijn voor verhalen, ervaringen en de unieke tijdsbeleving van inwoners.

Samen wijzen Wittgenstein en Bergson de weg naar een menselijker sociaal domein: niet door taal af te schaffen, maar door er bewuster mee om te gaan. Taal is nooit neutraal — ze is een spel met regels én een reductie van ervaring. Wie dat inziet, kan beleid maken dat niet alleen efficiënt is, maar ook recht doet aan de geleefde werkelijkheid van mensen.

De uitkomst van beide casussen blijft overigens gelijk. De dame krijgt geen traplift (te duur), het kind wordt begeleid (behandeld). Zowel de dame als de ouders (en het kind) kunnen niet door ander taalgebruik, andere betekenis van woorden en begrippen in aanmerking komen voor een andere benadering. Wel kan hen in andere bewoordingen uitgelegd worden waarom zij zich in de categorie bevinden, waarin de wet hen heeft geplaatst. Menselijker geformuleerd beleid, is niet per sé menselijker beleid.

Door wijzigingen in de betekenis van wetsbegrippen kan men ook ‘tussen wal en schip vallen’, met als gevolg dat geen één regeling of oplossing van toepassing is.

De Wmo is een voorbeeld van een dynamische begrippen-carroussel, waar situaties die 10 jaar geleden (inwerkingtreding) nog voor ondersteuning in aanmerking kwamen, vandaag de dag kansloos zijn.

3. Interpretatie van teksten

In projecten worden veel plannen, rapporten en beleidsstukken gemaakt. Deze teksten zijn niet altijd eenduidig: verschillende groepen kunnen dezelfde tekst anders lezen. Filosofie helpt om te zien dat lezen en begrijpen altijd een proces van interpretatie is. Dit maakt duidelijk waarom afspraken soms niet werken zoals bedoeld: de betrokkenen hebben de tekst verschillend opgevat.

Voor dit thema roep ik de hulp in van twee filosofen: 1) Hans-Georg Gadamer en 2) Paul Ricoeur. Opnieuw werk ik voor beide in essay-stijl kort uit welk perspectief ze op de thematiek hebben. Ook hier aan de hand van voorbeelden uit de praktijk van het gemeentelijke sociaal domein. Ik sluit wederom af – ook in essaystijl – met een beschouwing waar ik beide filosofen naast/ tegenover elkaar zet.

Hermeneutiek in gemeentelijke projecten *Gadamer en de kunst van het interpreteren*

Gadamer en de taalfilosofie

Hans-Georg Gadamer (1900–2002) geldt als een van de invloedrijkste denkers binnen de hermeneutiek, de filosofische leer van het uitleggen, begrijpen en interpreteren van teksten. In zijn hoofdwerk *Wahrheit und Methode* (1960) laat hij zien dat begrijpen nooit een neutrale, objectieve daad is, maar altijd ingebed is in vooroordelen, tradities en taal. Begrijpen is voor Gadamer niet een techniek, maar een manier van mens-zijn: in de taal ontmoeten wij de ander.

Voor projecten in het sociaal domein is dit een vruchtbare invalshoek. Gemeentelijke projecten – of het nu gaat om het vernieuwen van de Wmo-verordening of het verbeteren van de toegang in de jeugdhulp – draaien vaak om teksten: plannen, projectopdrachten, beleidsnota's. Maar zulke teksten zijn nooit eenduidig. Ze worden verschillend gelezen door bestuurders, uitvoerders en inwoners. Het falen of slagen van een project hangt vaak samen met hoe deze teksten worden geïnterpreteerd.

Gadamers kernideeën toegepast op projecten

Volgens Gadamer ontstaat begrip in de dialoog. Teksten en gesprekken zijn geen neutrale overdracht van informatie, maar ontmoetingen tussen verschillende horizons. In projecten betekent dit: er is altijd een verschil tussen hoe de projectgroep, de beleidsadviseur, de consultant en de inwoner eenzelfde tekst of afspraak lezen.

Belangrijk daarbij: dit verschil is niet per se een probleem dat opgelost moet worden met strakkere formuleringen, maar een gegeven waarmee gewerkt moet worden. Het succes van een project hangt af van het vermogen om deze interpretatieve ruimte te erkennen en benutten.

Voorbeeld Wmo-project: herziening van de toegang

Stel: een projectgroep ontwikkelt een nieuw proces om aanvragen voor Wmo-ondersteuning sneller te beoordelen. In de projectdocumentatie staat dat het uitgangspunt is: “cliënt en netwerk eerst, professionele ondersteuning waar nodig.”

- Voor de beleidsadviseur klinkt dit als een herkenbare vertaling van bestaand beleid.
- Voor de projectleider is het een richtinggevend uitgangspunt dat ruimte laat voor invulling.
- Voor consultants in de wijk kan het klinken als een opdracht om nog strenger te kijken naar het netwerk, terwijl zij juist ervaren dat veel netwerken uitgeput zijn.
- Voor inwoners klinkt het al snel als: “u krijgt pas hulp als u alles zelf heeft geprobeerd.”
- Het project kan alleen slagen als de groep deze uiteenlopende interpretaties expliciet maakt en in gesprek brengt.

Voorbeeld jeugdhulp-project: verbetering beschikkingstraject

In een project om beschikkingen voor jeugdhulp begrijpelijker te maken, wordt afgesproken om “heldere taal” te gebruiken.

- Voor de beleidsadviseur betekent dit: minder jargon en kortere zinnen.
- Voor de projectleider: een praktische deliverable (een herschreven beschikkingstekst).
- Voor ouders: een beschikking die niet alleen begrijpelijk, maar ook geruststellend is.
- Voor jeugdhulpverleners: een tekst die hun professionele ruimte niet te veel inperkt.

Gadamer helpt ons hier inzien dat “heldere taal” niet één betekenis heeft, maar pas in de ontmoeting met al deze perspectieven vorm krijgt.

Van filosofie naar praktijk

Wat betekent dit voor beleid en het uitvoeren van projecten?

Beleidsadviseurs zouden met Gadamer op zak meer alert kunnen zijn op:

1. Schrijf met interpretatie in gedachten.
Houd er rekening mee dat je tekst verschillend gelezen zal worden. Vraag jezelf: “Hoe zal een inwoner, uitvoerder of projectleider dit lezen?” en bespreek dit expliciet in het project. Speel een rollenspel om het zelf als project te ervaren.
2. Zoek de cirkel op van het opstellen, uitleggen en begrijpen van teksten.
Beleid en uitvoering vormen een kringloop: beleid beïnvloedt de praktijk, praktijkervaring geeft nieuwe betekenis terug aan het beleid. Organiseer in

projecten terugkoppelgesprekken waarin praktijkervaringen het beleid helpen bijstellen.

3. Maak ruimte voor verhalen.

Voeg in projecten niet alleen cijfers of KPI's toe, maar ook verhalen van inwoners en uitvoerders. Zij laten zien hoe teksten *geleefd* worden en dragen bij aan de versmelting van horizonten.

Projectleiders die in de termen van Gadamer naar het project kijken doen er goed aan alert te zijn op:

1. Erken meervoudigheid van betekenis.

Zie het niet als storing, maar als kenmerk van projecten dat deelnemers dezelfde tekst verschillend interpreteren. Maak dat bespreekbaar in overleggen.

2. Organiseer dialoogmomenten.

Zorg dat niet alleen experts aan tafel zitten, maar ook uitvoerders en inwoners. Nodig hen uit om te vertellen wat zij in de tekst lezen. Daarmee voorkom je dat het project eenzijdig wordt.

3. Gebruik werkvormen die specifiek gericht zijn op het uitleggen en begrijpen van teksten.

Werk met leesgroepen: laat deelnemers in kleine groepjes een beleidszin of projectdoel interpreteren en terugkoppelen. De verschillen geven inzicht en voorkomen latere frictie.

4. Vertaal projectresultaten terug naar de praktijk.

Test conceptrapporten of projectproducten bij de doelgroep. Vraag niet alleen of de tekst begrijpelijk is, maar ook: "Wat roept dit bij u op? Welke horizon neemt u hierin mee?" En met die laatste vraag (welke horizon), leg uit wat dat is, een horizon in het sociaal domein.

Praktische doorwerking voor projecten

Wat betekenen Gadamers inzichten voor gemeentelijke projecten? Zijn nadruk op de dialoog en versmelting van horizonten laat zien dat projecten niet kunnen volstaan met het opleveren van documenten. De betekenis van die documenten ontstaat pas in de ontmoeting tussen beleidsmakers, uitvoerders en inwoners. Voor zowel beleidsadviseurs als projectleiders levert dit concrete handelingsperspectieven op. Anders geformuleerd: Je moet met je teksten door meer review-rondes heen, voordat je mag aannemen dat de doelstelling en inhoud door alle betrokkenen worden begrepen.

Betekenis voor projecten in het sociaal domein

Gadamers denken leert dat projecten in het sociaal domein geen lineair traject zijn van plan naar uitvoering, maar een interpretatief proces. De documenten die projecten voortbrengen zijn niet simpelweg instructies, maar uitnodigingen tot dialoog.

Voor beleidsadviseurs betekent dit: schrijf niet alsof je één definitieve betekenis kunt vastleggen, maar bied ruimte om betekenis te laten ontstaan. Voor projectleiders betekent het: zie je project niet als een technisch traject, maar als een oefening in het uitleggen en begrijpen van teksten, waarin uiteenlopende horizonten samenkomen.

Zo ontstaat een projectpraktijk die niet alleen resultaten oplevert op papier, maar ook werkelijk gedragen wordt door de mensen die ermee moeten werken – inwoners, uitvoerders, bestuurders. Dáár ligt de winst van Gadamer in het sociaal domein.

Met Gadamer leren we dat projecten in het sociaal domein niet draaien om het schrijven van de perfecte tekst, maar om het gesprek dat teksten oproepen. Beleid en projectdocumenten functioneren pas goed wanneer ze ruimte geven aan verschillende interpretaties, die in dialoog tot een gedeelde horizon kunnen versmelten. Voor beleidsadviseurs betekent dit: schrijven en organiseren mét de praktijk. Voor projectleiders betekent dit: dialoog faciliteren en spanning tussen lezingen expliciet maken. Zo worden projecten geen papieren exercities, maar gezamenlijke zoektochten naar betekenisvolle oplossingen.

Interpretatie en betekenisgeving in gemeentelijke projecten

Ricoeur en het sociaal domein

Ricoeur en het begrijpen van betekenis

Paul Ricoeur (1913–2005) is een Franse filosoof die, net als Gadamer, het uitleggen en begrijpen van teksten centraal stelt, maar een andere invalshoek kiest. Waar Gadamer de nadruk legt op dialoog en de versmelting van horizonten, beklemtoont Ricoeur dat teksten altijd een meerlagige betekenis hebben. Hij spreekt van de “surplus de sens”: een tekst zegt altijd meer dan wat de auteur bedoelde. Begrijpen betekent niet het achterhalen van de intentie van de schrijver, maar het ontsluiten van nieuwe betekenissen die een tekst kan dragen.

Voor gemeenten en projecten in het sociaal domein betekent dit: beleidsdocumenten, rapporten en beschikkingen zijn geen statische instructies, maar dragers van meervoudige betekenissen. Ricoeur laat zien dat juist door het systematisch interpreteren van wat een tekst oproept, projecten meer recht doen aan de complexiteit van beleid en praktijk.

Kernideeën van Ricoeur over interpretatie

Ricoeur benadrukt drie belangrijke aspecten:

1. De distantie van de tekst
Eenmaal opgeschreven maakt een tekst zich los van de auteur. Hij staat “op zichzelf” en krijgt een eigen werking. Dit betekent dat een beleidsregel of beschikking niet automatisch de bedoelde betekenis van de schrijver communiceert, maar openstaat voor nieuwe interpretaties.
2. Meervoudige betekenis (surplus de sens).
Teksten zijn altijd meerduidelijk: ze kunnen verschillende lezingen toelaten, afhankelijk van de context en de lezer.
3. Interpretatie als ontplooiing van betekenis.
Het lezen van een tekst is niet alleen een poging tot helderheid, maar ook een creatieve daad: de tekst kan nieuwe mogelijkheden openen, perspectieven schetsen die de lezer nog niet kende.

Voorbeeld Wmo-project: zelfredzaamheid herzien

Een projectgroep werkt aan een nieuw Wmo-toegangstraject. In het projectdocument staat: *“Eigen kracht en inzet van het netwerk (van de cliënt) zijn het vertrekpunt, professionele ondersteuning volgt waar nodig.”*

- De beleidsadviseur bedoelt hiermee efficiënt gebruik van middelen.
- De projectleider ziet het als een richtinggevend kader.
- De consulent leest er een druk in: eerst alles bij het netwerk neerleggen.
- De inwoner leest er een dreigement in: “u krijgt pas hulp als u anderen belast.”

Volgens Ricoeur toont dit dat teksten een surplus de sens hebben. Er is niet slechts één juiste lezing, maar meerdere betekenissen die tegelijk waar zijn in hun context. Het project kan deze meervoudigheid niet reduceren, maar moet haar benutten: de tekst biedt juist de kans om gesprekken te openen over wat “eigen kracht” en “netwerk” werkelijk betekenen.

Voorbeeld jeugdhulp-project: beschikking herschrijven

In een project om jeugdhulp-beschikkingen begrijpelijker te maken, wordt de zin opgenomen: *“Er wordt ambulante begeleiding ingezet.”*

- Voor de beleidsadviseur: een technische, correcte formulering.
- Voor de projectleider: een deliverable in het traject “heldere taal.”
- Voor ouders: onbekend jargon dat onzekerheid oproept.
- Voor jeugdhulpverleners: een categorie die ruimte moet laten voor maatwerk.

Ricoeur zou benadrukken dat de tekst hier afstand heeft genomen van de auteur: ouders lezen er iets heel anders in dan de beleidsmaker bedoelde. De taak van het project is niet slechts een verduidelijking, maar een oefening in het uitleggen en begrijpen van tekst: hoe kan dezelfde zin opnieuw worden herschreven, zó dat verschillende lezers er hun betekenis in herkennen en daardoor verder kunnen handelen?

Praktische doorwerking voor projecten

Ricoeurs inzichten wijzen beleidsadviseurs en projectleiders op een fundamenteel gegeven: teksten in projecten zijn geen neutrale middelen, maar dragers van meervoudige betekenis. De taak van een project is daarom niet alleen om producten (nota's, beschikkingen, procesafspraken) te maken, maar ook om de interpretatieve ruimte van die producten te erkennen en te benutten.

- Voor beleidsadviseurs betekent dit: teksten moeten uitnodigen tot gesprek, niet slechts voorschrijven.
- Voor projectleiders betekent dit: projectresultaten moeten getoetst worden op hun effect in de praktijk, en op de veelheid van betekenissen die ze oproepen.

Betekenis van Ricoeur voor gemeentelijke projecten

Ricoeur laat zien dat teksten altijd meer zeggen dan wij bedoelen. Beleidsregels, beschikkingen en projectrapporten zijn geen neutrale overdrachten, maar werken in de praktijk op onverwachte manieren. Voor projecten in het sociaal domein betekent dit dat succes niet alleen afhangt van de inhoud van de documenten, maar vooral van het vermogen om hun meervoudige betekenis te erkennen, te onderzoeken en te benutten.

Door deze, op uitleg en begrijpen van tekst gerichte, houding kunnen beleidsadviseurs en projectleiders voorkomen dat projecten stranden op misverstanden of papieren helderheid. In plaats daarvan worden projecten plekken waar betekenis zich ontplooit – samen met inwoners, uitvoerders en bestuurders.

Tekstuitleg in projecten: Gadamer en Ricoeur vergeleken

Twee perspectieven op het begrijpen van teksten

Zowel Hans-Georg Gadamer (1900–2002) als Paul Ricoeur (1913–2005) staan in de traditie van de hermeneutiek (het uitleggen en begrijpen van teksten), maar leggen verschillende accenten.

- Gadamer benadrukt dat begrijpen altijd dialoog is. Teksten en uitspraken worden gelezen vanuit de horizon van de lezer en komen tot betekenis in een gesprek met de horizon van de tekst of de ander. Belangrijk is de versmelting van horizonen: begrip ontstaat in ontmoeting.
- Ricoeur legt de nadruk op de zelfstandigheid van de tekst. Een tekst neemt afstand van zijn auteur en kan méér betekenen dan bedoeld was. Deze surplus de sens maakt teksten meervoudig en opent nieuwe mogelijkheden voor betekenis.

Voor gemeentelijke projecten in het sociaal domein betekent dit dat teksten – projectplannen, beleidsnota's, beschikkingen – nooit neutraal zijn. Ze vragen altijd om interpretatie, maar waar Gadamer de nadruk legt op ontmoeting en dialoog, benadrukt Ricoeur de openheid en meerlagigheid van teksten zelf.

Voorbeeld Wmo: “eigen kracht en netwerk eerst”

Gadamer

Bij de herziening van een Wmo-toegangstraject klinkt de zin: *“Eigen kracht en inzet van het netwerk zijn het vertrekpunt.”* Voor Gadamer is de kernvraag: hoe verstaan consulent, mantelzorger en beleidsadviseur dit verschillend, en hoe kan hun horizon elkaar ontmoeten? De betekenis van “eigen kracht” is niet objectief vast te leggen, maar moet telkens opnieuw in dialoog vorm krijgen.

Ricoeur

Ricoeur zou wijzen op het surplus aan betekenis van deze zin. Voor de beleidsadviseur gaat het om efficiëntie, voor de inwoner kan het voelen als afwijzing. Beide lezingen zijn legitiem, omdat de tekst meer zegt dan de auteur bedoelde. De projectgroep moet daarom erkennen dat de tekst meerdere lagen bevat, en deze meerzijdigheid benutten als bron van gesprek.

Voorbeeld jeugdhulp: “er wordt ambulante begeleiding ingezet”

Gadamer

Voor Gadamer staat centraal dat de zin in de beschikking pas betekenis krijgt in de ontmoeting tussen ouder, hulpverlener en beleidsmaker. De term “ambulant” roept andere associaties op bij ouders (onzekerheid), bij beleidsadviseurs (technische categorie) en bij professionals (ruimte voor maatwerk). De taak is de dialoog organiseren waarin deze uiteenlopende interpretaties elkaar kunnen aanvullen.

Ricoeur

Ricoeur ziet vooral dat de tekst afstand neemt van de auteur: hij gaat een eigen leven leiden. Ouders lezen er iets heel anders in dan de schrijver bedoelde. De betekenis van ‘ambulant’ is voor hen onduidelijk en dus onzeker. Het project moet daarom niet alleen verduidelijken, maar erkennen dat de tekst zich altijd zal openstellen voor meerdere lezingen. Het herschrijven van beschikkingen is daarmee een oefening in het hanteren van tekstuele meerlagigheid.

Overeenkomsten en verschillen

Beide denkers maken duidelijk dat teksten nooit vanzelfsprekend eenduidig zijn. Zowel Gadamer als Ricoeur tonen dat beleidsstukken en projectdocumenten in het sociaal domein interpretatie vragen, en dat misverstanden geen uitzonderingen zijn maar een wezenlijk onderdeel van het proces.

Overeenkomsten

- Beiden zien teksten als open: er is altijd interpretatie nodig.
- Beiden benadrukken dat de betekenis niet vastligt bij de auteur.
- Beiden bieden aanknopingspunten om beleid en uitvoering dichter bij elkaar te brengen via reflectie.

Verschillen

- Gadamer legt de nadruk op de ontmoeting: betekenis ontstaat in dialoog en in de versmelting van horizonen. Zijn kracht ligt in het benadrukken van de relationele kant van projecten.
- Ricoeur benadrukt de tekst zelf: een tekst neemt afstand, heeft meerduidigheid en opent altijd nieuwe mogelijkheden. Zijn kracht ligt in het zichtbaar maken van de meerlagige werking van beleidsdocumenten.

Voor gemeentelijke projecten betekent dit: met Gadamer leer je vooral dat projecten om dialoog en gezamenlijke betekenisvorming draaien; met Ricoeur leer je dat teksten altijd meer zeggen en dus niet te reduceren zijn tot één interpretatie. Samen maken ze duidelijk dat projecten in het sociaal domein moeten investeren

in zowel de ontmoeting tussen betrokkenen als in het zorgvuldig omgaan met de meervoudigheid van hun teksten.

Hier botsen ‘droom en werkelijkheid’. Beleidsmakers zijn verplicht zich te houden aan wetten en te zorgen voor rechtszekerheid en rechtsgelijkheid. Gelijke behandeling in gelijke gevallen. De hulpverleners, de uitvoerders hebben belang bij ‘maatwerk’ en vrijere interpretatie. De hulpaanbieders (die via aanbestedingen in een verhouding van verplichting aangaan, diensten leveren, vergoeding krijgen, zitten) hebben belang bij eenduidigheid en juridisch consistente criteria, waarbinnen zij voor de diensten betaald krijgen. Ouders of cliënten willen graag ‘op maat’ behandeld worden. Bestuurders moeten dit gehele spel waarmaken, aan de burgers kunnen uitleggen en politiek verdedigen.

De kijk van Gadamer verzacht deze spanningen door in de dialogen steeds weer het uiteindelijke doel, de betekenis van de regelingen en het beleid te verduidelijken en met elkaar af te stemmen. De invalshoek van Ricoeur geeft echter (te) veel ruimte voor nog onvoorziene betekenissen en daarmee nieuwe spanningen, omdat er een recht of onrecht vanwege rekkelijke, meervoudige interpretatie kan ontstaan.

4. Taal en macht

Taal is nooit neutraal. Met taal wordt ook macht uitgeoefend. Bijvoorbeeld: technische of juridische termen kunnen burgers buitensluiten, of managers kunnen met taal bepalen wie wel en niet gehoord wordt. Een aantal filosofen heeft zich specifiek met het thema macht beziggehouden. Zij wijzen erop dat je goed moet kijken of taal gebruikt wordt om echt samen te werken, of vooral om macht en invloed te behouden.

Voor dit thema roep ik de hulp in van twee filosofen: 1) Michel Foucault en 2) Jurgen Habermas. Opnieuw werk ik voor beide in essay-stijl kort uit welk perspectief ze op de thematiek hebben. Ook hier aan de hand van voorbeelden uit de praktijk van het gemeentelijke sociaal domein. Ik sluit wederom af – ook in essaystijl – met een beschouwing waar ik beide filosofen naast/ tegenover elkaar zet.

Taal, macht en beleid *Het sociaal domein door de ogen van Foucault*

Foucault en taal als macht

Michel Foucault (1926–1984) was een van de invloedrijkste Franse denkers van de twintigste eeuw. Hij onderzocht hoe kennis en macht in de moderne samenleving met elkaar verweven zijn. Volgens Foucault is taal nooit neutraal: taal vormt het middel waarmee bepaalde werkelijkheden worden vastgelegd, grenzen worden getrokken en mensen worden ingedeeld. In beleid en praktijk is taal daarom nooit zomaar een middel tot communicatie, maar een instrument waarmee ook macht en controle worden uitgeoefend.

Foucault heeft hiervoor het woord *discours* geïntroduceerd. Bij Michel Foucault betekent het begrip discours meer dan alleen taal of communicatie. Het gaat om de manier waarop over een onderwerp wordt gesproken, gedacht en geschreven, inclusief de onzichtbare regels die bepalen wat gezegd mag worden, wie er spreekt en welke uitspraken als waar of geldig worden beschouwd. Een discours is dus geen neutrale beschrijving van de werkelijkheid, maar een ordenend kader dat mede bepaalt hoe die werkelijkheid wordt gezien en beleefd.

Discours produceert kennis. Het gaat er niet alleen om dát er kennis is, maar ook om hóe die kennis wordt gevormd en verspreid. Door een bepaald discours heen ontstaat een specifieke manier van begrijpen: bijvoorbeeld van wat gezondheid is, wat veiligheid betekent of wat het inhoudt om een burger te zijn. Wat buiten het discours valt, wordt vaak genegeerd of als ongeldig beschouwd.

Daarnaast is discours altijd verweven met macht. Wie toegang heeft tot de productie van discoursen — beleidsmakers, wetenschappers, professionals — heeft invloed op de manier waarop de werkelijkheid wordt gedefinieerd. Daarmee bepaalt men indirect ook welke praktijken worden gelegitimeerd, wie gehoord wordt en wie buitengesloten raakt. Dit heeft directe gevolgen voor beleid en praktijk: het discours legt vast welke oplossingen denkbaar zijn en welke groepen als probleemdragers of juist als bondgenoten worden gezien.

Een voorbeeld uit het sociaal domein binnen gemeenten is het discours rondom “participatie”. In veel beleidsdocumenten staat dat burgers zoveel mogelijk moeten “meedoen” in de samenleving — door werk, vrijwilligerswerk of informele zorg. Dit discours produceert een bepaald beeld van de “goede burger”: iemand die actief bijdraagt, verantwoordelijkheid neemt en zichtbaar deel uitmaakt van de gemeenschap. Burgers die hieraan niet kunnen voldoen, bijvoorbeeld door psychische kwetsbaarheid of langdurige werkloosheid, worden al snel geclassificeerd als “niet-participerend” of “achterblijvend”. Het gevolg is dat zij extra interventies of trajecten krijgen opgelegd, die hen moeten vormen naar dit dominante beeld. Ook indien dit beroep van de overheid op de burger voor hen onbegrijpelijk is omdat zij de taal slecht beheersen. Of omdat een overheid die wat van hen eist, in hun vaak niet-democratische land van herkomst, de vijand vormt waarvoor zij gevlucht zijn.

Zo laat Foucault zien dat discours niet alleen taal is, maar ook een mechanisme dat de grenzen bepaalt van wat normaal, wenselijk of afwijzend gedrag is. Het discours vormt de werkelijkheid. Binnen het sociaal domein betekent dit dat beleids taal zoals “participatie” niet neutraal is, maar ook concrete gevolgen heeft voor professionals en burgers; het stuurt zowel hoe professionals handelen als hoe burgers zichzelf zien en ervaren, alsook hoe burgers worden beoordeeld en behandeld door de professionals.

Voorbeeld Wmo: “zelfredzaamheid”

In veel beleidsstukken binnen de Wmo staat dat inwoners in eerste instantie een beroep moeten doen op hun eigen kracht en netwerk. Voor Foucault is dit niet zomaar een beschrijving, maar een discours: het taalgebruik dat bepaalt hoe inwoners worden gezien en benaderd. De term “zelfredzaam” geeft niet alleen richting aan beleid, maar bepaalt ook wie recht heeft op ondersteuning. Burgers die niet in dit kader passen, lopen risico uitgesloten te worden. Macht werkt hier subtiel: door de woorden waarmee de werkelijkheid wordt gedefinieerd.

Voorbeeld jeugdhulp: “zorgpad en traject”

In de jeugdhulp is het gangbaar om te spreken over “zorgpaden” of “trajecten”. Dit lijkt neutraal en professioneel, maar vanuit Foucaults perspectief is dit technisch discours een manier om ouders en kinderen te positioneren als objecten van beleid. Het professionele taalgebruik creëert een ongelijk speelveld: professionals en beleidsmakers bepalen de begrippen, en ouders hebben moeite om hun ervaring in dezelfde termen uit te drukken. De taal zelf organiseert zo wie gehoord wordt en wie niet.

Praktische doorwerking voor alledag

Foucaults analyse nodigt beleidsadviseurs uit om kritisch te kijken naar hun eigen taalgebruik. Beleidsnota’s en projectplannen zijn niet alleen interne instrumenten, maar ook middelen van macht die bepalen wie toegang krijgt tot ondersteuning en wie erbuiten valt. Het betekent:

- Letten op de toegankelijkheid van taal (technisch jargon kan burgers buiten-sluiten).
- Bewust zijn van uitsluitingsmechanismen: welke groepen vallen buiten het dominante discours?
- Ruimte maken voor tegenstemmen en alternatieve manieren van spreken: verhalen van burgers, ervaringen van uitvoerders.

Slot: Foucault en het sociaal domein

Foucault laat zien dat macht in het sociaal domein niet alleen in wetten of budgetten zit, maar in de taal waarmee beleid wordt geschreven en uitgevoerd. Wie de taal bepaalt, bepaalt de spelregels van samenwerking, toegang en uitsluiting. Voor gemeenten betekent dit dat projecten niet alleen inhoudelijk of organisatorisch moeten worden bekeken, maar ook talig: welke woorden gebruiken we, en welke machtsverhoudingen scheppen die woorden?

Taal als brug of als barrière

Habermas over communicatie en macht in het sociaal domein

Habermas en de taal als fundament van samenwerking

Jürgen Habermas (1929–) is een van de belangrijkste nog levende Duitse filosofen en een sleutelfiguur in de hedendaagse taal- en sociale filosofie. Waar Foucault vooral de verborgen machtsstructuren in taal blootlegt, richt Habermas zich op

de potentie van taal als middel voor rationele samenwerking. In zijn communicatietheorie stelt hij dat taal niet alleen een instrument is om informatie over te dragen, maar vooral een middel om onderling begrip en gezamenlijke besluitvorming te bereiken.

Habermas maakt een belangrijk onderscheid tussen twee vormen van handelen:

- Instrumenteel handelen: taal wordt gebruikt om doelen te bereiken, anderen te beïnvloeden of macht uit te oefenen.
- Communicatief handelen: taal wordt ingezet om tot wederzijds begrip te komen en gezamenlijk waarheidsclaims, normen en bedoelingen af te stemmen.

Voor Habermas is een democratische samenleving alleen gezond als taal vooral in de tweede zin gebruikt wordt: als een brug naar gedeeld begrip, niet als een wapen om macht uit te oefenen.

Voorbeeld Wmo: “eigen regie” of gezamenlijke afstemming?

In Wmo-beleid wordt vaak gesproken over “het versterken van de eigen regie” van inwoners. Op zichzelf is dat een positief doel, maar de manier waarop erover gesproken wordt, kan het tegenovergestelde effect hebben. Als beleidsdocumenten bijvoorbeeld vastleggen dat burgers altijd eerst hun netwerk moeten inschakelen voordat ze hulp krijgen, kan dat discours instrumenteel worden: het dwingt burgers in een kader waarin hun stem weinig gewicht heeft. Simpler gezegd: Het dwingt burgers zich bewust te worden van een ‘netwerk’ dat zij moeten onderkennen, mobiliseren en onderhouden. Zo leven de meeste mensen niet. Ook niet degenen voor wie de Wmo een oplossing biedt.

Habermas zou pleiten voor een communicatieve benadering: organiseer gesprekken waarin inwoners, beleidsmakers en uitvoerders samen bespreken wat “eigen regie” in een specifieke situatie betekent. Zo wordt taal een middel om gezamenlijk begrip te creëren in plaats van een machtsinstrument dat beleid afdwingt.

Voorbeeld jeugdhulp: “indicatiestelling” en gelijkwaardige dialoog

In de jeugdhulp wordt vaak gesproken over “indicatiestelling” of “toeleiding”. Die termen zijn functioneel, maar impliceren een top-downproces: professionals bepalen wat nodig is. Ouders en jongeren kunnen zich daardoor buitengesloten voelen uit het beslisproces.

Habermas zou benadrukken dat echte samenwerking alleen mogelijk is als de taal in gesprekken ruimte laat voor de ervaringskennis van gezinnen. Bijvoorbeeld door in keukentafelgesprekken niet te starten vanuit een beleidsmatig kader (“de indicatieprocedure”), maar vanuit een gezamenlijke verkenning van behoeften, mogelijkheden en waarden. Taal wordt dan een middel voor communicatieve rationaliteit: samen zoeken naar wat waar, juist en zinvol is. Ofwel, wat heeft de cliënt nodig, waar is echt behoefte aan?

Praktische doorwerking voor alledag

Habermas nodigt beleidsadviseurs uit om kritisch te kijken naar de intentie en functie van taal. Wordt taal in beleidsdocumenten vooral gebruikt om beleid te

implementeren en te sturen (instrumenteel), of om partnerschap, begrip en co-creatie te bevorderen (communicatief)? Dit heeft belangrijke consequenties:

- Beleidsstukken moeten niet alleen “uitleggen” wat de gemeente van inwoners verwacht, maar ook uitnodigen tot gesprek en gezamenlijk handelen.
- Beleidsvorming moet burgers en uitvoerders niet alleen als ontvangers van beleid beschouwen, maar als medeproducenten van betekenis.
- Beleidsadviseurs moeten taal bewust inzetten om machtsverschillen te verkleinen en dialoog te bevorderen.

Overigens werkt het ‘moeten’ in deze formuleringen al als een barrière voor beleidsmakers, die hen in hun autonomie aantast, gelijk zij doen met burgers, die van alles ‘moeten’. Zie ook daar de kracht van taal.

Slot: Habermas en het sociaal domein

Habermas leert ons dat taal in het sociaal domein meer kan zijn dan een bestuurlijk instrument — het kan een infrastructuur voor democratische samenwerking worden. Wanneer beleid en projecten zich richten op communicatief handelen, ontstaat ruimte voor wederzijds begrip, gezamenlijke afwegingen en co-creatie. Dat vraagt om bewuste keuzes: woorden moeten niet alleen “duidelijk” zijn, maar ook *verbinden*, *openen* en *uitnodigen tot gesprek*. Alleen dan kan taal een brug vormen tussen gemeente, professionals en inwoners.

Habermas brengt een cruciaal inzicht in het werk van gemeenten binnen het sociaal domein: taal is óf een instrument van macht, óf een middel voor samenwerking. Door bewust te kiezen voor communicatief handelen kunnen beleidsadviseurs en projectleiders van taal een *brug* maken die partnerschap, vertrouwen en gedeeld begrip mogelijk maakt. Daarmee wordt beleid niet alleen uitgevoerd, maar *mede gevormd* door de mensen voor wie het bedoeld is.

Taal in macht en samenwerking

Foucault en Habermas in dialoog

Twee benaderingen van taal en macht

Michel Foucault (1926–1984) en Jürgen Habermas (1929–) behoren tot de invloedrijkste denkers van de moderne sociale filosofie. Beiden richten hun aandacht op de relatie tussen taal en macht, maar ze leggen verschillende accenten:

- Foucault benadrukt dat taal altijd verweven is met macht. Woorden zijn nooit neutraal; ze bepalen wat gezegd, gedacht en gedaan kan worden. Taal is een instrument waarmee groepen worden ingedeeld, posities worden vastgelegd en uitsluitingsmechanismen ontstaan.
- Habermas legt juist de nadruk op de potentie van taal om samenwerking mogelijk te maken. Waar Foucault vooral analyseert hoe taal ongelijkheid bevestigt, benadrukt Habermas dat taal ook ingezet kan worden om gelijkwaardigheid en gezamenlijke besluitvorming te realiseren — mits het communicatief gebeurt.

In projecten van gemeenten in het sociaal domein, waar beleid, uitvoering en burgerparticipatie samenkomen, zijn beide perspectieven cruciaal: de ene laat zien waar taal macht uitoefent en uitsluit, de andere hoe taal ruimte kan scheppen voor dialoog en co-creatie.

Voorbeeld Wmo: “zelfredzaamheid”

Foucault

De term “zelfredzaamheid” is onderdeel van een discours waarin burgers worden gedefinieerd in termen van capaciteit en tekort. Het is niet neutraal: het schept de spelregels van toegang tot voorzieningen. Wie niet voldoende “zelfredzaam” wordt geacht, wordt afhankelijk, en wie dat wél is, valt buiten de steun. Taal is hier een instrument van subtiele macht, waarmee beleid kaders oplegt.

Habermas

Habermas zou de vraag stellen: wordt “zelfredzaamheid” gebruikt om burgers te sturen, of om samen betekenis te geven aan wat eigen regie in hun situatie inhoudt? Een communicatief gebruik van de term betekent dat beleidsmakers, uitvoerders en inwoners gezamenlijk bespreken wat haalbaar is. Taal wordt dan geen dwingend kader, maar een brug naar gezamenlijk begrip.

Overeenkomsten en verschillen

Overeenkomsten

- Beide benadrukken dat taal nooit neutraal is.
- Beide maken duidelijk dat taal mede bepaalt hoe beleid en werkelijkheid vorm krijgen.
- Beide zijn kritisch op de vanzelfsprekendheid waarmee beleids- en projecttaal wordt gebruikt.

Verschillen

- Foucault legt de nadruk op macht en uitsluiting: taal is onderdeel van discourses die werkelijkheid vormgeven en machtsrelaties bevestigen. Zijn perspectief is vooral *diagnostisch*: hij laat zien waar ongelijkheid en uitsluiting via taal werken.
- Habermas legt de nadruk op mogelijkheden voor samenwerking en co-creatie: taal kan een middel zijn om wederzijds begrip en gelijkwaardigheid te bereiken. Zijn perspectief is vooral *normatief en constructief*: hij laat zien hoe taal gebruikt kan worden om macht te doorbreken en samenwerking te versterken.

Wat dit betekent voor het sociaal domein

Voor gemeenten in het sociaal domein bieden Foucault en Habermas samen een krachtig tweeluik. Foucault waarschuwt dat taal burgers kan uitsluiten en ongelijkheid kan reproduceren, zelfs als dat niet de bedoeling is. Habermas laat zien hoe dezelfde taal kan worden ingezet om bruggen te bouwen en samenwerking te

versterken. Samen maken ze duidelijk dat beleidsmakers en projectleiders niet alleen moeten letten op *wat* ze zeggen, maar vooral op *hoe* taal werkt in de praktijk: als instrument van macht of als medium van begrip.

5. Een destructief toetje

Hierboven zijn we ingegaan op drie aanvliegroutes waarmee de filosofie kan helpen hoe we in projecten binnen het sociale domein van gemeenten beter met het aspect taal om kunnen gaan. We hebben gekeken naar hoe betekenis van taal werkt, we hebben gekeken naar de manier waarop taal geïnterpreteerd wordt en – tenslotte – hebben we gekeken naar de relatie tussen taal en macht.

Langs deze aanvliegroutes hebben we op een constructieve manier gekeken naar manieren om taal beter in dienst te kunnen stellen in de samenwerking om tot een succesvol resultaat te komen. Met taal kunnen we mooie dingen doen. Taal kan een kracht zijn. Maar ook een zwakte. Hoe goed we de bijdragen van de zes filosofen, die tot nu toe de revue passeerden, ook in ons dagelijks werken bij de projecten ook willen integreren.

Maar, hoeveel tijd we ook aan de taal binnen en rond onze projecten besteden, er ligt altijd op de loer dat de taal ons eigenlijk vreselijk in de weg zit. Dat we er niet goed uitkomen om met de taal uit te drukken wat we over willen brengen.

We moeten nog een tandje verder, een spa dieper. Dat kunnen we doen met de manier waarop de Franse filosoof Derrida naar taal keek. Derrida was één van de grondleggers van de stroming die de naam ‘deconstructie’ gekregen heeft.

Derrida, taal en de kunst van de deconstructie

De Franse filosoof Jacques Derrida is vooral bekend door zijn ideeën over taal en betekenis. Hij stelt dat woorden nooit een vaste, eenduidige betekenis hebben. We gebruiken taal om duidelijkheid te scheppen, maar volgens Derrida blijft er altijd een rest van dubbelzinnigheid bestaan. Een woord verwijst niet direct naar de werkelijkheid, maar naar andere woorden, die op hun beurt weer naar andere woorden verwijzen. Zo ontstaat er een netwerk van betekenissen dat nooit helemaal sluitend is. Taal is dus geen stevig fundament, maar een bewegend veld waarin betekenissen verschuiven.

Derrida laat zien dat dit geen fout in de taal is, maar juist de manier waarop taal werkt. Woorden hebben betekenis omdat ze verschillen van andere woorden. Het woord "licht" betekent bijvoorbeeld iets anders dan "donker", en krijgt zijn waarde door die tegenstelling. Maar doordat woorden hun betekenis alleen door verschil krijgen, is er nooit een laatste, definitieve betekenis. Altijd schuift er iets door, alsof de betekenis net buiten bereik blijft. Derrida gebruikt hiervoor het begrip *différance*: het verschil en het uitstel van betekenis.

Dit idee ligt ook achter Derrida's beroemde uitspraak: "*il n'y a pas de hors-texte*" – er is niets buiten de tekst. Daarmee bedoelt hij niet dat er geen werkelijkheid buiten taal bestaat, maar dat we die werkelijkheid altijd alleen via taal begrijpen en benoemen. Alles wat wij ervaren, komt tot ons in woorden, beelden of symbolen. Er is dus geen directe toegang tot de werkelijkheid buiten de taal om. Zelfs beleid, wetgeving of hulpverlening: zij bestaan niet los van de taal die ze gebruikt. Een mooi voorbeeld hiervan in de kunst is het schilderij van René Magritte, van een pijp, met de tekst: *Ceci n'est pas un pipe*. Beeld en tekst ten spijt, is het voorwerp waar je naar kijkt nog steeds geen pijp. De taal, het beeld, zelfs het symbool dwingt ons echter te geloven dat we naar een pijp kijken.

Vanuit dit inzicht ontwikkelde Derrida zijn methode van deconstructie. Deconstructie betekent niet dat je een tekst afbreekt of kapotmaakt, maar dat je laat zien welke spanningen en tegenstrijdigheden in een tekst verborgen liggen. Vaak lijken teksten te rusten op duidelijke tegenstellingen, zoals man/vrouw, centrum/periferie of normaal/afwijkend.

Derrida toont dat zulke tegenstellingen niet neutraal zijn. Er zit meestal een hiërarchie in: het ene begrip staat boven het andere. Door nauwkeurig te lezen, kun je laten zien dat deze hiërarchie wankel is en dat het zogenaamd 'lagere' begrip eigenlijk net zo belangrijk of zelfs onmisbaar is voor het 'hogere'.

Deconstructie is dus een manier om ons bewust te maken van machtsstructuren in taal. Het helpt ons om te zien dat wat vanzelfsprekend lijkt, vaak steunt op uitsluitingen en aannames. Derrida wil daarmee geen nieuwe waarheid neerzetten, maar ons leren om gevoeliger te worden voor de complexiteit van betekenis.

Een ander belangrijk aspect in zijn denken is de onbeslisbaarheid van betekenis. Dit betekent dat er in teksten vaak meerdere mogelijke interpretaties aanwezig zijn, en dat er geen objectief criterium bestaat om één interpretatie als de enig juiste vast te stellen. We kunnen teksten lezen, herlezen, wegen en beargumenteren, maar er blijft altijd een zekere openheid en onzekerheid. Deze onbeslisbaarheid is niet iets dat we moeten oplossen, maar iets waar we mee moeten leren omgaan. Het maakt ons besef van taal bescheidener: we moeten erkennen dat absolute zekerheid niet bestaat.

Dit idee kan ook waardevol zijn in het sociaal domein van de gemeente. Neem bijvoorbeeld de manier waarop in beleidsstukken over jeugdzorg wordt gesproken. Er wordt vaak een tegenstelling gemaakt tussen “normale gezinnen” en “probleemgezinnen”. Op het eerste gezicht lijkt dat een neutrale indeling: sommige gezinnen hebben steun nodig, andere niet.

Maar als we met Derrida kijken, zien we dat de categorie “probleemgezin” alleen kan bestaan doordat er een normatief beeld van het “normale gezin” wordt aangenomen. Dat normale gezin wordt meestal voorgesteld als stabiel, tweeverdiennend, met gezonde kinderen en een rustige woonomgeving. Gezinnen die daarvan afwijken, worden al snel afwijkend of problematisch genoemd.

Door deconstructie toe te passen, kunnen we die tegenstellingen kritisch bekijken. Misschien blijkt dat het idee van het “normale gezin” zelf een constructie is die niet iedereen dekt. Er zijn allerlei gezinsvormen – eenoudergezinnen, samengestelde gezinnen, gezinnen met migratieachtergrond – die prima functioneren, maar die niet volledig in dat stereotype beeld passen. Door ze steeds met “probleem” te verbinden, kan beleid onbedoeld stigmatiserend werken. Deconstructie helpt ons om te zien dat dit niet vanzelfsprekend of neutraal is, maar dat er keuzes en uitsluitingen achter schuilgaan.

De gedachte van de onbeslisbaarheid voegt daar nog iets aan toe. Wanneer een gemeente spreekt over “het belang van het kind”, klinkt dat alsof iedereen wel weet wat dit betekent. Maar in de praktijk kan dit op verschillende manieren gelezen worden: soms gaat het om veiligheid, soms om kansen in het onderwijs, soms om emotioneel welzijn en soms om financieel mee te kunnen komen. Er is geen enkelvoudige, sluitende betekenis van dit begrip.

Voor de gemeente betekent dit dat men altijd met meerdere perspectieven rekening moet houden en open moet blijven staan voor herinterpretatie. Juist die onbeslisbaarheid vraagt om een dialoog met gezinnen, scholen en hulpverleners, in plaats van een strak vastgelegde definitie.

In de praktijk kan dit betekenen dat een gemeente niet langer begint vanuit de tegenstelling “normaal/probleem”, maar vanuit de vraag: welke ondersteuning is op dit moment voor dit gezin zinvol, zonder het vast te zetten in een categorie? Zo ontstaat ruimte voor een benadering die meer recht doet aan de diversiteit van gezinnen. Het gaat dan minder om het vasthouden van definities, en meer om aandacht voor de concrete situatie.

De filosofie van Derrida over taal en deconstructie is dus geen abstract spelletje, maar kan een instrument zijn om scherper te kijken naar de woorden en beelden die ons beleid sturen. Hij laat ons zien dat taal nooit neutraal is en dat betekenis altijd verschuift. Door oog te hebben voor de onbeslisbaarheid van betekenis en voor het feit dat alles via taal loopt, kunnen we voorkomen dat beleid onbedoeld groepen buitensluit of stigmatiserend werkt. Deconstructie opent daarmee niet een nieuwe waarheid, maar een nieuwe gevoeligheid: voor de kracht én de kwetsbaarheid van taal in ons denken en handelen.

Een experiment met deconstructie

Ik hoop dat je de bovenstaande tekst over Derrida helder vond en prettig om te lezen. Als het goed is, is de tekst ongeveer op B1-leesniveau. Dat had ik aan ChatGPT gevraagd om mij daarmee te helpen. Het kan zijn dat je nu in je hoofd een paar vragen over de tekst hebt of dat je het niet eens bent met wat over het voorbeeld gesteld wordt.

Maar al met al was het ook natuurlijk best veel taal, veel woorden, die je lezen en denken in de stroom meenemen. Ik heb de hulp van ChatGPT opnieuw ingeroepen om kritisch naar de tekst te kijken. Ik heb ChatGPT gevraagd om de filosofie van Derrida over deconstructie op de tekst over Derrida toe te passen. ChatGPT kwam met de volgende reactie op die vraag:

“Dat is een mooie en uitdagende vraag. Deconstructie toepassen op een tekst die Derrida uitlegt, betekent dat we niet simpelweg een “kritiek” geven, maar dat we in de tekst zelf gaan zoeken naar spanningen, verschuivingen en impliciete aannames. Het gaat om te laten zien hoe de tekst afhankelijk is van tegenstellingen die tegelijk wankel zijn. Ik zal dit stap voor stap doen, maar in proza (dus geen lijst).

Wanneer we de tekst lezen, valt op dat er een tegenstelling wordt opgebouwd tussen duidelijkheid en dubbelzinnigheid. Aan de ene kant lijkt de tekst de rol van Derrida te bevestigen als iemand die de onduidelijkheid en beweeglijkheid van taal blootlegt. Tegelijkertijd is de tekst zelf geschreven met de bedoeling om helderheid te verschaffen en “Derrida begrijpelijk te maken”.

Hier zit spanning: de tekst wil uitleggen dat taal nooit sluitend en eenduidig kan zijn, maar gebruikt zelf een toon die eenduidigheid nastreeft. Daarmee maakt de tekst onbedoeld zichtbaar wat hij zelf beweert: dat betekenis altijd schuift. De poging om te vereenvoudigen en te verduidelijken ondergraaft zijn eigen zekerheid.

Een tweede spanning verschijnt rond de beroemde uitspraak “er is niets buiten de tekst”. In de uitleg wordt zorgvuldig gezegd dat Derrida daarmee niet bedoelt dat de werkelijkheid niet bestaat, maar dat we haar altijd via taal benaderen. Toch wordt dit in de tekst uitgelegd alsof we “beter begrijpen” wat Derrida bedoelde.

De uitleg plaatst zich dus in een hiërarchie: de “juiste” interpretatie wordt boven andere mogelijke lezingen gezet. Maar even verderop wordt gesteld dat betekenis altijd onbeslisbaar blijft en dat er nooit één definitieve interpretatie is. Daarmee

haalt de tekst zijn eigen claim op de “juiste uitleg” onderuit. Deconstructief lezen laat hier zien dat de tekst tegelijk zekerheid belooft en onzekerheid verdedigt.

Ook het gebruik van een voorbeeld uit de jeugdzorg kent een interne spanning. De tekst wil laten zien hoe Derrida’s denken kan helpen om stigmatiserende tegenstellingen (“normaal gezin” versus “probleemgezin”) zichtbaar te maken. Daarmee wordt het beeld van Derrida’s filosofie als “nuttig” voor beleid bevestigd. Maar tegelijk maakt de tekst daarmee gebruik van precies dezelfde strategie die Derrida zou bevragen: het scheppen van een tegenstelling, hier tussen “stigmatiserend beleid” en “sensitief beleid”.

De voorkeur gaat duidelijk uit naar de tweede, en daarmee keert de tekst terug naar een hiërarchie die Derrida zelf juist wilde laten wankelen. Deconstructie zou laten zien dat ook de zogenaamde “gevoelige” of “open” beleidsbenadering zijn eigen uitsluitingen en machtsmomenten heeft, bijvoorbeeld door te bepalen welke stemmen gehoord worden en welke niet.

Nog een interessante dubbelheid zit in het niveau van de taal. Het essay wil op B1-niveau toegankelijk zijn, en kiest dus voor eenvoud en directheid. Dat schept de verwachting van transparantie: taal die iedereen kan begrijpen. Maar Derrida’s eigen punt is nu juist dat taal nooit volledig transparant is, dat er altijd meer meespeelt dan we kunnen vastleggen. Het streven naar eenvoud bevestigt dus impliciet de droom van eenduidige communicatie, en staat daarmee haaks op de inhoud. Tegelijk toont dit precies de werking van deconstructie: zelfs de poging tot vereenvoudiging kan niet ontsnappen aan dubbelzinnigheid.

Tot slot kunnen we zien dat de tekst een spanning bevat tussen theorie en praktijk. Er wordt gesteld dat Derrida’s filosofie “geen abstract spelletje” is, maar ook toegepast kan worden in het sociaal domein. Toch blijft de tekst zelf afhankelijk van die tegenstelling tussen abstractie en toepassing. Het risico bestaat dat wat “abstract” wordt genoemd, wordt afgezwakt, en wat “praktisch” heet, de voorkeur krijgt. Maar als we Derrida volgen, kunnen we niet zomaar zeggen dat praktijk belangrijker of fundamenteeler is dan theorie, of andersom. Beide begrippen bestaan alleen in hun verschil, en zijn dus afhankelijk van elkaar.

Een deconstructieve lezing van dit essay laat zo zien dat de tekst tegelijk probeert om duidelijk te maken én de onduidelijkheid te omarmen; dat hij de onbeslisbaarheid uitlegt, maar toch een “juiste interpretatie” suggereert; dat hij tegenstellingen in beleid blootlegt, maar zelf ook een nieuwe tegenstelling creëert; en dat hij eenvoud en toepasbaarheid vooropstelt, terwijl hij tegelijk uitlegt dat betekenis altijd open en schuivend is.

Het essay ondergraaft daarmee, zonder het te willen, zijn eigen zekerheden. Dat is precies wat Derrida zou willen laten zien: dat elke tekst, hoe zorgvuldig ook, altijd meer zegt dan hij bedoelt, en zichzelf in zekere zin tegenspreekt.”

Vervolgens heb ik ChatGPT gevraagd of hij op basis van de analyse van de deconstructie de originele tekst kan verbeteren? Dit was de reactie van ChatGPT:

“Ja, dat kan. De kern van mijn deconstructieve analyse was dat de tekst te veel deed alsof hij duidelijkheid kon geven, terwijl hij tegelijk beweerde dat betekenis nooit eenduidig is. Ook liet hij zien dat de voorbeelden nieuwe tegenstellingen creëerden, in plaats van dieper te laten voelen hoe onstabiel zulke tegenstellingen zijn. Een verbetering zou dus zijn: minder de toon van definitieve uitleg, meer laten zien hoe de spanning blijft bestaan; en in het voorbeeld de openheid en onbeslisbaarheid beter laten doorklinken.

Hier volgt een herschreven versie van het essay, nog steeds op B1-niveau en met het voorbeeld uit de jeugdzorg. De toon is iets minder “uitleggerig” en meer uitnodigend om mee te denken.”

Derrida, taal en de kunst van de deconstructie

De Franse filosoof Jacques Derrida laat ons zien dat taal nooit zo stevig is als we vaak denken. Woorden lijken duidelijk, maar hun betekenis verschuift steeds. Een woord verwijst niet rechtstreeks naar de werkelijkheid, maar naar andere woorden. En die woorden verwijzen weer door. Betekenis is dus nooit helemaal vast te pinnen, maar schuift en schuift.

Daarom zegt Derrida dat er *“niets buiten de tekst”* is. Daarmee bedoelt hij niet dat er geen wereld bestaat, maar dat wij die wereld alleen via taal begrijpen. Wat wij ‘werkelijkheid’ noemen, is altijd al ingekleurd door woorden, beelden en verhalen. Dat maakt taal krachtig, maar ook kwetsbaar.

Een centraal begrip bij Derrida is *différance*: het verschil en het uitstel van betekenis. Woorden krijgen hun waarde omdat ze verschillen van andere woorden, zoals “licht” tegenover “donker”. Maar die betekenis is nooit definitief. Ze schuift steeds door. Daarom spreekt Derrida ook van onbeslisbaarheid: vaak zijn er meerdere mogelijke betekenissen, zonder dat er één sluitende uitleg bestaat.

Dit inzicht werkt door in wat Derrida deconstructie noemt. Deconstructie betekent niet dat je een tekst afbreekt, maar dat je laat zien hoe teksten werken met tegenstellingen. In die tegenstellingen zit meestal een verborgen hiërarchie: het ene begrip lijkt boven het andere te staan. Door nauwkeurig te lezen, kun je ontdekken dat die rangorde eigenlijk wankel is. De “lagere” term blijkt vaak net zo onmisbaar als de “hogere”.

Hoe werkt dat in het sociaal domein? Neem de manier waarop gemeenten spreken over jeugdzorg. Vaak hoor je de tegenstelling tussen “normale gezinnen” en “probleemgezinnen”. In eerste instantie klinkt dat logisch. Maar wie goed kijkt, ziet dat de ene categorie alleen bestaat door de andere. Het idee van een “probleemgezin” kan niet zonder een normatief beeld van het “normale gezin”. En wat dat normale gezin precies is, blijkt helemaal niet vast te liggen.

Sommigen zien het normale gezin als stabiel, met twee werkende ouders en gezonde kinderen. Maar er zijn ook eenoudergezinnen of samengestelde gezinnen die prima functioneren. Als het beleid vasthoudt aan een smal beeld van “normaal”, kan dat andere gezinsvormen onterecht naar het stempel “probleem” duwen.

Deconstructie helpt om dit zichtbaar te maken. Tegelijk toont het ook de onbepelbaarheid: wat precies een “probleem” is, laat zich niet eenvoudig vastleggen. Voor de één gaat het om veiligheid, voor de ander om kansen in het onderwijs, voor weer een ander om emotioneel welzijn. Er is geen enkelvoudige, definitieve betekenis.

Voor gemeenten betekent dit dat beleid nooit volledig sluitend kan zijn. Taal laat altijd ruimte. Het is belangrijk om dat niet te zien als een tekort, maar als een uitnodiging tot gesprek. Als een gemeente spreekt over “het belang van het kind”, is het waardevol om te erkennen dat dit op verschillende manieren te lezen is. In plaats van een strakke definitie kan de openheid ruimte bieden voor meerdere perspectieven: van gezinnen, scholen en hulpverleners.

Zo wordt zichtbaar dat Derrida’s denken geen puur spel met woorden is, maar ook praktisch van betekenis kan zijn. Het leert ons bescheiden te zijn tegenover taal. Wat vanzelfsprekend lijkt, is vaak het resultaat van uitsluitingen. Wat helder lijkt, blijkt bij nader inzien dubbelzinnig. En wat we normaal noemen, bestaat altijd in relatie tot wat we als afwijkend benoemen.

De boodschap is niet dat er geen waarheid of beleid mogelijk is, maar dat we moeten erkennen dat er altijd meer aan de hand is dan we kunnen vastleggen. Deconstructie opent geen nieuwe vaste grond, maar een grotere gevoeligheid. Ze leert ons zien dat taal én beleid nooit neutraal zijn. Dat inzicht kan gemeenten helpen om beleid minder stigmatiserend te maken en meer ruimte te geven aan diversiteit.

<Einde experiment>

Excuses dat ik je twee keer een tekst heb laten lezen over Derrida en diens deconstructie. Ik ben benieuwd welke van beide versies je duidelijker vond. Ik merk zelf dat AI goed kan helpen in het doornemen van teksten op inconsistenties en spanningen. Als schrijver doe je je best om dat wat je denkt zo goed mogelijk in geschreven taal om te zetten.

Ik refereer daarbij vast aan het citaat van Franz Kafka aan het begin van het volgende hoofdstuk. Het blijft iedere keer weer een uitdaging om dat wat je denkt goed onder woorden te brengen. En dan is er ook nog een groot verschil tussen de taal die we gebruiken bij het spreken en de manier waarop we het opschrijven.

Om de handvatten die de filosofie biedt te gebruiken om tot teksten te komen die kwalitatief beter zijn voor het doel dat ze hebben, is AI een spannende ontwikkeling om te volgen en om te experimenteren. Als auteur van een tekst is het altijd lastig om met andere ogen naar je eigen opgeschreven taal te kijken. Of dat nu gaat om het schrijven van een boek, dit boek, het opstellen van beleidsstukken of het opstellen van teksten voor de communicatie over het project, je kan als schrijver niet makkelijk buiten je eigen taal treden.

We lossen dat nu vaak op door anderen te vragen om een concept te reviewen of tegen te lezen. Andere ogen helpen absoluut. Andere manieren van denken die door de tekst worden opgeroepen ook. Maar het is toch vaak ook een gelegenheid om eigen stokpaardjes een tekst binnen te loodsen, Trojaanse stokpaarden.

Ik merk dat er via AI, met het stellen van de goede prompt, een rijke keuze is om taal om te vormen, te boetseren en tot een taalcompositie te komen die aan de lezers/luisteraars datgene kan overbrengen, wat je wil dat tussen hun oren komt. Je moet alleen zelf heel alert blijven of de tekst nog steeds ook voor jou als auteur in zich heeft wat je wil dat erin zit. Voorgaande zinnen zouden ook best een keer door ChatGPT gehaald kunnen worden, maar dat doe ik lekker nu even niet.

“Ik schrijf anders dan ik spreek,
Ik spreek anders dan ik denk,
Ik denk anders dan ik zou moeten denken,
En zo gaat het door tot
In de diepste donkerte”

Franz Kafka

4. Kris-krassers

Dit hoofdstuk bevat persoonlijke beschouwingen op een aantal onderwerpen, allemaal gerelateerd aan het gebruik van taal. De onderwerpen zijn divers. Ik heb ze daarom kris-krassers genoemd.

Wat als Plato gelijk heeft?! (13 september 2025) Plato was heel erg gekant tegen de ontwikkeling van schriftelijke communicatie; het neerschrijven van een tekst. Hij was van mening dat een verhaal, een tekst, verbaal moest worden overgebracht, mondeling dus, uitgesproken.

Door de mondelinge overdracht konden klemtonen gelegd worden, kon emotie goed worden overgebracht en kon de essentie van de tekst beter duidelijk gemaakt worden. Daarbij kon ook de non-verbale component beter diens werk doen.

Zoals we weten is de non-verbale communicatie veruit het grootste deel van de communicatie, veel belangrijker dan de woorden, zinnen die er gezegd wordt. En bovendien, als spreker zie je meteen welk effect je verhaal heeft op je toehoorders en kan je bijsturen of ingrijpen om te zorgen dat je boodschap goed overkomt.

Dit alles kan niet als je het verhaal, de tekst, opschrijft. En bovendien ben je er niet bij als het gelezen wordt. Plato leek dit een zeer kwalijke ontwikkeling en vond schriftelijke communicatie dan ook tweederangs en bovendien gevaarlijk.

Een mooi voorbeeld is een zin, die in de toneelwereld wordt gebruikt om dit mee aan te tonen (Bron: televisie).

De zin luidt: “Ik wil dat jij dit nu doet.”

Zet er een uitroepeteen achter en de betekenis verandert in een gebiedende vorm, terwijl het ook een verzoek kan zijn.

Bij het uitspreken (dictie) heb je de volgende keuzes:

- Leg je de klemtoon op IK, dan ben je egocentrisch in het aanspreken.
- Leg je de klemtoon op WIL, dan leg je iemand jouw wil op (dominant).
- Leg je de klemtoon op JIJ, dan wordt de vraag iemand aanwijzend, anderen uitsluitend.
- Leg je de klemtoon op DIT, dan is kennelijk het onderwerp van handelen uiterst belangrijk.
- Leg je de klemtoon op NU, dan is de uitvoering van de handeling urgent, tijdgebonden.
- Leg je de klemtoon op DOET, dan wil je dat de aangesprokene ophoudt te talmen, twijfelen of uitstellen, maar in actie komt.

Hier zijn ook combinaties mogelijk waarbij je afzonderlijke woorden wel en niet beklemtoont. “Ik wil dat JIJ DIT nu doet”, geeft een andere beleving, dan “IK wil dat JIJ dit nu doet.” En zo nog vele combi's. Probeer maar eens. Toch staat er steeds precies hetzelfde.

Zoals we weten heeft de schriftelijke vastlegging sinds Plato zich als een speer ontwikkeld. En zeker na het uitvinden van de boekdrukkunst was het hek – figuurlijk gesproken – helemaal van de dam. We weten niet beter dan dat we via de schrift met elkaar communiceren. Dat je nu dit zit te lezen is daar natuurlijk al direct een voorbeeld van.

Maar stel dat Plato gelijk heeft en dat de mondelinge overdracht zoveel meer te bieden heeft. Stel dat we niet meer schrijven en alleen nog maar mondeling communiceren. Hoe zou onze wereld er dan uitzien? Laten we een voorbeeld bedenken zoals dit binnen gemeenteland eruit zou kunnen zien.

Ik schrijf dan geen memo meer, maar leer dat memo, wat ik wil gaan zeggen en hoe ik het wil gaan zeggen, uit mijn hoofd. Misschien maak ik wat aantekeningen als steuntje. In het afdelingsoverleg word ik gevraagd om het onderwerp te behandelen. Op dat moment sta ik op, want dan is het duidelijk dat ik aan het woord ben. Vervolgens spreek ik de deelnemers aan het overleg toe. Die deelnemers luisteren heel aandachtig en zitten ondertussen niet op hun laptop of tablet te werken.

Ik kan dat dan niet anders doen dan met volle overgave en overtuiging. Ik moet achter mijn verhaal staan. Is dat eigenlijk niet echt het geval, dat ik er dus eigenlijk niet achter sta wat ik sta te vertellen, dan ziet iedereen dat in een flits, in één oogopslag. Ik kan geen leuter-verhaal houden, dat als geloofwaardig gezien wordt. Of ik moet een goede leugenaar of acteur zijn.

Na mijn verhaal is er ruimte voor vragen en gesprek. Daarna wordt besproken wat er met het verhaal gedaan wordt. Heb ik een besluit gevraagd, dan wordt bepaald of het besluit genomen wordt, en waarom of waarom niet.

De afdelingsmanager, die goed heeft opgelet tijdens mijn verhaal en die de redenen weet onder het genomen besluit, gaat vervolgens het onderwerp bespreken in het directieoverleg. Opnieuw zonder memo rond te sturen, maar door het verhaal mondeling uiteen te zetten. Ook daar geen collega directieteam leden die op tablets en computers zitten te rommelen, maar pure aandacht voor de spreker hebben. En zo gaat het door naar de wethouder en naar de raad.

Om op deze manier te werken kunnen we onszelf verrijken met een hele reeks aan nieuwe vaardigheden. Het kunnen houden van een goed verhaal, overtuigend spreken in het openbaar, wordt een sleutelvaardigheid, net als in het oude Griekenland en bij de Romeinen. Daarnaast leren we vaardigheden om verhalen beter te kunnen onthouden en te kunnen navertellen; we doen een nieuw beroep op de oude technieken, beter bekend als het geheugenpaleis.

Het geheugenpaleis is een eeuwenoude techniek die al door de oude Grieken en Romeinen werd gebruikt: je koppelt de dingen die je wilt onthouden aan plekken in een vertrouwde ruimte (bijvoorbeeld kamers in een huis, of een route die je vaak loopt). Door in gedachten die ruimte langs te gaan, kun je de informatie makkelijker oproepen.

Ik zie cohorten training bureaus in dit ‘gat’ springen en iedereen door de ‘retorica-molen’ halen. Voordeel is dat er geen trainingsmateriaal ontwikkeld hoeft te worden. Dat hebben die oude Grieken en Romeinen tweeduizend jaar geleden al voor ons gedaan.

Ik zie het al voor me dat iedereen die toch met een memo komt, géén plek op de agenda krijgt. Voor die onderwerpen is dan intuïtief het gevoel, dat de inbrenger er eigenlijk niet achter staat. Dus is het ook maar beter om het dan niet te behandelen. Zonde van de tijd.

En toch zie ik het niet als heel realistisch dat dit op korte termijn zal kunnen gaan gebeuren. Als je geen opleiding in de rechten gehad hebt, heb je waarschijnlijk nooit echt geoefend in het spreken in het openbaar, laat staan dat je die vaardigheid ontwikkeld hebt en tot in de puntjes beheerst. Mensen voelen zich onveilig om dit te doen. En in de huidige samenleving en in alle organisaties staat ‘het je veilig voelen’ voorop. We willen mensen geen dingen laten doen waar ze zich onveilig bij voelen.

En dit is voor velen echt eng. Dat weet ik uit ervaring. Ik heb in overleggen mensen al eens gevraagd op te staan als ze aan het woord zijn, en staande het verhaal te doen. Dit is in alle gevallen door de betreffende personen geweigerd. In sommige situaties heb ik het overleg moeten pauzeren omdat deelnemers zich heel ongemakkelijk begonnen te voelen. Ze willen niet uit hun comfortzone gebracht worden!

Maar, ik heb een goed alternatief. Een alternatief dat in de tijd van Plato nog niet bestond. Ik kan mijn verhaal als video opnemen en dan in het afdelingsoverleg laten zien en horen. Dat helpt ook de afdelingsmanager als die het vervolgens in het directieoverleg moet vertellen. Zij laat dan ook gewoon de video zien die ik heb opgenomen. Ik hoef daar dan niet bij te zijn, maar misschien is het een idee om dat toch ook te doen. Ik kan dan de reacties aflezen van de deelnemers en er op locatie en moment nog op bijsturen.

Dit alternatief, ik ben er best enthousiast over, kan prima gebruikt worden voor het toelichten van een onderzoek of adviestraject. Vaak zijn dat toch wat dikkere rapporten, met veel taal en veel verplichte nummertjes om het een professioneel cachet te geven. Door er een verbaal verhaal van te maken, volgens de regelen der kunst, nodig ik mezelf ook uit om het compact en tot de essentie te houden. Als een soort gesproken management samenvatting. Ik kan die video, samen met het rapport (men is dat gewend), laten agenderen. De handeling vindt dan plaats na het vertonen van de video. Een hybride oplossing in hybride tijden.

Twee eeuwen geleden zat het nog gewoon in de opvoeding: (13 september 2025)
Ik lees de biografie van Franziska Nietzsche, de moeder van Friedrich. Het boek bevat fragmenten van het levensverhaal dat Franziska op 69-jarige leeftijd over haar eigen leven begonnen was te schrijven. Ze geeft aan dat ze de middelste was van in totaal 11 kinderen die haar ouders gekregen hebben. Ze is geboren in 1826. Bijna tweehonderd jaar geleden.

Ik vond het boeiend om te lezen hoe zij, haar broers en zussen en haar ouders de avonden doorbrachten. Er was geen TV, geen internet, geen radio. Ze woonden in een heel klein dorpje met slechts een paar honderd inwoners. Wat doe je dan in de avond? Het begrip hangjongeren was nog niet echt ingeburgerd.

Nee, de avonden stonden in het teken van samen dingen doen; samen muziek maken, samen borduren, spelletjes, maar ook – en daarom schrijf ik dit hier – werd er één keer per week geoefend met het voordragen en het spreken voor een groep. De kinderen moesten gedichten of teksten uit het hoofd leren en die dan aan de anderen voordragen. Op die manier was men vanuit de opvoeding bezig met het aanleren van vaardigheden. Daar moet je nu eens mee komen, als je een keer wat anders wilt dan dat de kinderen op de bank hangen of gamen?!

De Europese leesniveaus: (18 september 2025) Het begrip ‘B1-leesniveau’ is in verschillende teksten al naar voren gekomen. De Nederlandse overheid moet voor de communicatie aan de burgers, het ‘B1-niveau’ als norm gebruiken. Maar wat is eigenlijk dat B1-niveau. En als er B1 is, is er dan ook b2 en a-niveaus? Waar komt B1 eigenlijk vandaan?

B1-niveau is niet iets dat in Nederland bedacht is. Het is Europees! B1 is één van de zes zogenoemde ERK-niveaus. ERK is de afkorting voor ‘Europees Referentiekader voor talen’. Dit ERK is een initiatief op Europees niveau en heeft een ontwikkelingsgeschiedenis die teruggaat tot de jaren 70 van de vorige eeuw. In die tijd is de Raad van Europa gestart om tot een gemeenschappelijk kader voor taalonderwijs te komen, en natuurlijk de toetsing daarvan.

In 2001 vond de officiële publicatie van het ERK plaats. Het raamwerk introduceerde zes niveaus:

- A1 – A2 (basisgebruiker)
- B1 – B2 (onafhankelijke gebruiker)
- C1 – C2 (vaardige gebruiker)

De idee is dat deze niveaus breed toepasbaar zijn, ongeacht een specifieke taal of leeromgeving. Bij elk niveau horen uitgangspunten van wat iemand via de taal in realistische situaties kan begrijpen of hoe men zich met taal kan uitdrukken. Vanaf 2001 kent de ERK een steeds verdere verfijning en werd het de standaard voor het taalonderwijs.

Ik ga nu eerst verder in op de uitgangspunten per niveau. Daarna geef ik een algemeen voorbeeld op welke manier de taal per niveau kan verschillen. Vervolgens geef ik een voorbeeld van de verschillende niveaus op basis van een voorbeeld uit het sociale domein van gemeenteland. Ik sluit af met een aantal bevindingen en wat ik daar dan van vind.

Uitgangspunten ERK-niveaus

A: Basisgebruiker

- A1 (Beginner)

Begrijpt en gebruikt zeer eenvoudige woorden en zinnen. Kan zich voorstellen, eenvoudige vragen stellen en beantwoorden, en communiceren als de ander langzaam en duidelijk spreekt.

- A2 (Basis)

Begrijpt zinnen en vaak gebruikte uitdrukkingen (bijvoorbeeld over familie, werk, winkelen). Kan eenvoudige, alledaagse taken uitvoeren en korte gesprekken voeren.

B: Onafhankelijke gebruiker

- B1 (Drempel)

Begrijpt de hoofdzaken van duidelijke standaardteksten (werk, school, vrije tijd). Kan zich redden tijdens reizen, eenvoudige verhalen vertellen en eigen ervaringen beschrijven.

- B2 (Vantage/ Zelfstandig)

Begrijpt de kern van complexe teksten, ook over abstracte onderwerpen. Kan spontaan en vloeiend een gesprek voeren met moedertaalsprekers. Kan een standpunt toelichten en argumenten geven.

C: Vaardige gebruiker

- C1 (Geavanceerd)

Begrijpt lange, moeilijke teksten en herkent impliciete betekenis. Drukt zich vloeiend en spontaan uit zonder veel woorden te hoeven zoeken. Kan taal flexibel en effectief gebruiken voor sociale, academische en professionele doeleinden.

- C2 (Beheersing/ Near-native)

Begrijpt vrijwel alles wat hij/zij leest of hoort. Kan zich zeer vloeiend, nauwkeurig en genuanceerd uitdrukken, zelfs in complexe situaties.

Algemeen voorbeeld

Ik kies als basis deze neutrale tekst met een typisch Nederlands thema:

"In veel Europese steden gebruiken mensen de fiets om zich te verplaatsen. Fietsen is goedkoop, gezond en goed voor het milieu."

Deze tekst kan er op de verschillende niveaus dan als volgt uitzien:

A1 (Beginner)

"Mensen in steden fietsen vaak. Fietsen is goedkoop en goed."

(Eenvoudige zinnen, weinig abstractie, beperkte woordenschat.)

A2 (Basis)

"In veel steden in Europa gaan mensen met de fiets naar hun werk of naar de winkel. Fietsen kost weinig geld en het is gezond en goed voor het milieu."

(Iets uitgebreidere zinnen, meer concreet gebruikscontext, eenvoudige voegwoorden.)

B1 (Drempel)

"In Europese steden zie je vaak dat mensen de fiets gebruiken om naar hun werk, de winkel of hun school te gaan. Het is een makkelijke manier om je te verplaatsen, het kost weinig en het is bovendien goed voor je gezondheid en goed voor het milieu."

(Zinnen met meerdere ideeën, wat meer abstracte woorden, maar nog overzichtelijk.)

B2 (Zelfstandig)

"In veel Europese steden vormt de fiets een belangrijk vervoermiddel. Mensen kiezen ervoor omdat het goedkoop is, omdat het hun conditie verbetert, en omdat het bovendien bijdraagt aan een beter milieu."

(Complexere zinsbouw, abstractere woorden, argumenten geordend en genuanceerd.)

C1 (Geavanceerd)

"Binnen tal van Europese steden neemt de fiets een centrale plaats in als vervoermiddel. Voor veel inwoners is het niet alleen een praktische en betaalbare keuze, maar ook een bewuste beslissing om hun gezondheid te bevorderen en milieuschade te beperken."

(Nauwkeuriger taalgebruik, genuanceerde formulering, meer bijvoeglijke naamwoorden.)

C2 (Beheersing)

"In stedelijke gebieden door heel Europa is de fiets uitgegroeid tot een wezenlijk element van het dagelijks mobiliteitspatroon. Deze keuze weerspiegelt niet louter praktische en financiële overwegingen, maar getuigt tevens van een groeiend besef van persoonlijke gezondheid en collectieve verantwoordelijkheid voor duurzaamheid."

(Complexe, academische stijl, meerdere abstractieniveaus, nuance en precisie.)

Wellicht is het goed om even stil te staan bij welke tekst je je het meest prettig voelt? En je af te vragen waarom dat zo is?

Voorbeeld sociaal domein gemeente

Ik heb de afgelopen 10 jaar veel projecten gedaan binnen gemeenteland. Die projecten hadden allemaal te maken met wat binnen de gemeente het 'sociaal domein' wordt genoemd. Dat gaat vaak over de maatschappelijke ondersteuning, de jeugdhulp, het onderwijs en werk en inkomen. Gemeenteland en sociaal domein staan echt bol van abstracte beleidstaal. Ik geef een voorbeeld dat zo uit een visie- of beleidsplan getrokken kan zijn:

“De gemeente wil de zelfredzaamheid van inwoners vergroten door meer aandacht te besteden aan preventieve ondersteuning. Het beleid richt zich op het versterken van buurtinitiatieven, het verbeteren van toegang tot zorg en het stimuleren van vrijwilligerswerk.”

A1 (Beginner)

"De gemeente wil mensen helpen om meer zelf te doen. Er komt hulp in de buurt, zorg wordt makkelijker te vinden en vrijwilligers helpen mee."

(Eenvoudig, korte zinnen, concreet en zonder jargon.)

A2 (Basis)

"De gemeente wil dat mensen beter voor zichzelf kunnen zorgen. Daarom komt er meer hulp in de buurt. Ook wordt zorg makkelijker bereikbaar. Vrijwilligers krijgen een grotere rol."

(Basis-uitleg, nog steeds concreet en laagdrempelig.)

B1 (Drempel)

"De gemeente wil inwoners sterker maken, zodat zij zelf beter problemen kunnen oplossen. Dat gebeurt door meer buurtactiviteiten, door de zorg toegankelijker te maken en door vrijwilligerswerk te stimuleren."

(Helder, met verbanden en abstractere begrippen, maar nog overzichtelijk.)

B2 (Zelfstandig)

"Het gemeentelijk beleid is erop gericht de zelfredzaamheid van inwoners te bevorderen. De nadruk ligt op preventieve ondersteuning, met maatregelen zoals het versterken van buurtinitiatieven, het verbeteren van de toegankelijkheid van zorg en het actief stimuleren van vrijwilligerswerk."

(Beleidsmatig, abstractie en vaktaal beginnen zichtbaar te worden.)

C1 (Geavanceerd)

"Ter versterking van de zelfredzaamheid van inwoners zet de gemeente in op preventieve ondersteuning als structurele pijler van het sociaal beleid. Concreet betekent dit: intensivering van buurtinitiatieven, verbetering van de toegankelijkheid van zorgvoorzieningen en gerichte stimulering van vrijwilligerswerk als aanvulling op formele ondersteuning."

(Complexe zinsstructuur, beleidsjargon, genuanceerde formulering.)

C2 (Beheersing)

"Het gemeentelijk sociaal beleid beoogt een paradigmaverschuiving van reactieve zorg naar preventieve ondersteuning, met als doel de structurele versterking van de zelfredzaamheid van inwoners. In dit kader worden buurtinitiatieven systematisch gefaciliteerd, de toegang tot zorgvoorzieningen geoptimaliseerd, en wordt vrijwilligerswerk strategisch ingezet als onmisbare schakel binnen een integrale ondersteuningsstructuur."

(Formeel, academisch en beleidsmatig zeer complex, met jargon en abstracties.)

Opnieuw de vraag om even stil te staan bij welke tekst je het meest prettig voelt, en je af te vragen waarom dat zo is?

Bevindingen en wat ik daarvan vind

Het voorbeeld hierboven laat zien hoe beleidsformuleringen in het sociaal domein zich vertalen van toegankelijke taal voor inwoners naar complexe beleidsstukken vol jargon. Ik denk dat het terugvertalen naar toegankelijke taal keihard nodig is. Ik kom nog veel te vaak tegen dat stukken binnen de gemeenten zijn opgeschreven in veel te moeilijke taal, met veel te veel abstracte begrippen.

Een voorbeeld van een opdracht waar ik als projectleider voor gevraagd ben, was: “Het eindproduct van dit project is een houtskoolschets in de vorm van een blauwe brief over de uitgevoerde veldverkenning voor het cluster EZ, die concernbreed is gezwaluwstaard met het doorkijkje naar 2010.” Ik had geen idee wat er aan me gevraagd werd. De opdrachtgever kon het me ook niet duidelijk maken. Ik heb de opdracht geweigerd.

Een voorbeeld voor een andere opdracht was: “Per 1 januari 2015 staat er een nieuwe organisatie, waarin we met zelforganiserende teams (ZOT) werken. We werken vervolgens aan een nieuwe cliëntenlogistiek en hebben een nieuw zorgaanbod volgens de IZK. We werken vanaf 1 januari allemaal met het nieuwe integrale zorgplan en doen het dossier en de registratie in ons vernieuwde ECD.”

Deze opdracht vond ik veel te abstract. Ik kon dat niet aan mensen in de organisatie uitleggen. Samen met de opdrachtgever heb ik dit anders in de taal gezet, namelijk:

“Als je op maandag 5 januari 2015 (de eerste maandag in het nieuwe jaar) aan de slag gaat:

- Werk je binnen een nieuw team,
- Heb je de verantwoordelijkheid voor een aantal nieuwe cliënten,
- Heb je een nieuw rooster voor het eerste kwartaal 2015,
- Heb je een nieuwe leidinggevende,
- Staat het nieuwe <naam van het pakket dat de mensen op de computer gebruikten> voor je klaar als je de computer aanzet, en
- Heb je training gehad om op basis van ons nieuwe zorgproces en ons zorgaanbod met de computer te kunnen werken.”

Ook hier zal van alles op af te dingen zijn. Op dat moment leek het ons een goede manier om de opdracht duidelijk te maken naar de medewerkers van die organisatie. Een andere actie uit die tijd was dat ik het nieuwe werkproces voor het verlenen van de zorg op heb laten schrijven door een groep cliënten van die organisatie. Hiermee wilde ik bereiken dat de gebruikte taal in de beschrijvingen goed aansloot op de taalwereld van de mensen die de hulp kregen. Ik herinner me nog wel dat de cliënten dit een supertof idee vonden en de medewerkers zeer sceptisch waren, met name de hoger opgeleide medewerkers. Maar ik dwaal af.

In mijn eigen ervaring binnen gemeenteland zie ik vaak dat er veel te veel jargon en abstracte woorden gebruikt worden. Abstracte woorden zijn voor mij woorden die betrekking hebben op ‘dingen’ die er in onze zintuiglijk waar te nemen werkelijkheid niet zijn. Ik noem woorden concreet als ze betrekking hebben op dingen

die we in onze werkelijkheid wel zintuiglijk kunnen waarnemen; die als het ware tastbaar zijn.

Daarbij heb ik de vooringenomenheid dat het gebruik van abstracte woorden, per definitie leidt tot verwarring en ruis in de communicatie bevordert. Ik pleit er dan ook voor om in taal zoveel mogelijk concrete woorden te gebruiken. Ik zeg zoveel mogelijk, omdat ik besef dat in het beleidsveld Jeugdzorg (op zich al een abstract woord) dat niet altijd kan.

Doorgaans geven de opgestelde stukken dus alleen maar gedoe in de communicatie en het waarborgen niet dat we elkaar goed begrijpen. Ik weet niet op welk taalniveau voorgaande zin is. Daarom heb ik de zin door ChatGPT gehaald met de vraag om dit op B1-niveau te zetten.

Het resultaat is: "De stukken zorgen vaak voor problemen in de communicatie en maken het lastig om elkaar goed te begrijpen." De tekst scheelt niet veel, maar leest makkelijker.

Ik vind het een nobel streven om dit te doen voor alle stukken die binnen een gemeente geschreven worden. Ook de stukken die door de afdelingen beleid opgesteld worden, bedoeld zijn voor gebruik binnen de gemeente en voorgelegd worden aan de wethouders en de gemeenteraad.

Weg bij die abstracte bibbelie-bobbelie taal, terug naar woorden en zinnen die iedereen die de lagere school heeft afgemaakt kan begrijpen. Het ergste is nog als een opgesteld stuk vol met beleidstaal en abstractheid de hele ambtelijke route volgt (en ik vraag me af of een dergelijk stuk wel echt begrepen wordt), vervolgens naar het college gaat ter besluitvorming en dat er dan pas gezegd wordt dat er voor de raadsbrief iets op B1-niveau moet komen.

Ik vraag me dan af wat er in de tekst verloren gaat bij het omzetten van c1- of c2-niveau naar B1-niveau. Is het antwoord dat er niets verloren gaat, dan stel ik dat je het dan ook direct in B1 op had kunnen schrijven. Is het antwoord dat er dan betekenis van de tekst verloren gaat, dan is de vraag welke dat is en hoe daar dan mee omgegaan moet worden.

Nog wel even voor een goed begrip van het niveau B1. Binnen het Nederlandse onderwijs wordt het B1-niveau vaak vergelijken met de taalvaardigheid die een leerling eind groep 8 of begin brugklas zou moeten hebben. Laat dit even goed op je inwerken.

De overheid wil dat de taal naar burgers op het niveau van eind groep 8/ begin brugklas is. Vanuit het perspectief van de overheid begrijp ik dat wel als ik hoor dat er anno 2025 ongeveer 3 miljoen laaggeletterden in Nederland zijn. Eigenlijk weet ik niet goed wat ik me moet voorstellen bij laaggeletterdheid.

Sommige mensen denken dat laaggeletterdheid hetzelfde zou zijn als analfabetisme. Waar analfabeten helemaal niet kunnen lezen of schrijven, gaat het bij laaggeletterden om mensen die daar wél toe in staat zijn, maar die daarmee grote moeite hebben. Ze herkennen de letters, maar kunnen er geen samenhangend geheel van maken – geen woorden, geen zinnen, geen verhaal. (Sophie Bongers, NRC, 11-12-2025).

Laaggeletterdheid is daarmee een abstractie, een geaccepteerde kwalificatie van gradaties van analfabetisme. Variërend van niet kunnen lezen en schrijven (analfabetisme), via het kennen van weinig woorden tot het niet kunnen duiden of begrijpen van complexere teksten. Dat laatste kan ook het gevolg zijn van dyslexie of emotionele en psychische spanning op het onderwerp. Een dwangbevel tot openbare verkoop van je inboedel leest nu eenmaal minder makkelijk dan een bericht dat je een prijs hebt gewonnen.

Ik vraag me wel af wat er misgaat in het onderwijs met alle aandacht die taal krijgt? Dat we uitkomen op eind groep 8/ begin brugklas als norm voor de algemene taalvaardigheid! En dit ondanks alle inspanning van de overheid in de afgelopen 20 jaar om de taalvaardigheid van de gemiddelde Nederlander omhoog te krikken. Of is het dankzij.

En ja, ook ik heb hierboven aangegeven binnen gemeenteland op B1-niveau te werken. Ik kom hiertoe vanwege het onderscheid dat ik maak in concrete taal en abstracte taal. Mijn ervaring is dat het gebruik van abstracte taal en jargon heel fijn is om te laten zien dat je een goede opleiding gehad hebt, misschien zelf wel academisch. Het gebruik van abstracte taal en jargon is ook een vorm van macht; je gebruikt een taal voor intimi. Gebruik je die taal, dan hoor je er ook bij.

Tegelijkertijd heb ik in de projecten gemerkt dat die abstracte taal, het jargon en die verschrikkelijke lange zinnen met veel komma's, waar dit een voorbeeld van is, niet bijdragen tot een gezamenlijk gedragen betekenis van wat er staat. Nee, juist het tegenovergestelde. Dit soort taal geeft de tekst iets mystieks, voor intimi, en geeft veel ruimte voor ruis en verwarring.

Ik heb een keer een senior beleidsambtenaar van een ministerie gekend die mij heeft uitgelegd dat het juist heel belangrijk is om de taal zodanig abstract te formuleren, dat je er politiek gezien, alle kanten mee op kan. Hij was een meester in het opstellen van stukken, die op verschillende manieren gelezen en uitgelegd konden worden. Zo hield hij zijn minister uit de wind van de politieke tijding. Dat is ook een kant.

Ik pleit binnen gemeenteland ook voor het breed gebruiken van het B1-niveau omdat de gemeente in essentie voor de burgers van die gemeente werkt. Dat is de doelgroep, dat is een hele brede doelgroep. De gemeente zou het zich makkelijk kunnen maken door zich in de hele communicatie (zowel gesproken als geschreven) op het taalniveau te richten dat de grote gemene deler van de samenleving is die de gemeente dient. Als dat dan B1-niveau is, dan is het dus B1-niveau. Dat is dan het meest doeltreffend, doelmatig en pragmatisch.

Dat ik iets vind van het tekortschieten van het onderwijs dat we als samenleving niet hoger komen dan B1, dan is dat iets wat het onderwijs zich aan zou moeten trekken. Dat we als samenleving die op B1 niveau opereert, veel nuances die de taal biedt, verloren laten gaan, dat is dan maar zo. Met onze 3 miljoen laaggeletterden in Nederland⁴ en misschien wel nog eens 5 – 8 miljoen mensen die spreken en lezen rond B1 niveau (wild guess), is het al ingewikkeld genoeg om ‘iedereen’ te bereiken met duidelijke taal.

Veel vervelender is het als een steeds kleinere groep taalvirtuozen en jargon-dogmatici vast blijft houden aan het gebruik van een taal die verder niemand meer begrijpt en waar we eigenlijk niet meer mee kunnen doen waar taal voor bedoeld is; begrijpelijk met elkaar communiceren.

Dus op naar B1 als norm! Ik begin met bovenstaande alinea: "Het is veel vervelender als een kleine groep mensen blijft vasthouden aan moeilijke woorden en vaktaal die bijna niemand begrijpt. Daardoor lukt het niet goed om met elkaar te praten en elkaar te begrijpen." Hè, lekker dat B1!

Nagedachte: Ik keek zojuist naar het journaal op NPO1. Het viel me opnieuw op dat ook het journaal op B1-achtig niveau verteld wordt. Aan de ene kant is de uitleg helder en zonder moeilijke woorden. Aan de andere kant komt er steeds minder nuance (is geen woord op B1-niveau). Hierdoor worden onderwerpen meer in zwart-wit termen uitgelegd. En dit is niet alleen bij het journaal. De commerciële zenders spuien alleen nog op B1-niveau.

We krijgen die taal in een continue stroom tussen de oren. Het wordt daarmee steeds meer onze taal en bepaalt ook de breedte van onze woordenschat; een woordenschat die steeds minder ruimte laat om dingen genuanceerd uit te drukken. Ik vraag me opeens spontaan af of en in welke mate dit B1-niveau taalgebruik bijdraagt aan de polarisatie in onze samenleving.

Wat zegt het niveau van het gebruik van de taal over de cultuur van een samenleving? Hoe ziet een samenleving er uit waar geen ruimte meer is voor nuance? En, moet ik hierin meegaan of moet ik het kritisch blijven benoemen?

Overschatting en onderschatting: (18 september 2025) Ik loop de laatste maanden steeds meer tegen het ‘Dunning-Kruger-effect’ op. Beter gezegd, mensen in mijn omgeving stellen aan de hand van iets dat er gebeurd is: “Dat is een mooi voorbeeld van het Dunning-Kruger-effect”. Klinkt in ieder geval lekker “Kijk mij eens academisch zijn”. En omdat ik niet weet wat ze hier mee bedoelen heb ik het opgezocht. Ik deel dit graag, zodat jij als lezer dan beter weet waar de klepel hangt als de klok weer eens Dunning-Kruger slaat. En ja, ik heb het van ChatGPT gehaald en via internet geverifieerd.

⁴ Bron: CBS, Monitor laaggeletterdheid, proefjaar 2022.

Het Dunning–Kruger-effect is een psychologisch fenomeen dat in 1999 werd beschreven door de sociaalpsychologen David Dunning en Justin Kruger. Het verwijst naar de neiging van mensen met weinig kennis of vaardigheden in een bepaald domein om hun eigen competentie te overschatten, terwijl mensen met veel kennis of kunde hun eigen niveau vaak juist onderschatten.

Het Dunning–Kruger-effect laat zien dat weinig kennis gevaarlijk kan zijn, omdat het leidt tot overmoed, terwijl échte deskundigheid vaak gepaard gaat met bescheidenheid.

Drie punten spelen hierbij een rol:

1. Gebrek aan inzicht
Mensen die incompetent zijn in een bepaald gebied missen vaak de kennis of ervaring om hun eigen tekortkomingen te herkennen. Daardoor denken ze dat ze het beter doen dan in werkelijkheid. Zij zien ook de risico's van de situatie niet.
2. Dubbele last
Hun incompetentie leidt er niet alleen toe dat ze fouten maken, maar ook dat ze niet inzien dat ze fouten maken. Ze missen het "metacognitieve vermogen" (het vermogen om over eigen denken na te denken).
3. Omgekeerde kant
Deskundigen zijn geneigd zichzelf te onderschatten, omdat ze zich bewust zijn van de complexiteit en van wat ze zelf nog niet weten. Zij denken vaak dat anderen evenveel weten als zijzelf.

Een voorbeeld

Iemand die net een beetje gitaar kan spelen, vindt zichzelf misschien al "vrij goed", omdat hij niet beseft hoe complex gitaarmuziek echt kan zijn. Een professionele gitarist daarentegen kan zichzelf bescheiden noemen, omdat hij zijn eigen tekortkomingen kent en zich vergelijkt met nog grotere meesters.

Het nemen van beslissingen

Dit komt ook naar voren bij het nemen van beslissingen. Hoe minder je van de materie weet, des te makkelijker neem je besluiten. Dat wordt ingegeven doordat je ook niet weet wat je er nog over zou moeten weten. En, hoe meer je van de materie weet, hoe meer je weet wat je nog niet weet om tot een zorgvuldig, afgewogen besluit te kunnen komen. Je zou logisch kunnen denken: Als ik ergens weinig vanaf weet, dan moet ik toch terughoudend zijn om er een beslissing over te nemen. Maar zo werkt het niet. Juist als je ergens weinig verstand van hebt, is de natuurlijke neiging om die onkunde te ontkennen en neemt de bereidheid om over dat onderwerp een (zelfs verstrekkende gevolgen hebbend) besluit te nemen juist toe.

De vraag kan gesteld worden op welke manier ik hier bij het opstellen van memo's rekening kan houden. Moet ik inschatten hoeveel de persoon aan wie ik een beslissing vraag, weet van de betreffende materie waarover het besluit gevraagd wordt? Hoe kan ik dat goed inschatten? Vervolgvraag is dan of en hoe ik er in het voor te leggen stuk rekening mee moet houden? Moet ik extra aandacht geven aan argumenten voor en tegen? Moet ik dat juist weglaten?

Het is denk ik niet voor niets dat beslissers graag meerdere opties naast elkaar willen zien. En het is ook niet voor niets dat de algemene werkwijze dan is om de optie die je wilt dat gekozen wordt, de middelste optie te laten zijn. Ook hiermee bespeel je de persoon aan wie je de beslissing vraagt. En zij weet dat ook, van die drie en middelste opties. En toch werkt dit blijkbaar in de menselijke psyche op die manier.

In gemeenteland worden veel besluiten aan het college voorgelegd. De wethouders hebben meerdere zogenoemde portefeuilles, waar ze verantwoordelijk voor zijn. Meestal zijn dat de thema's waar de betreffende wethouder affiniteit mee heeft, en soms enige mate van inhoudelijke kennis en ervaring. Hier moet je beducht zijn op het Dunning-Kruger-effect, de zelfoverschatting van de wethouder. Doorgaans brengen wethouders ook een ego mee, die hen in die zelfoverschatting sterkt.

Dan zijn er ook wethouders die weten dat ze van het onderwerp niet veel weten. Die wethouders doen dan vaak een beroep op de beleidsmedewerkers op het onderwerp. Dat is mooi. Maar eigenlijk geldt Dunning-Kruger dan ook weer voor die beleidsmedewerker, enzovoort, ad absurdum. Of, om het met Kafka te zeggen: "En zo gaat het door tot in de diepste donkerte"

Voorbeeld uit eigen praktijk

Ik heb een keer een situatie bij de kop gehad waar een wethouder een besluit moest nemen over de inkoopstrategie voor de inkoop van jeugdhulp. Het document dat voorlag was opgesteld door een extern bureau. In mijn beeld rammelde het aan alle kanten. Ik had op dat moment een rol van interim afdelingsmanager voor de backoffice van de gemeente.

In de weken en dagen die voorafgingen aan het opleveren van het document had ik mijn zorgen geuit dat de voorgestelde inkoopstrategie niet uitvoerbaar zou zijn. Ondanks mijn argumenten werd het document aan de wethouder voorgelegd om te besluiten.

De route is dat een document dan eerst ambtelijk in de hiërarchie omhoog gaat en vanaf directieniveau aan de wethouder wordt voorgelegd. Het document bevatte veel containertaal en inkoopjargon; het was duidelijk dat als je niet van de inhoud bent, dat je dan eigenlijk niet goed snapt wat er staat en waar je over moet besluiten. Zelf was ik van mening dat, ook als je wel van de inhoud was, je het stuk ook niet begreep; zo slecht was het.

Dit is wat er gebeurde. Op ieder niveau binnen de ambtelijke route werd aangegeven dat het document was opgesteld door experts van een gerenommeerd adviesbureau op het gebied van de inkoop van jeugdhulp. Met, andere woorden, als je het niet begrijpt is dat niet erg, want experts hebben dit opgeschreven.

Naarmate het document hoger in de ambtelijke hiërarchie kwam, werd steeds toegevoegd dat het document ook vanuit de eigen ambtenaren goed is bevonden. Met

andere woorden, hoe hoger in de route, hoe meer 'experts' naar het document hadden gekeken en het ondersteunden.

Op het moment dat het ter bespreking bij de wethouder kwam (verstuurd op de avond vóór het overleg), werd aan de wethouder uitgelegd dat de inkoopstrategie echt een technisch, vakinhoudelijk document, waarvan men zich kon voorstellen dat het voor de wethouder te technisch was, boven diens pet ging. Men voegde daar meteen aan toe dat het document was opgesteld door experts van een gerenommeerd adviesbureau en dat er binnen de gemeente op verschillende niveaus goed naar was gekeken en dat de wethouder gerust het advies kon omzetten in een te nemen besluit.

Zo werkt dat dus. Expertmacht inzetten om stukken door de besluitvorming heen te loodsen. En met iedere laag in de besluitvorming wordt de optocht van de experts en deskundigen groter gemaakt. Hoe hoger je in de route zit, hoe meer je van goeden huize moet komen om een gevraagd besluit ter discussie te kunnen stellen; hoe meer je je tegen al die opgevoerde experts en deskundigen moet wapenen.

Zelfreflectie

En ik stel mezelf ook de vraag in welke mate het Dunning-Kruger-effect ook op mijzelf van toepassing is. In bovenstaand voorbeeld had ik op dat moment het beeld dat ik voldoende van de thematiek wist om mijn mening over het stuk te geven. Dat beeld werd op dat moment zelfs versterkt door de directie die mij, een paar minuten voor de start van de vergadering met de wethouder, vriendelijk had ingefluisterd dat ik in het overleg mijn mond moest houden en mijn kritiek voor me moest houden.

Ik heb mij daar in het overleg niet aan gehouden en ongevraagd mijn mening gegeven. Het maakte niet uit voor het besluit; de macht van de zogenaamde experts was groter dan wat meneer van Renen hierover vindt. Hadden ze gelijk? Wist ik er eigenlijk ook niet genoeg van?

Nu ik er zo over nadenk is het best een kluif om zelf tot het inzicht te komen dat ik onvoldoende van een onderwerp weet, waar ik juist het beeld heb dat ik er genoeg van weet. Wat is genoeg? Geldt eigenlijk niet altijd dat je van een onderwerp te weinig weet? En wat is weten waard als je, in de lijn van Nietzsche, moet concluderen dat je niets kan weten, dat er geen waarheid is en alleen percepties.

Zou deze houding, dat het altijd gaat om percepties, een goede startpositie zijn om bij ieder voor te leggen besluit vanuit te vertrekken. Dat je bij een voor te leggen besluit niet naar de gegeven argumenten kijkt, maar van de verschillende perspectieven een overzicht wilt krijgen?

Daarbij moet je alert zijn dat argumenten te maken hebben met het willen overtuigen, met het onderbouwen van een te nemen besluit. De argumenten zelf zijn geen kennis of een weten, de argumenten doen een beroep op het hebben van kennis of een weten. Ik moet mezelf afvragen of ik van mening ben dat ik voldoende

kennis heb of voldoende over het onderwerp weet om het argument naar waarde te schatten; of het als argument deugt.

Terug naar het idee om bij een besluit niet naar argumenten te kijken, maar naar de verschillende perspectieven op het te nemen besluit. Wat vraagt dit van mijn denken om dat op die manier te gaan doen? Wat vraagt dat van de taal die hiervoor nodig is?

Geen punt: (22 september 2025, eerder als blog verschenen op 1 februari 2021) Vorige week las ik een boek over het belang van de eerste zin. De vorige dus. Het was een boek van de Franse filosoof François Jullien. Jullien is naast filosoof ook sinoloog. Weet dus heel veel over China. Hij heeft zich ook verdiept in de manier waarop we resp. in Europa en in China denken. Hij constateert dat wij (in Europa) op een andere manier denken dan de mensen in China.

Voor een belangrijk deel komt dat door de verschillen in de taal. In China gebruikt men karakters die een bepaalde betekenis hebben. Door de karakters achter elkaar te zetten ontstaat een opeenvolging van bepaalde betekenissen. In onze Europese talen (Frans, Duits, Engels, Nederlands, etc.) gebruiken we woorden die we in een bepaalde grammaticale zinsbouw zetten. Zinnen met onderwerp, gezegde, persoonsvorm, etc.

Zoals je in de vorige zinnen ziet, hebben we de interpunctie nodig om die zinnen een beetje begrijpbaar te houden. Veel van de tijd die we in ons werk aan het schrijven van rapporten besteden, richt zich op het goed gebruik van de grammatica en de punten en de komma's. Het is niet voor niets dat als we een rapportage reviewen we teruggeven dat we 'nog een paar punten en komma's' gezet hebben.

Nu is het zo dat deze interpunctie er niet altijd al is geweest. In de oude talen in Europa en Eurazië – toen het chinees er ook al was – ontbrak hij veelal. Dit maakt het duiden van oude teksten ook extra gecompliceerd. Wat zou het met onze taal doen als we die interpunctie weer eens los zouden laten geen hoofdletters meer na punten geen komma's om bijzinnen te maken die het lezen makkelijker moeten maken wat zou het een feest zijn voor beleidsstukken die maar één keer geschreven hoeven te worden en steeds opnieuw anders uitgelegd zoals de wind waait waait haar rokje ik stel voor dat we er geen punt van maken. (toch nog een punt)

Zoals Wittgenstein het zou kunnen schrijven: (28 september 2025) Wat zeg ik als ik zeg: "Ik begrijp niet wat hier staat". Wat er gebeurt er op dat moment in mijn hoofd? Hoe vaak komt het voor dat ik op mijn werk een tekst lees en denk: "Wat staat hier nu eigenlijk?".

Wat voel ik op dat moment dat ik dat denk? Wat gebeurt er op dat moment in mij? Ik lijkt te proberen mijn hersenen in elkaar te drukken. Dat voel ik aan de spieren rond mijn wenkbrauwen, mijn ogen en mond. Ik weet niet hoe dat er uit ziet. In mijn hoofd kom ik er niet bij. Ik heb het gevoel dat het ergens opgeslagen ligt, maar ik kom er niet bij.

Zoals Wittgenstein het zou kunnen schrijven, deel 2: (28 september 2025) En wat gebeurt er als ik bij het lezen van een tekst mij in mezelf hoor zeggen: “Ja, dat begrijp ik.”

Over zekerheid: (28 september 2025) Het gaat Wittgenstein er niet om aan te tonen *wat* we zeker weten, het gaat erom te zien *wanneer we zeggen* iets zeker te weten. Zekerheid is even aards als twijfel en vindt haar uiteindelijke grond niet in eeuwige waarheden, maar in ons dagelijks doen en laten.

Een mogelijk beeld van ‘wat we weten’ is dat van een archief waarin we allerlei zaken opgeborgen hebben. Naast de afdeling vol met ‘weten’ bevindt zich dan de afdeling ‘gissingen en vermoedens’. Daarnaast de afdeling ‘twijfels’ en daarnaast de afdeling ‘fouten en vergissingen’. En ergens in de kelder, want dat hoeft niet iedereen te weten, een indrukwekkende afdeling vol ‘blunders’. De pronkkamer is die van het weten, hoewel er weinig ligt. Er is dan ook altijd ruzie over wat er daar wel en niet heen kan.⁵

Ik zoek een uitweg: (28 september 2025) Vandaag het korte verhaal ‘Ein Bericht für eine Akademie’ gelezen. In dat verhaal vertelt een aap dat hij, om aan gevangenschap te ontsnappen, mensen is gaan nadoen en hun taal heeft geleerd. Hierdoor kon hij worden vrijgelaten uit zijn kooi en gaan werken in het variété, maar hij heeft zich nooit helemaal vrij gevoeld.

Een mooie zin uit dit verhaal vind ik: “ik zoek geen vrijheid, ik zoek een uitweg”. Stel dat we het gedachtenspel doen dat ook voor ons mensen in onze Westerse samenleving er eigenlijk geen sprake is van vrijheid, zijn we dan niet allemaal steeds op zoek naar het vinden van een uitweg?

Ik zoek een ingeving: (28 september 2025) Vanochtend bij het ontbijt had ik een ingeving om in het boek te verwerken. Na het ontbijt was ik ‘m kwijt. Hoe kan ik daar weer bij komen?

Abstract versus concreet: (30 september 2025) Ik maak in mijn denken over taal al jarenlang gebruik van het onderscheid tussen concrete en abstracte woorden. Concrete woorden zijn woorden die ik zintuiglijk kan waarnemen; ik kan ze voelen, ruiken, zien, horen. Als ik aan die woorden denk, dan komt er ook een beeld op in mijn hoofd. Bijvoorbeeld als ik het woord ‘boek’ schrijf, dan komt er in mijn hoofd een beeld naar boven van een boek. Ik wil je vragen om jezelf af te vragen of dat beeld ook naar boven komt.

Abstracte woorden zijn woorden die ik niet zintuiglijk kan waarnemen. Als ik die woorden gebruik, komt er ook niet zo 1-2-3 een beeld naar boven. Bijvoorbeeld het woord ‘zelfredzaamheid’. Op zijn hoogst komt er dan een soort serie van beelden, een filmpje, in mijn hoofd naar boven.

⁵ Bert Keizer, *Leven en werk van Ludwig Wittgenstein*, p. 139.

Dit filmpje is gebaseerd op de uitleg die ik zelf aan het woord geef. Ik zie bijvoorbeeld een man voor me, die zelf boodschappen doet, zelf kookt en het huis schoon maakt. Geen idee hoe ik tot dat filmpje kom. Waarschijnlijk vanwege de vele voorbeelden die ik in gesprekken heb gehoord, waar dit begrip besproken werd.

Ik heb niet het idee dat ieder ander hetzelfde filmpje hierover in diens hoofd krijgt. Waarschijnlijk krijgt eenieder een ander filmpje, of zelfs helemaal geen filmpje.

Dit issue, de associaties die abstracte woorden oproepen, is in mijn beeld één van de kernproblemen van het gebruiken van abstracte begrippen. We zien allemaal iets anders bij het gebruik van dit type begrippen. En het vraagt expliciet aandacht om met elkaar het gesprek aan te gaan om samen tot een beter begrip te komen over wat we met het betreffende woord bedoelen, in de context waarin we het gebruiken.

Gesproken versus geschreven taal: (30 september 2025) Plato was van mening dat gesproken taal meer aanzien had dan geschreven taal. Eigenlijk had hij het niet zo op geschreven teksten. Hoe anders is dat nu in onze alledaagse praktijk. In ons onderwijs worden we al afgericht over de manier waarop een tekst geschreven moet worden. Er zijn dikke leerboeken voor de manier waarop een essay, plan of rapport moet worden opgesteld, wil het predicaat ‘professioneel’ eraan gehangen kunnen worden.

Er is een groot verschil in het gebruik van de taal als spreektaal en als schrijftaal. En terwijl in de gangbare spreektaal vaak iets duidelijk kan worden uitgelegd, worstelen we toch iedere keer weer om dat wat we willen overbrengen op een goede manier op te schrijven. Want we kunnen het blijkbaar niet opschrijven zoals we het zeggen; dat wordt als niet-professioneel gezien.

En omdat we voor het schrijven niet die lekkere spreektaal mogen gebruiken, wringen we ons een ongeluk om de taal te vinden die uitdrukt wat we willen overbrengen en die ook als professioneel gezien wordt.

In mijn beeld lukt dat ook niet goed. Om het in taal op te schrijven die geaccepteerd wordt, moeten we vaker een beroep doen op abstracte begrippen, in mooie volle zinnen. Ik heb dan vaak het idee dat er toch niet helder genoeg staat wat ik wil overbrengen, zoals ik het zou zeggen.

Ik heb in sommige opdrachten geprobeerd om een projectplan of een rapportage in spreektaal op te schrijven. Een beetje ook zoals deze tekst. Ik was er dan best tevreden over. Er stond voor mij dan duidelijk wat ik wilde overbrengen, soms ook met de nodige nuance of juist het gebrek aan nuance. Toch werd mij in de meeste situaties gevraagd het stuk te herschrijven. Spreektaal kwam nu eenmaal niet professioneel over.

We maken het ons extra moeilijk. De juiste taal vinden om onze gedachten te verwoorden is al niet makkelijk. Het komt als spreektaal in je hoofd op, maar het moet er als schrijftaal uit. En dan ook nog rekening houden met het taalspel dat binnen die organisatie – onbewust – gespeeld wordt.

De zwarte lijst: (30 september 2025) Het citaat ‘de grenzen van mijn taal zijn de grenzen van mijn wereld’ is afkomstig van Wittgenstein. De gedachte hierachter is dat we als mens de wereld alleen via de taal kunnen kennen, benoemen en/of beschrijven. We moeten dat doen met de taal, de woorden, die we tot onze beschikking hebben.

Omgekeerd kan je dan stellen dat we door woorden niet te gebruiken, de wereld niet in die termen kunnen beschrijven. Simpel gezegd; als het woord niet bestaat, dan bestaat het ook niet in de wereld.

In sommige opdrachten waar een rapport (van bijvoorbeeld een onderzoek) het op te leveren product is, overweeg ik vaak om bij de start te inventariseren welke woorden wel en welke woorden expliciet niet gebruikt mogen worden. Ik doe dat omdat er binnen gemeenteland vaak woorden gebruikt worden, die zo abstract zijn dat het nietszeggende woorden geworden zijn.

Zou ik die woorden dan in het rapport gebruiken dan heb ik nog minder invloed op de manier waarop de lezers met de inhoud van het rapport aan de haal gaan. Ik wil dat zoveel mogelijk proberen te voorkomen; ik wil de lezers bij datgene houden wat ik wil overbrengen.

Ik zet die woorden dan op de ‘zwarte lijst’. Bij de eindredactie check ik dat die woorden niet in de tekst voorkomen. Daardoor verdwijnen ze uit de wereld die ik met de tekst oproep.

Een typerend voorbeeld is het woord ‘integraal’. In de laatste jaren wordt dit woord te pas en te onpas binnen gemeenteland (en de hele overheid) gebruikt. Alles moet integraal; integrale aanpakken, integrale analyses, integrale onderzoeken. Het is echt een hype.

In mijn beeld komt dat door het gevoel dat de wereld complex geworden is, zeker de wereld van de landelijke en lokale overheid. Dat alles met alles met alles samenhangt, dat iets dan ook altijd binnen die samenhang onderzocht moet worden en dat oplossingen ook alleen in die samenhang tot uitvoering kunnen komen. Tien jaar geleden heette dat nog holistisch.

De idee is dat hiervoor een integrale aanpak nodig is. Die vraag komt ook zeker van de bestuurders, die vanuit hun verantwoordelijk ook willen aangeven dat een specifiek vraagstuk integraal bekeken/ aangepakt is.

Dit integraal willen aanvliegen heeft in mijn beeld ook een relatie met de wensen om vraagstukken ‘en/en’ aan te pakken. Het komt vaak voor dat er meerdere vraagstukken zijn, waarvan het vermoeden is dat ze met elkaar te maken hebben

of elkaar beïnvloeden. Bij de opdracht om daar iets aan te doen komt dan vaak naar voren dat het een antwoord moet zijn op én dit, én dat! Men wil niet hoeven kiezen, het moet allebei.

Ik moet daarbij denken aan het boek 'Of/of' van de Deense filosoof Kierkegaard. Met de titel van dit boek nam hij stelling tegen de trend in die tijd (en de decennia daarvoor) om binnen de filosofie werken uit te brengen waarin altijd twee dingen bij elkaar werden gebracht, bijvoorbeeld 'Geloof en wetenschap'. Kierkegaard wilde niet dit 'En/en'. Hij bedacht hiervoor de heldere titel 'Of/of'.

In opdrachten waarin de opdrachtgever mij ook vraagt om in het project dit en dat op te lossen, druk ik altijd terug naar de keuze die gemaakt moet worden. Ik wil een of/of. Vaak is de en/en-vraag ook het resultaat van het niet scherp hebben bij de opdrachtgever van de thematiek dat onderwerp is van het project. Zij probeert dan die onduidelijkheid van zich af te managen door het een issue binnen het project te laten worden. Dat vermoed ik dan. Denk ik.

Dialogsessies: (30 september 2025) Ik heb een project gedaan om voor een gemeente de jeugdhulp opnieuw in te kopen. Op het moment dat ik startte was er nog geen actueel jeugdbeleid, er lag inkoopstrategie en had ik nog vier maanden om alle inkoopstukken op te stellen. Mega weinig tijd.

Ik heb er op dat moment voor gekozen om de kaders voor de inkoop van jeugdhulp op te halen bij de gemeenteraad en vandaaruit te gaan werken. Dit was 180 graden omgekeerd aan hoe men het doorgaans doet. De doorgaans gevolgde route is dat de ambtelijke organisatie een visiedocument opstelt. Dat visiedocument wordt eerst ambtelijk breed besproken, dan met de wethouder besproken en wordt vervolgens aan de raad ter besluitvorming voorgelegd. Een lange route.

Als het visiedocument dan akkoord is, dan vindt hetzelfde nog een keer plaats met het document voor het jeugdbeleid. Is ook dat akkoord, dan doen we de route nog een keer om tot de inkoopstrategie te komen.

Voor deze – Koninklijke - aanpak kan je rustig één tot twee jaar uittrekken. En die tijd had ik dus niet. Ik heb het omgedraaid. Ik ben begonnen met het organiseren van dialogsessies met de leden van de gemeenteraad (die jeugd in portefeuille hebben), met de wethouder Jeugd, met de ambtelijke beleidsadviseurs en met vertegenwoordigers van onderwijs- en cliëntenraden. Kortom heel breed.

Aan de hand van een aantal casussen zijn we in drie sessies gekomen tot de uitgangspunten, de kaders, die we voor de inkoop konden gaan gebruiken. Die kaders konden op dat moment ook gebruikt worden om het jeugdbeleid op te baseren en de verordening op te baseren.

In een periode van 2 maanden zijn we tot een document gekomen dat ter besluitvorming aan de raad kon worden voorgelegd; een document waar de leden van de raad zelf aan hadden meegewerkt. Het document is ook in één keer akkoord bevonden; de raad herkende zich in de begrippen en kaders. Het was hun taal. Ik

heb daar natuurlijk ook extra scherp op gelet; dat ik de woorden en begrippen in het stuk hanteer die door de leden van de raad in de drie dialoogsessies gebruikt waren. Ze herkenden zich in het stuk omdat ze hun eigen taal herkenden.

Gemeente, wethouders en raad ervoeren dit als vernieuwend. Toch ging het niet zonder slag of stoot. Met name de deelnemers uit de ambtelijke organisatie vonden het moeilijk om in de dialoog-sessies in gesprek te gaan. Ze zijn afgericht dat er niet 1-op-1 met raadleden gesproken mag worden over onderwerpen die nog niet voldoende ambtelijk zijn voorbereid en afgestemd met de wethouder.

Vanuit de gemeenteraad en de cliëntenraden was men heel positief. Zij vonden dat ze nu in de gelegenheid waren om vorm te geven aan de kaders, in plaats van hun traditionele positie waarin ze alleen maar kunnen reageren op dat wat de ambtenaren hebben uitgedacht, en wat al langs de wethouder en het college gegaan is.

Kortom, draai de route om! Zoek als eerste de dialoog die regulier als laatste in het proces aan de beurt komt, en maak met elkaar de gemeenschappelijke taal die nodig is om zich in het stuk te herkennen.

Copy/paste: (30 september 2025) Het komt vaak voor dat bepaalde tekst in meerdere documenten gebruikt moet worden. Bijvoorbeeld, het resultaat van een bepaald project of het doel van bepaald beleid. Ik ben er dan alert op om de teksten uit de eerdere documenten 1-op-1 over te nemen; copy/paste.

Dit is niet uit luiheid, maar uit zorgvuldigheid. Zeker als het tekst betreft uit een document dat formeel is goedgekeurd. Ik vind het dan belangrijk om exact dezelfde woorden en zinnen te blijven gebruiken. Hiermee wil ik voorkomen dat er ruis in de taal ontstaat.

Met ruis bedoel ik dat in twee teksten waarin het net iets anders geformuleerd wordt, net andere woorden gebruikt worden, de mensen het anders lezen, het anders begrijpen. Gebruik je andere taal, dan is de kans groot dat mensen het anders lezen, onnodig in de war raken en op zoek gaan naar de verschillen tussen beide teksten.

Ook kan het dan voorkomen dat mensen, vanuit hun eigen belang, in de tekst haakjes zien om de tekst en het document ter discussie te stellen. Allemaal gedoe, dat voorkomen kan worden door zorgvuldig met copy/paste te werken waar het sleutelteksten betreft. En ja, je hoeft zelf ook niet meer nog een keer te worstelen met hoe je dit of dat het beste op kan schrijven.

Denken in beelden: (30 september 2025) Als we denken, dan gebruiken we daar de taal voor die we machtig zijn. Als ik dit tik, dan hoor ik de woorden eerst in mijn hoofd, ergens tussen mijn oren, ontstaan. Vervolgens tik ik ze in. In merk dat ik sneller de woorden in mijn hoofd denk, dan dat ik tik. Met de zinnen tot nu toe zit mijn hoofd vol met taal die ik mezelf hoor zeggen. Ik heb geen beelden.

Dat is anders als ik woorden gebruik die in de werkelijkheid een concreet beeld hebben. Als ik een tekst lees, waarin dat soort concrete woorden staan (bijvoorbeeld het woord Boom), dan pakt mijn geheugen er een plaatje bij van het begrip boom. Ik zie dan in mijn hoofd voor me, waar het woord in de werkelijkheid betrekking op heeft (mijn ideaal plaatje van een boom).

Verskillende filosofen hebben nagedacht over hoe dat werkt, dat denken in beelden. Ik ga de verschillende filosofieën niet naast elkaar zetten. Ik wil het erbij laten dat de taal in ons hoofd beelden oproept. Als ik bezig ben met het opstellen van een document (plan, rapport, wat dan ook) moet ik me bewust zijn dat taal dit in mensen teweegbrengt. Ik moet ervoor zorgen dat ze met de taal die ik gebruik ook zoveel mogelijk de beelden in hun hoofd krijgen, die ik wil dat ze krijgen.

Beeld in plaats van woorden: (30 september 2025) Ik heb een project gedaan om een inkoop voor jeugdhulp binnen de deelnemende gemeenten en bij de gecontracteerde aanbieders te implementeren. Implementeren is een technisch woord (jargon) waarmee bedoeld wordt dat iedereen zijn werk doet op de manier waarop het in de inkoop is afgesproken.

Bij de implementatie kwam naar voren dat er veel verwarring was over de begrippen 'Begeleiding' en 'Behandeling'. Aanbieders dachten daar anders over dan de gemeenten. Aanbieders onderling legden deze begrippen anders uit. Gemeenten legden deze begrippen anders uit. Binnen gemeenten legden beleid, management en uitvoering de begrippen anders uit.

Dit ondanks de definities die in de inkoopdocumenten gegeven waren. Of misschien dankzij de gegeven definities. Het kwam erop neer dat de manier waarop de hulpverleningsproducten die de aanbieders in de praktijk gebruiken niet goed geclassificeerd konden worden onder de begrippen 'begeleiding' / 'behandeling'.

Het verschil tussen begeleiden en behandelen is ook afhankelijk van het onderwerp. Bij het geleiden van een schoolverzuim en het behandelen van een drugsverslaving, kun je nog een onderscheid voorstellen. Maar het begeleiden of het behandelen van een probleemgezin, dan is het niet meer zo duidelijk WAT er dan concreet gedaan wordt of moet worden. Of wat dat gezin kan verwachten en wat er van hen verwacht wordt.

Beide begrippen hebben ook een historische context en lading. In eerste instantie is geprobeerd om tot nieuwe definities te komen. Het lukte niet om alle betrokkenen tot overeenstemming te laten komen. Steeds opnieuw was er onenigheid over hulpverlening op de grens van begeleiding en behandeling.

Nadat de definities niet bleken te werken, is geprobeerd om beide begrippen te beschrijven met voorbeelden van hulpverleningsproducten. Ook dit lukte niet. Probleem was ook dat er steeds meer taal nodig was om tot die beschrijvingen te komen. En steeds meer taal, bracht ook steeds meer interpretatieproblemen met zich mee. Het leek een gordiaanse knoop van taal te worden.

Toen kwam er iemand met het voorstel om de verschillende type hulpverlening in een beeld te vatten; het beeld van een boom, met laaghangend fruit en fruit dat hoger in de boom zit. Hoe lager hoe meer type begeleiding. Hoe hoger, hoe meer type behandeling.

Er is het gezegde: 'een beeld zegt meer dan duizend woorden'. Dat blijkt hier ook te werken. Het is een plaatje van één A4 en lijkt door alle belanghebbenden als een goede basis voor het gesprek te kunnen dienen.

Het is niet zoals Hamlet zei: 'Words, words, words'. Het moet zijn: 'Beelden, beelden, beelden'.

Wat ChatGPT met taal doet: (30 september 2025) Ik heb voor een aantal teksten de hulp ingeroepen van ChatGPT. Ik vraag me af wat dat met me doet. Ik merk dat ik de taal die ChatGPT genereert makkelijk overneem, misschien wel te gemakkelijk. Ik lees de tekst, merk mezelf knikken dat ik het goed vind, goed genoeg en neem het dan over.

Het is een groot verschil met de teksten die ik vanuit mijn eigen gedachten heb laten ontstaan. Bij ChatGPT mis ik het proces van denken, de zinnen die in mijn hoofd ontstaan en de vingers die de woorden intikken. Dat laatste voelt toch echt meer als van mijzelf, door mij geboetseerd, gecomponeerd.

Ik merk dat ik me minder kan verbinden met de tekst die ChatGPT heeft samengesteld, dan met mijn eigen teksten. Dit, ondanks dat ik ook besef dat ik de tekst niet zo had kunnen formuleren zoals ChatGPT dat vliegensvlug kan (en ook vliegensvlug kan veranderen naar mijn wensen).

Wittgensteins woorden: (30 september 2025) Ik ben de boeken van Wittgenstein aan het lezen. Hij heeft zich heel erg verdiept in hoe taal werkt. Daarvoor gebruikt hij ook hele specifieke begrippen. De volgende vallen mij op.

'Africhten': Wittgenstein is van mening dat we in het onderwijs niet de taal leren, maar dat we worden afgericht. Het is een continu inprenten van woorden en waarnaar woorden verwijzen. Denk hierbij aan het oude leesplakje met 'Aap, Noot, Mies', maar ook aan de oefeningen met plaatjes en het woord dat daarbij past.

'De pointe': Wittgenstein hanteert het begrip 'de pointe'. Een zin moet altijd een 'pointe' hebben; dat waar het echt om gaat in die zin.

'Verklaren': Wittgenstein vraagt zich continu af wat er zich met taal in ons hoofd afspeelt. Hoe kunnen we iets weten? Hoe kunnen we iets begrijpen? Hoe werkt het als we interpreteren? Beschrijft taal iets of kunnen we met taal iets verklaren? Het zit ons in de weg om de taal te moeten gebruiken als we willen uitzoeken hoe taal werkt.

De kracht en macht van het bijvoeglijke naamwoord: (13 oktober 2025) Ik ben altijd heel alert op het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden. Binnen gemeenteland is het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden schering en inslag. De meeste stukken, vooral beleidsdocumenten, staan bol van de adjectieven; ze duikelen over elkaar heen in opgeklopte zinnen. Beleidstaal kunnen schrijven is een vak. Het gebruik van het adjectief (de formele term binnen de grammatica voor bijvoeglijke naamwoorden) zet de kroon op ieder stuk.

Hu is het voor de meesten alweer een tijd geleden dat je op school bij het vak Nederlands iets geleerd hebt over het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden. De destijds ontvangen instructies voor het gebruik zijn waarschijnlijk dermate ingesleten, geïnternaliseerd, dat het een automatisme is geworden, een gewoonte, een vanzelfsprekendheid.

Zo vanzelfsprekend dat we er eigenlijk niet meer bewust bij het gebruik en het effect stilstaan. We laten de adjectieven vaak hun werk doen, zonder ons daar bewust van te zijn. Nogmaals, ik ben alert op adjectieven, soms geïrriteerd, en soms ook een beetje huiverig als ze in een stuk over de lezer heen gestort worden. Tijd om er opnieuw goed bij stil te staan.

Wat het bijvoeglijk naamwoord ook alweer is

Laten we eerst weer even ophalen wat een bijvoeglijk naamwoord (adjectief) ook alweer is. Een bijvoeglijk naamwoord heeft altijd betrekking op een zelfstandig naamwoord. Het zegt iets over het zelfstandige naamwoord. Het geeft aan het zelfstandig naamwoord een bepaalde kwalificatie mee. Ik geef een voorbeeld: “De jonge ambtenaar”. In deze zin is ‘ambtenaar’ het zelfstandig naamwoord. Het woord ‘jonge’ is het bijvoeglijk naamwoord; het voegt een bepaalde kwalificatie toe; dat de ambtenaar jong is.

Grammaticaal gezien is het doel van het bijvoeglijk naamwoord om een zelfstandig naamwoord nader te specificeren of te kwalificeren. Maar als onderdeel van een tekst – en dit is bij veel beleidsteksten het geval – heeft het bijvoeglijk naamwoord vooral ook een retorische functie, bedoeld om de lezer in diens gedachten en emoties te beïnvloeden en/of te manipuleren. Hiervoor worden dan vaak bijvoeglijke naamwoorden gebruikt die betrekking hebben op waarden en die normatief zijn. Voorbeeld: “Een rechtvaardige aanpak” of “Een duurzame oplossing”.

Met name op het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden om de lezer te beïnvloeden en te manipuleren, ben ik alert. Ik ben op twee manieren alert: 1) als lezer van teksten om scherp te zijn hoe men mij probeert te beïnvloeden en 2) als schrijver van teksten om de juiste woorden te gebruiken om mijn lezers in de door mij gewenste richting te beïnvloeden. Ik ben natuurlijk niet roomser dan de paus.

Wat doet het bijvoeglijk naamwoord kan doen

Bijvoeglijke naamwoorden beschrijven dus niet alleen een kenmerk van het zelfstandig naamwoord waar ze betrekking op hebben. Bijvoeglijke naamwoorden, in het retorisch gebruik, geven ook betekenis aan de tekst. Sterker nog, de bijvoeglijke naamwoorden maken die betekenis. En daar wordt het dus interessant.

Kijkend vanuit de semantiek (de betekenisleer van de taal) zijn er verschillende soorten bijvoeglijke naamwoorden. Ik behandel ze kort en geef een voorbeeld vanuit het sociaal domein binnen gemeenteland.

1. Beschrijvende bijvoeglijke naamwoorden

Deze adjectieven geven objectieve, of waarneembare kernmerken weer. Het zijn feitelijke, zintuiglijke of meetbare eigenschappen. Ze geven een nadere beschrijving van wat iets is, niet wat we ervan vinden. De functie van deze groep adjectieven is om iets nader te specificeren. Ze zorgen voor precisie en concreetheid van het zelfstandig naamwoord. Ze zijn neutraal en informatief. Ze geven geen waardering of emotie mee.

Voorbeelden: “De groene boom”, “de lokale uitvoeringspraktijk” of “het meerjarig beleidskader”.

2. Evaluatieve bijvoeglijke naamwoorden

Deze drukken een waardeoordeel of normatieve houding uit. Ze kwalificeren iets (het zelfstandig naamwoord) als goed/slecht, wenselijk/onwenselijk, rechtvaardig/onrechtvaardig, enz. De opsteller van de tekst neemt een positie in en geeft een waarde mee en geeft een normatieve richting aan. Deze groep adjectieven geven de tekst een morele en politieke lading mee en proberen de lezer te beïnvloeden voor het instemmen of afkeuren van waar de tekst over gaat.

Voorbeelden: “De mooie boom”, “een zorgvuldige besluitvorming” of “een inefficiënt proces”.

3. Emotieve bijvoeglijke naamwoorden

Deze drukken geen oordeel uit, maar juist een gevoel of gemoedstoestand. De hebben een lading die op het gevoel inspeelt. Ze wekken empathie op, medelijden, trots, hoop, angst, enz. Het doel is om de lezer emotioneel te betrekken, om de toon van de tekst te kleuren (hoopvol, bezorgdheid, verontwaardiging). Ze zijn ervoor om de lezer op een subtiele manier te beïnvloeden.

Voorbeelden: “De treurige wilg”, “een verontrustende ontwikkeling” of “een pijnlijk tekort aan betaalbare woningen”

4. Relationele bijvoeglijke naamwoorden

Relationele adjectieven zijn weer meer neutraal dan de evaluatieve en emotieve. Ze geven aan tot welk soort veld, thema of domein iets behoort, zonder daar een waarde aan mee te geven. Ze dienen als afbakening of als classificatie. Ze komen vaak voor in beleidstaal, zijn vaak technische type woorden en beschrijvend.

Voorbeelden: “De biologisch gekweekte boom”, “sociaal-maatschappelijke vraagstukken” of “financiële ondersteuning”.

5. Retorische bijvoeglijke naamwoorden

Deze groep is een mengvorm van evaluatief en emotief. Ze worden gebruikt om te overtuigen. Ze functioneren niet alleen beschrijvend, maar creëren een waarde, die pretendeert dat die in zichzelf goed is. Ze worden vaak gebruikt om het gestelde in de tekst moreel te framen zonder verdere argumentatie. Ook worden ze gebruikt om het gepresenteerde beleid te legitimeren: je kan er niet tegen zijn! Hiermee probeert de opsteller de lezer te beïnvloeden.

Voorbeelden: “De milieuvriendelijke boom”, “een duurzame toekomst” of “een mensgerichte benadering”.

Het stapelen van adjectieven – de hobby van beleidsadviseurs

In veel beleids- en sociaal domeinteksten lopen deze categorieën in elkaar over. Het stapelen van meerdere adjectieven schept al snel een morele atmosfeer (heersende, collectieve ethische cultuur). De tekst lijkt dan technisch en objectief, maar stuurt feitelijk de emotie van de lezer en manipuleert daarmee ook de manier waarop de lezer de tekst in diens denken en gevoel verwerkt. Doorgaans richt die tekst zich op het in de morele atmosfeer dwingen van de lezer.

Het stapelen heeft ook nog een ander effect. Ik krijg dan vaak het gevoel dat ik er niet tegen kan zijn, maar eigenlijk begrijp ik ook niet meer goed wat er nu eigenlijk gezegd wordt. Mijn hoofd is te druk met de waarden, normen en mijn eigen emoties. Een paar voorbeelden (De adjectieven zijn *cursief*gedrukt).

1. Wijkgerichte samenwerking

“Met een *integrale, toekomstgerichte en mensgerichte* aanpak versterken we de *lokale, sociale en duurzame* veerkracht van onze wijken.”

Deze zin schept een verheffende, positieve toon. De zin lijkt objectief beleidsmatig, maar is doordrenkt van morele en emotieve lading. De stapeling van de adjectieven bouwt een gevoel van zorgzaamheid en vooruitgang. Maar er staat niet wat ze nu gaan doen.

2. Jeugdzorg

“Jongeren met *complexe, meervoudige en langdurige* problematiek hebben vaak moeite om binnen het *versnipperde en bureaucratische* zorgsysteem passende hulp te krijgen.”

Dit gebruik van de adjectieven schept een gevoel van urgentie en mededogen. Tegelijk dragen ze een ondertoon van het falen van het systeem en een morele plicht om het systeem te verbeteren. Wat precies complex, meervoudig en langdurig inhoudt, blijft ongewis, waardoor de stelling altijd waar is.

3. Wonen

“Om de *aanhoudende, schrijnende en groeiende* druk op de *krappe en verouderde* woningvoorraad te verminderen, investeert de gemeente in *betaalbare en levensloopbestendige* woningen.”

De eerste helft van de zin creëert een crisisgevoel (negatieve adjectieven). De tweede helft zet in op moreel herstel (positieve adjectieven). Dit is een typisch voorbeeld van “probleem-oplossing”-retoriek.

4. Armoede en participatie

“Door een *nabije, betrouwbare en maatwerkgerichte* benadering wil de gemeente het vertrouwen herstellen bij *kwetsbare en sociaal geïsoleerde* inwoners.”

Deze formulering beoogt het effect van een zachte, empathische toon. De gebruikte adjectieven humaniseren het beleid en zorgen voor een identificatie met de doelgroep. De vertaling daarvan naar concrete stappen kan echter nog alle kanten op gaan.

Beleidsadviseurs gebruiken bijvoeglijke naamwoorden vaak strategisch gelaagd, ze nemen de lezer mee om haar/hem het met de tekst eens te laten zijn. De aanpak is als volgt:

1. Relatieve, beschrijvend en technisch juist om vertrouwen en legitimiteit te wekken.
2. Evaluatief en ideologisch gebruik van adjectieven om een morele richting te geven.
3. Emotief om de lezer in de gewenste gemoedstoestand te brengen.

Het resultaat van de aanpak in deze stappen is een tekst die objectief klinkt, maar normatief voelt en de lezer in de stand krijgt waar de auteur wil. En let op: om zo te kunnen schrijven is heel knap. Het vraagt aandachtigheid, geduld en (veel) oefening. Op deze manier schrijven zou je ook kunst kunnen noemen. Het is in ieder geval een kunde. Een kunde die velen denken te hebben, maar aan weinigen gegeven is.

Spelen met bijvoeglijke naamwoorden – de dans met de adjectieven

Je merkt dat ik het een boeiend onderwerp vind. Ik wil je graag nog meenemen in een denkspel. Aan het begin gaf ik al aan dat ik in teksten heel erg alert ben op het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden. Ook bij het opstellen van teksten is het vaak best een puzzel welke boodschap je over wilt brengen en op welke manier je daarin met bijvoeglijke naamwoorden wilt en kunt sturen.

Het is allemaal een kwestie van balans; niet te veel en niet te weinig. Een tekst zonder bijvoeglijke naamwoorden is vaak kil en saai. Te veel bijvoeglijke naamwoorden maakt de tekst veel te wollig en doet je lezer afhaken. Daarom een paar voorbeelden om met het gebruik van de adjectieven te spelen. Ik geef bij ieder voorbeeld drie varianten: 1) technisch neutrale formulering, 2) een formulering die een positieve lading geeft en 3) een formulering met een negatieve lading.

Voorbeeld 1 - Wijkgericht werken

1. Neutraal: “De gemeente werkt samen met partners aan een aanpak voor de ondersteuning in de wijk.”

2. Positief geladen: “De gemeente werkt in nauwe, lerende en toekomstgerichte samenwerking met betrokken partners aan een inclusieve, mensgerichte en duurzame wijkondersteuning.”
3. Negatief geladen: “De gemeente probeert in een complexe, gefragmenteerde en onder druk staande samenwerking met overbelaste partners een tekortschietende wijkondersteuning te verbeteren.”

De positief geladen formulering wil als effect vertrouwen, energie en een morele richting oproepen. De lezer voelt zich deel van een positieve verandering.

De negatief geladen formulering roept als effect urgentie en frustratie op. De gebruikte adjectieven suggereren het falen van het systeem en legitimeren de oplossing vanuit de gemeente.

Voorbeeld 2 – Jeugdzorg

1. Neutraal: “Jongeren ontvangen ondersteuning vanuit de jeugdzorg.”
2. Positief geladen: “Jongeren ontvangen tijdige, persoonlijke en op groei gerichte ondersteuning vanuit een zorgzame en toegankelijke jeugdzorg.”
3. Negatief geladen: “Jongeren krijgen vaak versnipperde, trage en onvoldoende afgestemde hulp binnen een overbelast en bureaucratisch jeugdzorgsysteem.”

De positief geladen formulering leest zacht en hoopvol; het bevat adjectieven die appelleren aan zorgzaamheid en ontwikkeling.

De negatief geladen formulering heeft het karakter van een aanklacht en drukt urgentie en onmacht uit.

Voorbeeld 3 – Armoede en schuldenproblematiek

1. Neutraal: “De gemeente ondersteunt inwoners met financiële problemen.”
2. Positief geladen: “De gemeente biedt betrokken, betrouwbare en op vertrouwen gebaseerde ondersteuning aan inwoners die tijdelijk financiële zorgen ervaren.”
3. Negatief geladen: “De gemeente bereikt veel inwoners met ernstige, langdurige en uitzichtloze schulden niet tijdig met effectieve hulp.”

De positief geladen zin straalt warmte en empathie uit. De adjectieven wekken menselijkheid op.

De negatief geladen zin versterkt het gevoel van crisis, geeft urgentie aan en is confronterend.

Hoe kunstig of kundig ook, hierboven gaf ik al aan dat ik alert ben op het gebruik van bijvoeglijke naamwoorden. Lees dit maar als ‘allergisch ben’ voor het overmatig gebruik of politiek stapelen van bijvoeglijke naamwoorden.

Waarom maak ik mij daar druk om, vraag je je misschien af? Bewuste sturing is een legitiem onderdeel van politiek bedrijven. Je kneedt met beleid de samenleving naar jouw politieke ideaalbeeld. Maar daar waar beïnvloeding overgaat in bewuste manipulatie (waar ligt de grens?), betreed je een hellend vlak. Zeker als de beïnvloeding plaatsvindt door te wollig taalgebruik dat een vrijbrief vormt voor allerlei onvoorspelbare keuzes.

Aanvullend: De teksten worden zo wollig dat er niets concreets meer in staat. Alles bestaat uit niet-tastbare verschijnselen in plaats van objecten en handelingen in de reële wereld. Dat biedt een vluchtheuvel voor politieke uitspraken, die later probleemloos kunnen worden ingetrokken. Er is als het mis gaat, altijd iets anders bedoeld dan wat jij dacht dat er stond.

In bovenstaande voorbeelden hebben de neutrale zinnen met elkaar gemeen dat ze koel en objectief beschrijvend zijn. De adjectieven die gebruikt worden zijn beschrijvend van aard. Er wordt geen stemming opgeroepen, er worden geen waarden en normen gegeven, geen beloften gedaan. De zinnen geven een neutrale boodschap, maar ook koel en zonder franje.

Vaak redden dit type zinnen het niet tot de eindstreep. Ze missen de warmte van een overheid die zich als betrokken en betrouwbaar wil profileren, een overheid die haar stinkende best doet om 'het' te regelen. Daar zijn al die adjectieven voor nodig, om dat duidelijk over te brengen. De grote uitdaging is om hierin de juiste balans te vinden. Want hier geldt 'overdaad schaadt'. Met te veel adjectieven verliest de tekst vaak zijn geloofwaardigheid en weet je ook eigenlijk niet meer wat je nu precies leest.

Ik weet dat ik gewend bent om met adjectieven te schrijven. Vaak zit ik ook in een taalspel van een bepaalde gemeente, waarin een aantal begrippen als vaste mantra's in teksten terug moeten komen. Met het risico dat die begrippen slechts worden. Meer daarover in een ander aforisme. En dan, het maken van teksten met veel adjectieven is ook ingesleten, is een soort automatisme.

Ik neem waar dat veel beleidsmedewerkers, politici en betrokken instellingen intuïtief hetzelfde patroon van positief en negatief geladen bijvoeglijke naamwoorden gebruiken. Men neemt elkaars taalgebruik over, zonder zich altijd bewust te zijn van de sturende en machtsbevestigende werking die ervan uitgaat. Pas als de politieke stroming radicaal wijzigt, doet ook een nieuwe set van begrippen en adjectieven zijn intrede. Nogal eens met verwarring onder de ambtenaren tot gevolg, want die moeten hun zorgvuldig verworven taalgebruik plotseling aanpassen.

Om met het ingesleten automatisme kritisch om te gaan, helpt het mij om de tekst die ik heb opgesteld eerst even tot rust te laten komen. Vervolgens haal ik alle adjectieven door en kijk wat ik dan overhoud. Vervolgens bouw ik de zin weer op en leg ik via de adjectieven de accenten die ik de tekst mee wil geven, de gemoedstoestand die ik in de lezer wil planten.

Hetzelfde doe ik bij het lezen van andermans teksten. Daarbij haal ik eerst de adjectieven weg en daarna kijk ik naar elk van die adjectieven. Ik evalueer deze op hun type en op de bedoeling waarmee ze in de zin gezet zijn. Ik houd daarbij rekening met de mogelijkheid (misschien meer een waarschijnlijkheid) dat de auteur van de tekst de adjectieven niet bewust heeft gebruikt, maar ook uit automatisme of uit een soort 'copy-past'-luiheid, -zorgvuldigheid of -verplichting uit andere teksten heeft overgenomen.

Ik ken bij de gemeenten maar weinig mensen die op deze manier bewust de taal in hun tekst boetsen. Ik ken wel veel mensen bij gemeenten die vinden dat zij de enige zijn die een goede tekst kunnen schrijven.

De drieslag: (14 oktober 2025) Wellicht is het je opgevallen in de voorbeelden die in het vorige stukje gegeven zijn, wellicht ook niet. Wat bedoel ik? De drieslag! Wat is de drieslag? De drieslag is een begrip uit de retorica en gaat terug tot de oude Grieken en Romeinen. In de retorica is drie van oudsher een magisch getal.

De drieslag is een stijlfiguur, een manier om je tekst meer effect te geven. Het is een opsomming van drie elementen die elkaar inhoudelijk of puur grammaticaal versterken. De drieslag brengt ritme in een zin. Die ritmische herhaling in drieën versterkt de overtuigingskracht en maakt de boodschap beter herinnerbaar en tot een retorisch krachtig instrument.

Vaak gebruiken politici de drieslag om hun punt duidelijk te maken: “ten eerste, ten tweede en ten derde.” Korte drieslagen met woorden die allitereren blijven makkelijk in ons hoofd hangen. Algemene voorbeelden van drieslagen zijn:

1. “Veni, vidi, vici” (Julius Caesar)
2. “Vrijheid, gelijkheid, broederschap” (Franse revolutie)
3. “Geloof, hoop en liefde” (Bijbel, Nieuwe Testament, Brief aan de Korintiërs)

De drieslag is niet alleen verbaal een krachtig stijlmiddel. Ook in geschreven teksten is de drieslag belangrijk. Het geeft ritme mee aan de zin en maakt de beleving van de in de tekst gegeven boodschap sterker. De drieslag werkt goed omdat:

1. Beleid vaak abstract is, en ritmische taal concretiseert en activeert,
2. Drie elementen cognitief goed te onthouden zijn,
3. Het een gevoel van volledigheid oproept (begin – midden – einde).

Voorbeelden van de drieslag binnen het sociaal domein van gemeenteland zijn:

1. Beleidstaal/ bestuurlijke toespraak
“We investeren in mensen, mogelijkheden en meedoen.”
Deze drieslag versterkt het beeld van inclusie en participatie.
2. Communicatie richting inwoners
“We luisteren, we ondersteunen, we versterken.”
Deze drieslag drukt een houding uit van nabijheid en empowerment.
3. Organisatieontwikkeling
“Samen leren, samen doen, samen groeien”
Deze drieslag met ritme in de zin creëert saamhorigheid binnen de teams.

De drieslag is een belangrijk stijlmiddel in de communicatie, zowel mondeling als schriftelijk in teksten. Drie punten blijven makkelijk hangen en zijn goed bruikbaar om een boodschap op consistente wijze uit te dragen en tussen de oren te krijgen.

NB. Deze bijdrage over de drieslag bestaat uit drie keer drie.

Het sleetse containerbegrip: (14 oktober 2025) Als je, zoals ik, meerdere jaren binnen het sociaal domein van gemeenteland werkzaam bent, valt het steeds meer op dat er een aantal begrippen gebruikt wordt, waarvan niet helemaal meer duidelijk is wat er nu precies mee bedoeld wordt. Bijvoorbeeld de begrippen ‘Duurzaam’ en ‘Integraal’. Die worden te pas en te onpas gebruikt, lijkt het wel.

Dergelijke woorden worden dan containerbegrippen. Ook wordt vaak gezegd dat die woorden ‘sleets’ worden; een mooi woord dat nostalgie en spruitjeslucht oproept. Kortom, tijd om de woorden ‘containerbegrip’ en ‘sleets’ wat meer uit te werken.

Containerbegrippen zijn woorden die zo ruim en vaag zijn dat ze een grote hoeveelheid betekenissen kunnen omvatten, zonder dat precies duidelijk is wat ermee bedoeld wordt. Ze “dragen” als het ware allerlei inhoud tegelijk, afhankelijk van wie het woord gebruikt en in welke context. Zulke begrippen kunnen een verbindende functie hebben — verschillende partijen herkennen zich erin — maar juist daardoor missen ze scherpte. Ze geven de illusie van overeenstemming terwijl de feitelijke bedoelingen sterk uiteenlopen. Denk aan woorden als *participatie*, *duurzaamheid of kwaliteit van leven*: iedereen kan ze onderschrijven, maar wat ze concreet betekenen, blijft vaak onduidelijk.

Sleetse begrippen zijn woorden of uitdrukkingen die door veelvuldig gebruik hun onderscheidende kracht hebben verloren. Ze roepen niet langer nieuwe gedachten of gevoelens op, maar worden routineus herhaald in beleidstaal, rapporten en vergaderingen. Waar een begrip ooit verhelderend of vernieuwend kon zijn, wordt het nu eerder een cliché. In beleidscontexten ontstaat zo een soort taalmoetheid: woorden worden nog wel gebruikt, maar zonder dat men zich afvraagt wat ze precies betekenen of hoe ze zich tot de werkelijkheid verhouden. Bijvoorbeeld een woord als *representatieve vertegenwoordiging* (2e Kamer).

Containerbegrippen en sleetse begrippen vallen vaak samen. Doordat containerbegrippen zo vaag zijn, worden ze gemakkelijk sleets. Ze circuleren jarenlang in beleidsstukken en toespraken, telkens met licht gewijzigde betekenissen, zonder dat iemand ze echt bevraagt. De taal verliest zo haar onderscheidend vermogen, en de praktijk - waar beleid zich op zou moeten richten - wordt erdoor vertroebeld. Het gevolg is dat gesprekspartners elkaar op papier lijken te begrijpen, maar in werkelijkheid langs elkaar heen praten.

Herkenbare voorbeelden uit het sociaal domein:

1. *Zelfredzaamheid* – Wordt gebruikt om te benadrukken dat burgers meer verantwoordelijkheid moeten nemen, maar blijft vaak onduidelijk: gaat het om financiële zelfstandigheid, psychische veerkracht, of het kunnen aanvragen van hulp? Hierdoor spreken beleidsmakers, hulpverleners en burgers vaak over verschillende dingen.
2. *Inclusie* – Klinkt positief en wenselijk, maar het blijft vaak onduidelijk wat “inclusie” concreet betekent: gaat het om fysieke toegankelijkheid, sociale acceptatie, of gelijke kansen? Daardoor kan beleid inclusief lijken, zonder dat er iets wezenlijks verandert.
3. *Integraal* – In het sociaal domein een geliefd woord om samenhang en samenwerking tussen domeinen te beschrijven, maar zonder duidelijke afbakening wordt het een vlag die alles dekt: elke samenwerking heet al snel “integraal”, terwijl verantwoordelijkheden en prioriteiten vaak onduidelijk blijven.

Het blijven hanteren van containerbegrippen heeft ook nog een ander effect. Het maakt lui. In de afgelopen jaren heb ik bij verschillende gemeenten hun documenten onder ogen gekregen over de ‘visie op de jeugdhulp’. Die ‘visie op de jeugdhulp’ was nodig om de inkoop van de jeugdhulp op te kunnen baseren. Daarbij vielen me een paar dingen op:

1. Een aantal gemeenten/ jeugdregio’s had nog steeds alleen maar de originele visie, doelen en mantra’s die ooit rond 2014 waren opgesteld. Het moment waarop de jeugdhulp bij de gemeenten werd ondergebracht.
2. Een aantal gemeenten/ jeugdregio’s heeft die originele mantra’s uit 2014 1-op-1 overgenomen in alle latere versies van de visie.
3. Een aantal gemeenten/ jeugdregio’s heeft bij het opstellen van de actuele visie, leentjebuurt gespeeld en de teksten uit de naburige gemeenten/ jeugdregio’s overgenomen.

Het is wellicht mede dankzij de containerbegrippen en de luiheid dat een aantal richtinggevendende principes voor de jeugdhulp al jaren ongewijzigd zijn, hoe de context ook veranderd is. Voorbeelden hiervan zijn:

1. “Eén gezin, één plan”.
2. “Elk kind moet veilig, gezond en met gelijke kansen kunnen opgroeien”.
3. “In regio X heeft elke jeugdige een thuis”.

Er is natuurlijk ook een keerzijde. De manier waarop de visie doorgaans geformuleerd is, is dermate abstract dat die visie ook vele jaren geldig kan blijven. Het zou dan niet goed zijn om iedere paar jaar een andere visie neer te zetten. Meestal kan je het met de manier waarop de leidende principes onder een visie geformuleerd zijn, ook niet oneens zijn.

De begrippen die al jaren de kern zijn van het gemeentelijke beleid, mag je ook niet zomaar vervangen door nieuwe, minder duidelijke of minder bekende begrippen. Er is ook sprake van een verantwoord hergebruik van standaard begrippen.

Wat je moet doen als een containerbegrip je in de weg zit

Soms kan het voorkomen dat je merkt dat het gebruiken van de containerbegrippen ruis in de communicatie oplevert. Het vasthouden aan die begrippen is dan een zekerheid voor miscommunicatie en veel discussies, die niet of moeilijk tot een goede uitkomst leiden.

Als ik deze situaties tegenkom kan ik twee dingen doen. Een eerste mogelijkheid is dat ik het betreffende containerbegrip op mijn zwarte lijst zet. De zwarte lijst bevat de woorden die ik niet meer in teksten tegen wil komen. Als het woord niet gebruikt wordt, kan er ook niet verschillend over gedacht worden. Ik sluit hierin aan op de uitspraak van Ludwig Wittgenstein: “de waarden van mijn taal, zijn de woorden van mijn werkelijkheid”.

Als tweede heb ik de mogelijkheid om een nieuw woord te introduceren, een woord dat nog niet eerder binnen het taalspel van die organisatie gebruikt is, dan wel nog geen container of sleetse connotatie heeft. Ik vergezel dat nieuw geïntroduceerde woord dan van een beschrijving. Op die manier neem ik de mensen mee in nieuwe taal en kan ik nieuwe begrippen vormen, waardoor er een goede kans is dat de mensen dat begrip op eenzelfde manier betekenis geven.

Wat vooraan ligt – de woorden die zich als eerste aandienen: (15 oktober 2025) Ik heb een these over de manier waarop mensen hun woorden kiezen. De these is dat mensen bij het formuleren de woorden gebruiken die ze zelf belangrijk vinden.

Mensen kunnen bij het onder woorden brengen van hun gedachten, kiezen uit een heel arsenaal aan woorden, met verschil in nuance. Mensen kiezen daaruit die woorden die ze belangrijk vinden, die in hun hoofd ronddansen, woorden die hen bezighouden. Dat zijn de woorden die vooral ontstaan of vooraan in je hoofd liggen op het moment dat het denken de zinnen formuleert.

Er zijn heel veel manieren om iets onder woorden te brengen. Waarom kies je juist dat ene woord? Omdat dat in je hoofd klaarligt; het wil eruit omdat je daarmee een specifieke uitdrukking aan iets wil geven. Vaak denken we niet eens na of er nog andere woorden zijn. Dat komt soms pas nadat we teksten tegen hebben laten lezen en anderen met voorstellen komen hoe je iets beter kan formuleren. Maar ook voor die tegenlezers geldt dat zij werken met de woorden die vooraan liggen.

Een speciale alertheid heb ik op woorden die iets zeggen over vaardigheden of competenties zoals dat soms ook wel genoemd wordt. In het verlengde van mijn these denk ik dat mensen dan de woorden gebruiken die hen intern bezighouden, omdat ze dat willen zijn, aan die vaardigheid willen werken.

Een voorbeeld: Iemand vindt dat zij perfectionistisch is, is bezig om dat te willen zijn. Maar is het dus nog niet.

Het zijn dus wenswoorden. Als je vanuit die optiek naar een sollicitatiebrief of CV kijkt, waar zitten dan de wenswoorden? En wat zegt dat over waar de persoon aan werkt. Wat zegt dat over mij?

De taal en intersubjectiviteit: (15 oktober 2025) Het betekenisgeven aan woorden is heel subjectief; zeker bij abstracte woorden zoals 'duurzaam', 'zelfredzaamheid', etc. Toch ben je hier vaak niet volledig aan subjectieve (ieders eigen) interpretatie overgeleverd. De theorie van de intersubjectiviteit biedt hier uitkomst.

Intersubjectiviteit verwijst naar het idee dat onze kennis, ervaringen en betekenissen niet alleen individueel zijn, maar ook worden gevormd door de gedeelde ervaringen en communicatie tussen verschillende mensen. Het is de basis voor het begrijpen van de sociale werkelijkheid en de manier waarop we gemeenschappelijke betekenis toekennen aan concepten, objecten en gebeurtenissen.

Intersubjectiviteitstheorieën, zoals die van de filosofen Jürgen Habermas of Emmanuel Levinas, benadrukken de cruciale rol van communicatie en sociale interactie in het vormen van kennis en betekenis. In dit kader bestaat de werkelijkheid deels uit de gedeelde aannames en interpretaties die we in sociale contexten construeren. Hierdoor geeft het een gedeelde basis onder het samen leven en samen werken.

Voor de communicatie over een project kan dit een geruststellende gedachte geven. We accepteren dat we samen een aantal afspraken gemaakt hebben over hoe we met projecten en de begrippen omgaan. Die afspraken hoeven dan niet continu op waarheid bewezen te worden. Dat is zonde van de energie. We hebben de afspraken om gewoon prettig met elkaar te kunnen werken en periodiek al of niet steekproefsgewijs de waarheid te checken.

Dit mechanisme geeft mij ook de gelegenheid om woorden te schrappen en nieuwe woorden en begrippen te introduceren als ik aan een nieuw project begin. Iets dat vrijwel in elk project gebruikelijk is: stel het vocabulaire samen, de afkortingenlijst en de begrippen en definities, zodat daarover in het project intersubjectieve overeenstemming bestaat.

Niet vergeten, het CCC-model: (15 oktober 2025) In een onderzoek over taal als onderdeel van communicatie mag het CCC-model natuurlijk niet onbenoemd blijven. Het CCC-model is in Nederland ontstaan uit de praktijk. Het kan heel goed gebruikt worden als kapstok voor het opstellen van teksten en om opgestelde teksten op kwaliteit te toetsen. De drie Cee's staan voor: Consistentie, Coherentie en Correctheid.

Het is bedoeld voor iedereen die werkt aan begrijpelijke, betrouwbare en samenhangende communicatie; van projectleiders tot beleidsadviseurs en communicatiespecialisten. In veel organisaties en opleidingen (zoals communicatie, bestuurskunde en projectmanagement) is het model gebruikt als eenvoudig hulpmiddel om tekstkwaliteit te beoordelen en te verbeteren.

De laatste jaren is het weer een beetje in de vergetelheid geraakt. Maar de eenvoud van het model laat het toe het om het weer uit de ‘oudere doos’ te halen.

Toegepast in gemeenteland kan het CCC-model prima gebruikt worden om de kwaliteit van taal en communicatie te beoordelen en verbeteren. Dat geldt niet alleen voor projecten. Ook de afdelingen beleid kunnen er hun voordeel mee doen; vooral ook die.

Het model stelt dat effectieve communicatie drie basisvoorwaarden moet vervullen:

1. Consistentie – de gebruikte termen, boodschappen en visuele elementen zijn overal gelijk en sluiten op elkaar aan.
2. Coherentie – de communicatie is logisch opgebouwd en de verschillende onderdelen versterken elkaar in betekenis.
3. Correctheid – taalgebruik, feiten en formuleringen zijn juist en passen bij doelgroep en context.

Het CCC-model helpt mij als projectmanager om scherp te zijn op de communicatie die over het project ‘de deur uitgaat’. Het model:

1. Bevordert een gedeelde taal binnen het project
Door consistente terminologie en formuleringen te gebruiken, begrijpen teamleden en stakeholders elkaar beter. Dit voorkomt interpretatieverschillen en misverstanden.
2. Verhoogt de overtuigingskracht en duidelijkheid van communicatie
Coherente boodschappen zorgen ervoor dat de kern van het project helder en herkenbaar blijft, zowel intern (voor het team) als extern (voor opdrachtgevers of burgers).
3. Versterkt de professionaliteit en betrouwbaarheid
Correct taalgebruik en feitelijke juistheid wekken vertrouwen bij betrokkenen en maken de communicatie transparanter en geloofwaardiger.

Het CCC-model laat zich mooi verbeelden in een matrix. De matrix onderscheidt 5 elementen die bij het opstellen van een tekst in ogenschouw genomen moeten worden. Het model geeft vervolgens per element, voor iedere C, een handvat. Hieronder staat de matrix. Voor meer informatie en uitleg over het CCC-model, verwijs ik naar het internet.

Het CCC-model			
	<i>Correspondentie</i>	<i>Consistentie</i>	<i>Correctheid</i>
<i>a. Tekstsoort</i>	1. geschiktheid	2. genrezuiverheid	3. toepassing genregeregels
<i>b. Inhoud</i>	4. voldoende informatie	5. overeenstemming tussen feiten	6. juistheid van gegevens
<i>c. Opbouw</i>	7. voldoende samenhang	8. consequente opbouw	9. correcte verbindingswoorden
<i>d. Formulering</i>	10. gepaste formulering	11. eenheid van stijl	12. correcte zinsbouw en woordkeus
<i>e. Presentatie</i>	13. gepaste presentatie	14. afstemming tekst en vormgeving	15. correcte spelling en interpunctie

Vertel het eens als een verhaal: (16 oktober 2025) Er zijn in Nederland 42 zogeheten jeugdregio's. Een regio bestaat uit meerder gemeenten, die samen de jeugdhulp voor die regio moeten vormgeven. Een belangrijk beleidsdocument is de 'visie op jeugdhulp'. Dit document wordt per jeugdregio opgesteld en de basis voor de manier waarop de gemeenten binnen die regio de jeugdhulp willen doen; van beleid tot uitvoering, van inkoop tot contractmanagement.

Ieder van deze regio's is per vier jaar bezig om de visie op jeugd op te schrijven. Dat resulteert vaak in documenten van minstens 50 pagina's, professioneel opge maakt met huisstijl, foto's van lachende kinderen en jeugdigen en taal die gewikt, gewogen, geslepen en gefileerd is totdat er cliché-taal is overgebleven waar niemand het mee oneens kan zijn.

Het proces om tot een visie-document te komen duurt gemiddeld anderhalf jaar, vraagt veel afstemming tussen de beleidsadviseurs van de betreffende gemeenten, vervolgens veel afstemming om het stuk bestuurlijk gedragen te krijgen en tenslotte veel afstemming om de gezamenlijke visie voor te leggen aan de betreffende gemeenteraden. En dat iedere vier tot vijf jaar in ieder van de 42 jeugdregio's! Fijn hoor, die decentralisatie!

Je voelt al op je klompen aan dat de taal in een dergelijk visie-document het flink te verduren heeft gehad, voordat iedereen zich in de tekst kon vinden. Gemeenten moeten op één lijn komen, wat bijna altijd alleen haalbaar is als er zodanig aan de tekst geschaafd is, dat iedereen zich daarin kan herkennen.

Dus algemeen, abstract, vol clichés, waarbij de geestdrift en bezieling volledig uit de tekst is weggeschreven en er niets anders meer staat dan neutrale, veilige en technische taal. Of zodanig dat het vol staat met wollige teksten, die voor iedereen potentieel een andere betekenis hebben.

Zo ook het visie-document van een specifieke jeugdregio dat ik van het internet heb gehaald. Ook dit document was netjes opgesteld, frisse kleuren, veel foto's van lachende kinderen met verschillende etnische achtergronden. Er was aandacht besteed aan de verhouding jongens-meisjes, etniciteit en kinderen met een

zichtbare geestelijke beperking. Op dat vlak helemaal zo correct, dat het bijna teeltje was.

Wat me bij het gebruik van foto's in dit soort stukken opvalt is dat het altijd vrolijke foto's zijn, felle kleuren en lachende kinderen. En dat terwijl er toch al een aantal jaren in de jeugdhulp voor kinderen niets te lachen valt. De beelden zijn niet consistent met hoe landelijk de jeugdhulp wordt ervaren. Dat geeft het visiedocument al een verdacht en onecht trekje.

En dan naar de inhoud, de tot op de clichés geslepen taal. Veel algemeen blabla en veel technische termen, bestuurs- en beleidsjargon. Het kan zijn dat iedereen na anderhalf jaar superblij is dat het ei gelegd is, maar als gemiddelde jeugdige of diens ouders kan je er niet veel mee. In het stuk wordt druk gestrooid met begrippen als 'Transformatie', 'Hervormingsagenda', 'Inkoop' en 'In control zijn'. Alle beleving, alle geestdrift, alle bezieling is eruit.

Riepen de foto's al een beeld op dat gevoelsmatig niet klopt, de tekst roept al bijna helemaal geen beelden meer op over wat de visie op jeugdhulp is; het is alleen maar technocratisch gewauwel voor de *'inner crowd'* van de gemeente en de externe adviesbureaus, die helpen om dit allemaal op te stellen. De jeugdige en zijn ouders kunnen er niets mee.

Eigenlijk mist er het echte verhaal. Een verhaal, niet geschreven in de beleidstechno-taal, maar in een taal die de verbeelding oproept van de betere wereld die men wil. We raken hier aan de methode 'story-telling'; verhalen maken die iets in mensen tweegbrengen, die een belofte in zich dragen, die weer hoop brengen.

In mijn eigen ervaring heb ik verschillende keren het bedachte beleid omgebouwd tot een verhaal, langer of korter. Met die kortere variant begon ik dan bijeenkomsten of vergaderingen. Ik merkte dat mensen het nog steeds leuk vinden om verhalen te horen, daar hoef je geen kind voor te zijn. Verhalen roepen andere beelden op dan de nette kantoortaal.

En nu AI zo in opkomst is, is het nog makkelijker om een technisch visiedocument om te bouwen naar een mooi verhaal. Het is een kwestie van het goed formuleren van wat je in het verhaal naar voren wilt laten komen en hoe lang het mag zijn, en hop, er liggen twee of drie versies.

Voor de betreffende jeugdregio heb ik het visiedocument door AI gehaald en gevraagd om de essentie van de visie in een toekomst-sprookje te zetten, van maximaal 1.000 woorden. Ik heb het verhaal hieronder opgenomen. Met deze versie was ik blij, maar ik had ook andere accenten kunnen laten leggen. Ik wil je vragen om het als een sprookje te lezen, lees het ook hardop in jezelf, aan jezelf voor. Laat het aan het eind even op je inwerken en proef bij jezelf welk gevoel je krijgt.

“Er was eens, niet ver van hier maar voorbij onze tijd, een land dat moe was geworden van zijn eigen regels. Alles was gemeten, verantwoord, berekend — behalve wat werkelijk telde: hoe het met elkaar ging. Kinderen kregen hulp, maar

werden niet altijd gezien; ouders werden begeleid, maar verloren de moed; en de helpers verdwaalden in hun formulieren. Tot iemand zei: “We zijn vergeten dat een kind geen dossier is, maar een belofte.” Toen begonnen de mensen opnieuw te bouwen. Niet aan instellingen, maar aan iets dat ze *het Huis dat Altijd Bleef* noemden.

Het Huis had muren van vertrouwen. Het stond niet op één plek, maar overal waar mensen elkaar kenden. Wie er binnenkwam, voelde warmte: geen regels, maar aandacht. De enige wet was eenvoudig: ieder kind heeft recht op een thuis, en thuis is waar je gekend wordt. Hulp begon niet met een intake, maar met luisteren. Mensen helpen *met* in plaats van *voor* elkaar. En langzaam begon het land te veranderen.

In een stad woonde een jongen die niet stil kon zitten. Hij rende, sprong, dacht te veel. Zijn moeder was radeloos, de leraren wisten niet meer hoe met hem om te gaan. Vroeger had men hem volgestopt met schema's en pillen, maar nu kwam een vrouw van het Huis. Ze keek, zweeg en zei: “Je bent geen probleem, je bent een storm. En stormen horen bij de lucht.” Ze liet hem hutten bouwen, fietsen repareren, bewegen. Zijn moeder leerde meebewegen in plaats van beheersen. De buurt begon te begrijpen dat niet elk kind genezen moest worden — sommigen alleen begrepen. Zo ontdekten ze dat het gewone leven zelf de beste hulp kan zijn.

In een dorp verderop woonde een meisje dat niet geloofd werd. Thuis was er ruzie, stilte en schaamte. De hulpverleners spraken over haar, niet met haar. Tot iemand van het Huis kwam en vroeg: “Wat wil jij?” Ze antwoordde: “Een plek waar ik niet bang ben, maar waar ze me wel nog kunnen vinden.” Er werd gezocht tot ze zo'n plek vonden: een huis met een tuin en open ramen. Daar mocht ze blijven zolang ze wilde. Haar moeder kwam soms helpen in de tuin, eerst zwijgend, later pratend. Zo leerden ze dat veiligheid niet hetzelfde is als afstand, en dat liefde soms tijd nodig heeft om weer adem te halen.

Er liep in die jaren een man door het land met een stapel oude formulieren. Hij noemde zichzelf de Zwerver van de WachtlIJst. Hij had ooit hulp gevraagd, maar die kwam te laat. Overal waar hij aanklopte, zei men dat hij niet meer in het systeem paste. Tot hij bij het Huis kwam. Daar deed iemand open, gaf hem thee en zei: “Je bent niet te laat, je bent precies op tijd om ons iets te leren.” Hij vertelde zijn verhaal, en de mensen begrepen dat wachten niet alleen over geld of capaciteit ging, maar ook over welkom zijn. Vanaf die dag gold de nieuwe regel: wie aanklopt, is al geholpen, al is het maar door gehoord te worden.

Maar niet alles ging vanzelf. Er kwam een storm, letterlijk en figuurlijk. Een gezin raakte gevangen in angst en geweld. De oude wereld zou de kinderen hebben weggehaald, maar het Huis besloot anders. Er kwamen mensen die *Winddrag*ers werden genoemd: burens, vrienden, begeleiders. Ze aten mee, hielpen met huiswerk, bleven slapen als het te zwaar werd. Ze brachten rust tot het gezin weer zelf kon ademen. Toen vroeg iemand of het experiment geslaagd was. De moeder zei: “Ik weet het niet, maar mijn kinderen lachen weer.”

In diezelfde tijd ontstond een school zonder cijfers of toetsen, de *School van het Tweede Oog*. Daar leerde men niet beter rekenen, maar beter kijken. De lessen heetten Geduld, Luisteren, Samen Fouten Maken. Kinderen die elders waren vastgelopen, vonden er ritme in het gewone. Ze leerden dat leren en leven niet gescheiden zijn. Wie iets begreep, leerde het aan een ander. En langzaam werd het hele land een school zonder muren.

Jaren gingen voorbij. Het Huis dat Altijd Bleef stond nog steeds, al had niemand ooit precies geweten waar. Soms was het een buurthuis, soms een school, soms gewoon een tafel met koffie. Op een nacht kwamen de mensen samen. Ze staken lampen aan langs de rivier, in tuinen en op pleinen. Het licht weerkaatste in het water, en voor één moment leek het of het land zelf ademhaalde. De oudste van het Huis sprak: “Vandaag vieren we dat zorg weer van ons allemaal is. Dat geen kind alleen hoeft te vallen, en geen ouder zich hoeft te schamen om te vragen.”

Er kwam een reiziger naar het Huis, een schrijver met een tas vol verhalen. “Ik verzamel de stemmen van de kinderen van deze eeuw,” zei hij. Hij luisterde naar ouders, jongeren, begeleiders. Hij hoorde falen, lachen, hoop en stilte. Toen schreef hij in zijn boek maar één zin: “Het kind is nooit het probleem — het kind is de spiegel van ons vermogen om lief te hebben.” En hij verdween in de ochtendmist.

Sindsdien zeggen de mensen daar, als ze elkaar ontmoeten: thuis is geen gebouw, maar een kring van mensen die blijven. Zorg begint met luisteren, niet met weten. Controle is pas echt als ze wortelt in vertrouwen. En liefde — hoe onhandig ook — moet altijd het begin van beleid zijn.

En als je op een avond langs het water loopt en in het donker een licht ziet flikkeren, lijkt het soms even of het Huis dat Altijd Bleef daar nog staat — niet van steen, maar van mensen. Zolang zij elkaar niet opgeven, blijft het branden.”

Nogmaals; Laat het verhaal even op je inwerken en proef bij jezelf welk gevoel je krijgt. En nogmaals, AI is geduldig en geeft je de mogelijkheid accenten te leggen en sfeer aan het verhaal te geven.

Taalvaardigheid en taalarmoede : (17 oktober 2025) Al eerder is aan de orde geweest dat de overheid de communicatie naar de burgers moet doen op B1-niveau. B1 is één van de niveaus die Europees is afgesproken. B1-niveau heeft als criterium dat iemand de hoofdzaken kan begrijpen van duidelijke standaardteksten (werk, school, vrije tijd).

Ik heb het beeld dat de norm B1 ook iets zegt over de hoeveelheid woorden die iemand kent, en de betekenis van die woorden natuurlijk. En ik heb al eerder het citaat van Ludwig Wittgenstein gegeven: “de grenzen van mijn taal zijn de grenzen van mijn wereld”. Dus, hoe minder woorden we kennen, hoe kleiner onze wereld, of hoe minder genuanceerd onze wereld onder woorden gebracht kan worden.

Ik vraag me af wat het schrijven op B1-niveau zegt over onze taalvaardigheid. Ik denk dat als we als opsteller van teksten makkelijk kunnen wisselen van de niveaus A1 t/m C2, dat we ons dan taalvaardig kunnen noemen. In die situaties beheers je de taal.

Maar wat nu als je eigenlijk alleen op B1-niveau blijft en niet kan schakelen naar een ander taalniveau. Is er dan sprake van weinig taalvaardigheid? Of is er dan sprake van taalarmoede? Of ben je tevreden met je taalniveau en heb je andere capaciteiten of prioriteiten?

Wat gebeurt er als mensen dag in dag uit alleen met taal op B1-niveau gevoed worden, raken die daar dan niet makkelijk aan gewend? Wat is de rol van bijvoorbeeld het journaal op NPO, wanneer ze een nieuwsuitzending in eenvoudige taal doen. Maken dit soort initiatieven de gemiddelde kijker niet nog taalarmoediger?

De taal die je spreekt, welke woorden je gebruikt, dat zegt iets over je. Taal zegt iets over je algemene ontwikkeling. Wat zegt het huidige taalgebruik (op B1-niveau) over dit tijdsgewricht. Worden we weer steeds decadenter. Alles moet comfort bieden, moet comfortabel voelen. We leren niet meer met ongemak om te gaan. Taal moet soms ook provoceren, prikkelen, uitdagen. Je moet dan wel een samenleving hebben die op dat onderdeel uitgedaagd wil worden.

De mensen lijken die uitdaging niet meer aan te willen gaan. Ze nemen in veel dingen een passieve houding aan, zijn gemakzuchtig en leunen makkelijk achterover. Of ze zijn uitgedoofd in plaats van uitgedaagd. Platgeslagen door de dagelijkse portie van dezelfde infotainment, gebaseerd op hetzelfde algoritme uit hun 'sociale media'.

In de taal hebben we veel mogelijkheden om iets uit te drukken. Er zijn veel routes. B1 is een korte route met weinig uitzicht op de schakeringen die het landschap van de taal kan bieden. Als het nog even zo doorgaat met het B1-offensief, dan weten de burgers ook niet meer hoe gekleurd het landschap kan zijn. Alles wordt steeds meer zwart-wit, met nog maar een paar tinten grijs.

Als de filosoof Nietzsche nu geleefd zou hebben, zou hij zomaar de volgende uitspraak hebben kunnen doen: "Wie enkel in B1 spreekt, leeft in een wereld zonder bergen — slechts een vlakte van gemak waar de geest lui wordt en de taal sterft."

Taal en herkomst: (26 oktober 2025) Waar je geboren wordt, bepaalt in hoge mate welk taalgebruik je machtig bent. Je ouders spreken een taal op een zeker niveau. Spreken zij Nederlands op C2-niveau, dan krijg jij daar als kind een flink stuk van mee. De rest moet je bijleren. Spreken zij op A2- of B1-niveau, dan begint jouw wereld, aldus Wittgenstein, begrensd door dat van anderen.

Jouw inspanning en vermogen om meer bij te leren moet meermalen groter zijn, dan dat van de meer begunstigde medelanders. Ook al zijn ouders meertalig, bijvoorbeeld door een extra achtergrond in een ander taalgebied, het betekent niet

dat de kinderen van hen het makkelijk hebben om de Nederlandse taal op C-niveau te gaan beheersen.

De macht in onze samenleving wordt echter grotendeels uitgeoefend door bestuurders en schrijvers die wel op C-niveau denken, spreken en schrijven. Het gevolg van deze op toevalligheid van geboorte gebaseerde taalachterstand, is dat veel kinderen moeite hebben om de weidsheid van onze samenleving te bevatten. Daar hebben zij geen of onvoldoende woorden voor.

Dit ligt ten grondslag aan veel problemen in de jeugdzorg. Ongeacht de etniciteit zijn mensen met een beperkter taalvermogen eerder subject van jeugdbeleid, dan de zeer taalvaardigen. De klacht niet gehoord of gezien te worden door de politiek heeft geleid tot een navenant afgenomen vertrouwen daarin. Als politici wel die B1-taal spreken, dan maakt het bijna niet meer uit wat zij zeggen. Zij krijgen alleen al daardoor veel stemmen.

De oplossing is wellicht het geven van extra taalonderwijs, het bewust maken van ouders dat hun taalgebruik van invloed is op de toekomst van hun kinderen. Dat maakt hen niet alleen vaardiger in het omgaan met de C-niveau sprekers, maar het maakt hun wereld groter, hun machtspositie sterker en hun relatie tot het gezag en de hulp overzichtelijker.

Ook al heeft vrijwel elke ouder het beste voor met zijn/haar kinderen, de inspanning om op een hoger taalniveau te komen, zit in geen enkele 'blijje doos' (het in-verwachting pakket). Vooral de zogenoemde statushouders verrichten hierop wel inspanning, meer of minder daartoe verplicht door de overheid.

Toeval, in welk taalniveau je geboren wordt, bepaalt dus een groot deel van je vermogen om je in de maatschappij te ontwikkelen tot een succesvol individu. Uitzonderingen daargelaten.

Taal en arrogantie: (27 oktober 2025)

Het is de plicht van de overheid om de burger te informeren over wetten, regels, bevoegdheden en rechten. Iedere Nederlander wordt geacht de wet te kennen. Het is enerzijds arrogant van diezelfde overheid als er alleen op C2-niveau naar de burgers toe wordt gecommuniceerd.

Tenminste 2,5 miljoen inwoners weten dan niet of niet volledig wat er staat, wat er bedoeld wordt en wat het verandert aan hun rechten en plichten. Deelname aan de maatschappij zou daardoor voor bepaalde groepen heel moeilijk worden gemaakt. De arrogantie van de macht is echter ook een valkuil als de overheden besluiten om alleen nog maar op B1-niveau met de burgers te communiceren. Burgers worden als groep bejegend met: "Zij begrijpen het niet, dus laten we het onderwerp maar in Jip en Janneke-taal zetten". Zie ook het pleidooi hiervoor om ook de bestuurders op dat B1-niveau te informeren.

Het neemt het lerend vermogen van de mensen weg, of de wil om zich in de taal te ontwikkelen. Het neemt ook de nuances weg die de complexiteit van de samenleving nodig heeft, om in gelijke gevallen gelijk en in ongelijke gevallen verschillend te kunnen oordelen of besluiten.

Een de burgers respecterende overheid zou op elk relevant niveau moeten kunnen en willen communiceren. Dezelfde boodschap breng je dan op A1-niveau voor degenen die tot die doelgroep behoren en op B1-niveau als ook zij tot de doelgroep behoren, tot en met op C2-niveau voor hen die (mits behorend tot de doelgroep) daartoe behoren.

Het zal duidelijk zijn dat een instructie vanuit het Openbaar Ministerie aan de rechterlijke macht, niet op A1-niveau hoort. Uitleg over de gevolgen van nieuwe belastingregels voor iedereen, dienen op elk van de niveaus toegelicht te worden. Dit zou via per doelgroep toegespitste media kunnen, zonder groepen van bepaalde media uit te sluiten.

Wat de taal van het derde Rijk ons zou kunnen leren: (28 oktober 2025) Iets naar voren brengen over de tijd van Nazi-Duitsland, de periode 1933 – 1945, is lastig. Het kan snel verkeerd begrepen worden, zeker als dat wat je naar voren wilt brengen als iets positief gebracht wordt.

Ik kan er echter, vind ik, niet omheen dat bij het nadenken over de rol van de taal, ook de propagandamachine van het 'Derde Rijk' onder de loep genomen wordt. Binnen die propagandamachine was taal hét middel, hét wapen, om de boodschap die De Goebbels-club uit wilde dragen, te framen (dat woord kenden zij toen nog niet) en de ideologie in de hoofden van de mensen te proppen, in te prenten.

Ik heb de afgelopen week daar een heel boeiend boek over gelezen. Het boek 'Lingua Tertii Imperii' van Victor Klemperer, afgekort LTI. In het Nederlands heeft het de titel "De taal van het Derde Rijk". Victor Klemperer was joods, was getrouwd met een Duitse Arische vrouw en hoogleraar aan de hogeschool van Dresden.

Hij heeft in de periode van 1933 tot aan zijn dood in 1960 dagboeken bijgehouden. Als filoloog heeft hij de taal van zijn tijd onderzocht, zowel ten tijde van het Derde Rijk als in de beginjaren van de DDR, onder de directe invloed van de Sovjet-Unie. Hij heeft de oorlog dus overleefd. In 1947 verscheen zijn boek LTI, gebaseerd op zijn dagboek aantekeningen.

LTI is zowel een filologische studie als een moreel getuigenis over hoe taal het denken en handelen van mensen in nazi-Duitsland beïnvloedde. Klemperer observeerde hoe het Derde Rijk niet alleen de politiek, maar ook de taal totaliseerde.

De LTI, de 'taal van het Derde Rijk', is volgens hem een systeem van macht dat het individu van zijn autonomie berooft. Het boek bevat heel veel voorbeelden van de manier waarop de taal in de periode vanaf 1933, toen Hitler aan de macht kwam, zich ontwikkelde.

Daarnaast bevat het boek ook veel voorbeelden van de acties die het Naziregime heeft genomen tegen de Joodse bevolking, en de manier waarop dat in taal naar voren kwam. Het boek is ontluisterend (eigenlijk ontleesterend), en vraagt je om geregeld stil te staan bij wat je nu eigenlijk gelezen hebt, en hoe dat heeft kunnen gebeuren. Ronduit schokkend.

Voordat verder ingegaan wordt op de analyse die uit het boek naar voren komt, wil ik nog even in herinnering oproepen dat er binnen het Derde Rijk, vanaf het moment dat Hitler in 1933 aan de macht kwam een Ministerie voor Propaganda werd opgericht. Dit ministerie werd geleid door Joseph Goebbels, en het leek wel alsof er niets gecommuniceerd mocht worden, zonder dat Goebbels die tekst (en dus de taal) had goedgekeurd.

De analyse van Klemperer's LTI levert over het gebruik van de taal de volgende inzichten op:

1. Taal als instrument van totalitarisme
De LTI was geen communicatiemiddel, maar een systeem van controle. Ze versmalde de denkruimte, maakte nuances verdacht en verving argumentatie door slogans. Klemperer toont dat wie in deze taal sprak, onbewust ook in haar wereldbeeld dacht.
2. Vervorming van bestaande woorden
Het regime hergebruikte bestaande woorden en gaf ze een ideologische lading. Woorden als 'fanatiek', 'heldhaftig' en 'volksgenosse' kregen positieve connotaties. Daarmee creëerde het regime een morele omkering waarin agressie deugd werd.
3. Eufemismen en verhulling
De LTI verhulde misdaden achter bureaucratische termen: 'Sonderbehandlung' voor moord, 'Evakuierung' voor deportatie. Zo werd het kwaad taalkundig genormaliseerd, waardoor het publiek ook kon doen alsof het niets wist.
4. Superlatieven, clichés en massataal
De taal van het Derde Rijk was luid, ritmisch, overdadig in superlatieven. Klemperer wijst erop dat deze stijl niet informatief, maar hypnotiserend was: herhaling schiep geloof. Kritisch denken werd vervangen door het inspelen en bewerken van het gevoel van de massa.
5. Massa en individu
De LTI richtte zich op het collectief ('wir', 'Volk', 'Gemeinschaft') en wiste het 'ich' uit. De individuele stem verdween in de chorus van de massa. Dit was een taalkundige gelijkschakeling, een vorm van ideologische synchronisatie. Het *Gesundes Volksempfinden* kwam in de plaats van *Rechtspraak* conform de wet en werd toegepast als norm voor de veroordeling bij het afwijken van het Nationaalsocialistische gedachtengoed.

6. Anti-intellectualisme

De LTI verheerlijkte instinct en spontaniteit boven rede. Begrippen als 'organisch', 'instinctiv' en 'volksfremd' schiepen een tegenstelling tussen de natuurlijke, gehoorzame Duitser en de rationele, 'vreemde' Jood. Het was een retoriek gericht tegen reflectie; tegen het kritisch nadenken over wat het nu eigenlijk allemaal betekende, dat wat gezegd werd.

7. Omdraaiing van waarden

Door semantische verschuivingen werden oude waarden omgekeerd: lijden werd glorie, gehoorzaamheid vrijheid. De grammatica zelf werd normatief: imperatieven domineerden, twijfel verdween. De taal was niet beschrijvend, maar bevelend.

8. Taal en denken

Klemperer benadrukt dat taal niet slechts een spiegel was, maar ook een kader van denken. Wie de taal van het regime overnam, nam ook zijn werkelijkheid over. De strijd om vrijheid was – en is – dus ook een strijd om taal.

9. De nasleep van de LTI

Na 1945 constateert Klemperer dat veel uitdrukkingen, toon en mentaliteit bleven voortleven. De LTI overleefde in bureaucratisch Duits en in mediataal. Daarom pleit hij voor voortdurende waakzaamheid: taal is nooit onschuldig.

Iets van een soort van conclusie

Klemperer concludeerde dat taal altijd ideologisch geladen is, en dat moreel bewustzijn in taalgebruik essentieel is voor vrijheid. Wie de LTI wilde bestrijden, moest haar herkennen — in woorden, toon, stijl en gewoonte. Dat gold toen, maar geldt eigenlijk nu ook nog steeds.

Klemperer heeft het inzicht gegeven dat taal nooit neutraal is; ze draagt altijd ideologische sporen. Waakzaamheid op taal, en op de gebruikte woorden, is essentieel; om nieuwe totalitaire structuren te voorkomen, maar ook om op de eerste kiemen alert te zijn. Taalstructuren, de taal die dagelijks gebruikt wordt, bepalen mede het wereldbeeld van de samenleving. Het alert zijn op de taal om ons heen, en het bewust zijn van de taal die je zelf gebruikt, is daarmee een morele daad; taalbewustzijn is een morele plicht.

Ook nu leven we binnen een ideologie. Die ideologie wordt soms 'neoliberalisme' genoemd (hoewel dit niet meer zo vaak gebruikt wordt als een paar jaar geleden), wordt soms 'kapitalisme' genoemd (nog steeds) of gewoon 'liberalisme', dat nog steeds een dagelijks gebruikt begrip is.

Ieder 'isme' heeft zijn eigen specifieke taal. Die taal zegt dus iets over ons denken binnen een gecreëerd wereldbeeld van het 'isme'. Wat zegt bijvoorbeeld het veelgebruikte begrip 'zelfredzaamheid' over het isme waar we in zitten?

Taaldieren : (31 oktober 2025) Ik heb als projectleider in verschillende branches gewerkt. Echter, vanuit de meeste projecten heb ik gedaan voor overheidsorganisaties; voor landelijke ministeries, provincies en gemeenten. Vooral veel gemeenten.

Ik voelde me in die organisaties vaak thuis, als een vis in het water. Een vis die niet weet wat water is. Zo thuis! Dat komt misschien omdat ik heel erg van taal houd. Ik houd van lezen, van schrijven, van met taal bezig zijn.

Ik heb gemerkt dat ik in die verschillende overheidsorganisaties omringd was met lotgenoten; mensen die gemeenschappelijk hebben dat ze graag met taal bezig zijn. Mensen ook, die van mening zijn, dat zij de enigen zijn die weten hoe de taal het beste tot zijn recht kan komen; Taaleigenwijs. En dat vind ik ook van mezelf.

Het is niet voor niets dat ik in een project altijd de communicatie naar me toe trek. Er gaat geen stuk de deur uit, zonder dat ik de eindredactie gedaan heb. Ook niet als er voor het project specifiek een communicatieadviseur is aangetrokken. Ik weet, dat zegt vooral iets over mij.

Het zal dan ook niet verbazen dat ik ten aanzien van de op te stellen communicatie vaak een stevig robbertje taal-stoei met beleidsadviseurs en de afdeling communicatie. Allemaal eigenwijzen met een eigen wijze van taal.

Op basis van mijn ervaringen in die gesprekken heb ik een soort van typologie gemaakt van de verschillende taaldieren die ik in de loop der tijd ben tegengekomen. Taaldieren die samen de overheidsorganisaties hun specifieke karakter geven, waarin het goed gedijen is, of juist helemaal niet.

Ik heb die typologie samengebracht in een compendium (in B1 een ‘verkorte samenvatting’). Het compendium is als aanhangsel bij deze reader opgenomen. En dan natuurlijk de vraag: ‘Welk taaldier ben jij?!’.

Zorgen over schrijfniveau scholier: (20 november 2025) Vandaag las ik bijgaande kop op Teletekst, mijn dagelijkse *life-line* naar wat er in de wereld gebeurt. De bondige tekst van teletekstpagina luidde aldus:

“De onderwijsinspectie maakt zich zorgen over het schrijfniveau van middelbare scholieren. Ruim een zesde van de middelbare scholieren kan aan het einde van de tweede klas nog geen eenvoudige tekst schrijven, blijkt uit een rapport van de inspectie.

Vooral op het vmbo-basis en -kader bestaat het probleem. Daar haalt 40 procent niet het basisniveau dat aan het eind van de basisschool gehaald moet worden. Bij de gemengde leerweg en vmbo-t gaat het om ongeveer een vijfde van de leerlingen.

Volgens de inspectie zijn ook andere basisvaardigheden een punt van zorg, zoals rekenen en lezen.”

Ik vraag me ontzettend af wat er toch niet goed blijft gaan in het Nederlandse onderwijs. De afgelopen 20 jaar, misschien wel 30, is dit een periodiek terugkerende constatering. Ondanks (of is het dankzij?) alle inzet van het onderwijs om meer aandacht te geven aan lezen, schrijven en rekenen, lijkt het alleen maar slechter te gaan.

Daarmee dan ook nog de neveneffecten dat de extra aandacht voor taal en rekenen ten koste is gegaan van veel andere vakken, die minder aandacht gekregen hebben. Het lijkt wel of het Nederlandse onderwijs steeds slechter wordt en leerlingen aflevert die Europees gezien steeds verder onderaan bungelen.

<Einde van het kris en kras>

Zelden lukt het ...

Zelden lukt het te schrijven
op een zo simpele wijze
dat de woorden als kinderen
ademen in het
bed van de taal
onder de dekmantel van het gedicht
Soms slapen ze allemaal
als rozen
soms richt
een zich op
kleine slapeloze
en vraagt om iets onbestaanbaars
Men geeft hem een pop, een betekenis
een pose
iets ongehoords
Men haast zich het licht aan te steken
en blijft op de rand
van de taal zitten lezen
woord voor woord
hand in hand.

Guillaume van der Graft (1920-2010)

5. De projectmanager als taalmanager

We zijn bijna aan het einde van het onderzoek. Dat geeft een goede reden om eerst nog even terug te gaan naar het begin. Waar ging het nu eigenlijk allemaal om?

Het aspect ‘Communicatie’ staat al decennialang in de top-10 van de succes- en faalactoren van projecten. Taal en het gebruik van taal vormen de kern van die communicatie. We (Rob en Marc) hebben geconstateerd dat het bij vraagstukken over communicatie eigenlijk nooit gaat over taal als zodanig. Deze constatering was voor ons aanleiding om het fenomeen taal centraal te stellen en aan een onderzoek te onderwerpen.

Bij het onderzoek hebben we de slag gemaakt van een brede scope van ICT-projecten in het algemeen naar een smalle scope van projecten binnen het sociaal domein van gemeenten. Dat hebben we gedaan omdat Rob in de periode 2015-2025 bijna uitsluitend projecten heeft gedaan binnen gemeenten, en binnen gemeenten, binnen het sociaal domein.

Op basis van die ervaring is in ieder geval naar voren gekomen dat gemeenten, organisaties zijn waar – het gebruik van – taal een hele belangrijke rol speelt. Het zijn zeer talige organisaties. En omdat taal belangrijk is, heeft iedereen ook een mening over de manier waarop de taal gebruikt wordt.

Daarom leent gemeenteland zich ook goed voor een onderzoek naar de manier waarop taal zijn belangrijke rol in projecten speelt. Omdat we taal onderzoeken, en de opbrengst van het onderzoek ook weer in taal zetten, leek het ons wenselijk om veel voorbeelden te geven over de manier waarop taal een rol speelt. Die voorbeelden komen uit de praktijk van het sociaal domein. Naast algemene voorbeelden is een apart hoofdstuk – de kriskras-ers - gewijd aan beschouwingen en ervaringen van Rob zelf.

Het onderzoek heeft voor mij (Rob) een aantal constatering opgeleverd, heeft woorden gegeven aan gevoelens over de taal die ik tot nu toe niet goed kon verwoorden. Daarover gaat dit hoofdstuk.

1. Taal is het belangrijkste element in projectcommunicatie

Als eerste constateer ik dat taal het eigenlijke hart is van elk project. Alles wat in een project gebeurt, verloopt via taal. We gebruiken taal om plannen te schrijven, afspraken te maken, besluiten te nemen en resultaten te delen. Zonder taal is er geen communicatie, en zonder communicatie is er geen samenwerking.

Toch wordt taal vaak gezien als iets vanzelfsprekends. Projectmanagers denken snel aan plannen, budgetten en deadlines, maar vergeten dat al deze zaken met woorden worden vormgegeven. Een plan bestaat uit tekst. Een overleg bestaat uit woorden. Een conflict ontstaat meestal door verschillende interpretaties van taal.

Taal bepaalt niet alleen wat we zeggen, maar vooral hoe we iets zeggen. De woorden die we kiezen, kleuren de betekenis en bepalen hoe anderen ons begrijpen. Als iemand zegt: “Het project loopt bijna goed”, kan dat zowel geruststellend als zorgelijk klinken, afhankelijk van wie het hoort.

Taal is dus geen neutraal middel. Ze is het instrument waarmee betekenis, vertrouwen en richting worden gecreëerd. Wie taal beheerst, heeft invloed. Wie taal verkeerd gebruikt, verliest die invloed.

In projecten binnen gemeenten, organisaties of ICT-trajecten komen veel verschillende werelden samen. Beleidsmakers spreken in termen van doelen en indicatoren. Technische mensen praten over systemen, interfaces en koppelingen. Inwoners of gebruikers denken in ervaringen en behoeften.

De taak van mij als projectmanager is om deze werelden met elkaar te verbinden. Dat kan alleen via taal. Als projectmanager moet ik niet alleen luisteren naar wát er wordt gezegd, maar vooral letten op hóe het wordt gezegd en wat de woorden in verschillende contexten betekenen.

Helder taalgebruik zorgt dat iedereen hetzelfde beeld heeft van wat er moet gebeuren. Onheldere taal zorgt voor misverstanden, vertraging en frustratie. Daarom is taal het belangrijkste element van communicatie binnen elk project.

2. De risico's van te weinig aandacht voor taal

Mijn tweede constatering gaat over de risico's die ik zelf over mijn project heen roep als ik geen of te weinig aandacht voor taal heb. Als ik als projectmanager niet actief let op het gebruik van taal, ontstaan er snel een aantal problemen. Ik onderscheid drie grote risico's:

1. Misverstanden en ruis

Veel projectproblemen beginnen met kleine taalverschillen. Een term als oplevering, pilot of definitieve versie lijkt helder, maar betekent voor verschillende mensen iets anders. Wat voor de ontwikkelaar een oplevering is, is voor de gebruiker vaak pas een eerste testversie. Zulke verschillen leiden tot verkeerde verwachtingen, frustratie en herwerk.

Ook beleidsprojecten kennen dit probleem. Begrippen zoals participatie, zelfredzaamheid of duurzaamheid klinken vertrouwd, maar iedereen vult ze anders in. Zonder afstemming over taal praten mensen langs elkaar heen. Er lijkt overeenstemming, maar in werkelijkheid bedoelt iedereen iets anders.

2. Verlies van vertrouwen

Taal kan vertrouwen opbouwen, maar ook afbreken. Wanneer een projectleider zich onduidelijk of tegenstrijdig uitdrukt, krijgen collega's of partners het gevoel dat er iets te verbergen is. Woorden als bijna klaar, volgende week opgelost of we nemen het mee kunnen overkomen als ontwijkend of vaag.

Eerlijke, duidelijke taal geeft houvast en wekt vertrouwen. Wie helder zegt wat er wel en niet kan, maakt verwachtingen realistisch en voorkomt teleurstellingen. Vertrouwen ontstaat niet door extra rapporten, maar door consistente taal.

3. Uitsluiting en verlies van betrokkenheid

Sommige taal sluit mensen buiten. Technische of ambtelijke woorden kunnen burgers of uitvoerders het gevoel geven dat het project niet voor hen is. In gemeentelijke projecten is dit risico groot. Wanneer beleidsstukken vol staan met moeilijke termen, haken mensen af — niet omdat ze onverschillig zijn, maar omdat ze de taal niet herkennen.

Eenvoudige, toegankelijke taal (B1-niveau) zorgt ervoor dat meer mensen kunnen meedoen en begrijpen waar het project over gaat. Taal bepaalt dus direct de mate van betrokkenheid. Wie complexe taal gebruikt, beperkt zijn bereik en verliest draagvlak.

Maar wie zijn taal beperkt tot B1, beperkt ook zijn wereld. Daarmee kunnen de nuances van het beoogde beleid voor de burger of bestuurder verloren gaan. B1 is goed vanuit het ‘zend-perspectief’ maar niet voldoende voor de volledige communicatie met alle partijen.

3. Waarom de projectmanager vooral taal moet managen

Een goede projectmanager is niet alleen een goede organisator, maar ook een goede taalmanager. Zij zorgt ervoor dat woorden betekenis houden, dat taal verbindt in plaats van verdeelt, en dat iedereen begrijpt waar het project over gaat.

Hieronder staan drie conclusies met bijbehorende argumenten waarom taalmanagement de belangrijkste taak van de projectmanager is.

Conclusie 1: Taal schept gezamenlijke betekenis

Een project is pas succesvol als alle betrokkenen hetzelfde doel begrijpen. Dat lijkt vanzelfsprekend, maar dat is het niet. Woorden als resultaat, kwaliteit of impact krijgen binnen elk team een eigen invulling.

De projectmanager moet actief zorgen dat de betekenis van kernwoorden gedeeld wordt. Dat kan door woorden toe te lichten, te vragen hoe anderen ze begrijpen, en door samen definities te maken die voor iedereen werken.

Helder taalmanagement voorkomt ruis en versnelt besluitvorming. Het zorgt dat iedereen aan hetzelfde doel werkt, met dezelfde woorden in gedachten.

Conclusie 2: Taal bouwt vertrouwen en geloofwaardigheid

Taal is de zichtbare vorm van leiderschap. Wie consequent en helder communiceert, laat zien dat hij controle heeft en betrouwbaar is. Projecten draaien op afspraken; afspraken bestaan uit woorden. Als woorden onduidelijk zijn, valt het fundament onder vertrouwen weg.

De projectmanager bouwt geloofwaardigheid door taal precies te gebruiken: geen loze beloften, geen verhullende termen. Door duidelijk te zeggen wat er wél en niet kan, schept de projectmanager ruimte voor realistische verwachtingen en wederzijds respect.

Conclusie 3: Taal verbindt verschillende werelden

In elk project komen meerdere werelden samen: bestuur, beleid, uitvoering, techniek en gebruikers. Elke wereld heeft zijn eigen taal en gewoonten. De projectmanager moet deze talen kunnen vertalen.

Dat betekent dat hij bestuurlijke taal kan omzetten in begrijpelijke taal voor bewoners, en technische termen kan vertalen naar taal die bestuurders begrijpen. Door bewust te schakelen tussen deze niveaus van taal, zorgt de projectmanager dat iedereen mee kan praten en zich serieus genomen voelt.

Wie de taal van alle partijen spreekt, voorkomt dat groepen tegenover elkaar komen te staan. Taal wordt dan het middel waarmee bruggen gebouwd worden tussen werelden.

Tot slot

Projectmanagement is meer dan plannen en rapporteren — het is werken met betekenis. Die betekenis wordt gedragen door taal.

De projectmanager die taal serieus neemt, ziet dat woorden richting geven aan gedrag, dat ze vertrouwen opbouwen en samenwerking mogelijk maken. Zonder taalmanagement wordt elk plan een verzameling losse onderdelen.

Daarom ben ik als projectmanager, meer dan iets anders, een taalmanager: iemand die woorden weegt, betekenissen afstemt en taal gebruikt om mensen te verbinden en doelen te realiseren.

Wie de taal managet, managet het project.

Taalwriemels

VIJF

gedichten
waarin
de
taal
zichzelf
herschept.

Een *taalwriemel* is de kleinste eenheid van levend taalgedrag in een tekst. Waar de letter stil is, het woord onrustig en de zin ambitieus, daar krioelt de taalwriemel. De taalwriemel ontstaat spontaan, meestal tijdens het denken. Hij is niet te horen, nauwelijks te schrijven, maar kan wel worden gevoeld — als een lichte jeuk onder de grammatica.

Mijn taal - I

Ik leef van taal — zij ademt door mijn hand,
zij vormt de zin nog voor ik haar kan denken.
Zij laat zich niet bezitten, slechts schenken,
zij legt haar lijnen door mijn werk en land.

Zij weeft zich in wat ik ooit had gepland,
ontsnapt mij weer, om mij opnieuw te wenken;
zij kent de grens waar ik orde wil schenken,
en trekt mij stil naar ondoorgrondend strand.

Ik schrijf haar na, maar zij schrijft mij tevoren,
zij maakt van mijn bedoelen eigen zin,
zij spreekt waar ik nog zoekend zwijgen wou.

Zo word ik in haar spiegel hergeboren:
zij is mijn leerweg, oorsprong en gewin,
mijn project, mijn denken, zij: de taal, mijn trouw.

Rob van Renen (1962 – nog lang niet, als het aan mij ligt)

Toelichting

Ik heb dit sonnet geschreven als een kleine belijdenis van wat schrijven voor mij is geworden. Taal was aanvankelijk mijn onderwerp — iets wat ik wilde doorgronden, beschrijven, ordenen.

Maar gaandeweg merkte ik dat zij ook mij begon te vormen. Elke poging om haar te vangen, bracht mij dicht bij mijn eigen onvermogen en tegelijk bij haar kracht: taal als iets levends, dat zich niet laat bezitten, alleen benaderen.

In het werken aan *Mijn project en taal* heb ik ervaren dat denken over taal nooit losstaat van het gebruik van taal zelf. Schrijven werd zo niet enkel reflectie, maar oefening in aandacht: luisteren naar wat woorden doen, hoe ze betekenis wekken, hoe ze zich soms verzetten.

Misschien is dat de eigenlijke leerweg: ontdekken dat taal niet het middel is waarmee ik de wereld beschrijf, maar de wereld zelf waarin ik leer verstaan.

Mijn taal - II

Ik leef met taal, zij spreekt door wat ik doe,
zij maakt mijn denken helder, soms ook stil.
Ik zoek de juiste woorden voor mijn wil,
maar taal gaat vaak een andere weg dan ik bedoel.

Zij helpt mij zien wat ik nog niet eens wist,
zij vormt mijn zin, zij laat mij soms verdwalen.
Toch blijf ik haar met zorg en hoop herhalen —
zij is mijn huis, mijn grens, mijn uitzicht, mist.

Ik schrijf haar neer en zij schrijft mij terug,
zij groeit in mij en ik besta door haar.
Zij is mijn reis, mijn werk, mijn dagelijks brood.

In haar geluid hoor ik mijn eigen brug,
tussen wat was en wat nog komt,
zij is het licht dat stil in woorden woont.

Rob van Renen (1962)

Toelichting

Dit gedicht gaat over mijn band met taal. Taal is voor mij niet alleen iets wat ik gebruik, maar iets wat met mij meebeweegt.

Als ik schrijf, denk ik dat ik woorden kies, maar vaak lijkt het alsof de woorden mij kiezen. Taal helpt mij begrijpen wat ik voel en denk. Soms brengt zij helderheid, soms verwarring, maar altijd brengt zij mij een stap verder.

In dit gedicht vertel ik dat taal mij vormt. Zij is mijn gereedschap, maar ook mijn leermeester; de stem waardoor ik de wereld begrijp, en waardoor ik mezelf beter leer kennen.

Mijn taal - III (in de stijl van Ingmar Heytze)

Ik dacht dat ik woorden gebruikte.
Maar soms — gebruikten zij mij.
Een zin schoot weg als een vogel,
een punt kwam thuis als een adem.

Taal leeft.
Ze kruipt tussen regels door,
fluistert iets wat ik niet wist,
zet een gedachte recht.

Soms is ze koppig,
struikelt over zichzelf,
maar altijd wil ze verder —
richting begrip,
richting elkaar.

Er zijn dagen
dat ik geen woord vertrouw,
en dan ineens
valt er één precies goed.
Dan gloeit het papier,
alsof taal zelf glimlacht.

Ze is geen last.
Ze is de brug,
het brood,
de lach,
de hand.

Taal is hoe wij ademen
met ons hoofd.
Ze groeit,
ze blijft,
ze zegt:
ik ben hier —
zeg jij ook iets terug?

Coda

Dus spreek,
al is het zacht.
Schrijf,
al is het klein.
Want in elk woord
dat goed bedoeld is,
ademt iets van zijn.
Rob van Renen (1962)

Toelichting

Soms lijkt taal iets dat we gebruiken, maar vaak gebruikt zij ons. Ze kiest haar eigen richting, zoals een rivier die niet te sturen is.

In dit gedicht probeer ik die kant van taal te laten horen: dat ze niet koud of technisch is, maar levend — iets dat ons verbindt, zelfs als we elkaar maar half begrijpen.

De toon is licht, want taal mag ook troosten, mag glimlachen, mag struikelen.

Mijn taal - IV (in de stijl van Lucebert)

taal is een dier dat mij droomt
zij kruipt door mijn ribben als regen
maakt woorden van wat ik nog niet wist
spreekt mij uit voordat ik besta

zij zingt in de nachten van papier
waar letters zich vermenigvuldigen
en betekenissen broeien als gist
onder mijn huid van ongeduld

ik wou haar temmen
met zinnen en schema's
maar zij beet zachtjes in mijn hand
en noemde dat betekenis

dus schrijf ik haar na
met ogen dicht
en hoop dat zij mij leest
zoals een vuur zijn vonk herkent

want alles wat ik zeg
brandt even op —
en blijft

Rob van Renen (1962)

Toelichting

Taal is geen bezit, maar een stroom. Wie denkt haar te gebruiken, wordt door haar gebruikt. Zij leeft in ons als een dier dat wakker wil blijven, zelfs wanneer wij slapen in betekenis.

Elke zin is een poging tot orde, maar in de scheuren daarvan gloeit het echte leven. De dichter weet: taal is nooit af, nooit waar, maar in haar breuk, in haar adem, verschijnt even de mogelijkheid van vrijheid.

Schrijven is dan niets anders dan meebewegen — met het dier dat droomt, en dat ons, in die droom, mens maakt.

Mijn taal - V (in de stijl van Simplistisch Verbond)

Taal...

is een wonderlijk wezen.

Ze doet alsof ze luistert —

maar ondertussen...

denkt ze al aan een ander gesprek.

Ik zeg iets liefs —

ze maakt er iets ingewikkelds van.

Ik zeg iets ingewikkelds —

ze zegt: *ach joh, laat maar.*

Taal kruipt tussen mensen door.

Ze legt woorden neer,

zoals een kat muizen legt:

sommige rennen weg,

anderen blijven liggen...

en stinken.

Je kunt haar niet trainen.

Ze heeft geen aan-knop,

geen handleiding,

geen “akkoord”-vinkje.

En als je denkt:

nu snap ik je eindelijk, taal —

dan glimlacht ze beleefd...

en verandert van betekenis.

Maar goed.

Ik hou van haar.

Echt.

Ze houdt me bezig,

ze houdt me mens.

Zonder haar...

zou het hier

wel érg stil zijn.

Rob van Renen (1962)

Toelichting

Dit gedicht is geschreven met een glimlach om iets dat eigenlijk te groot is voor woorden: taal zelf.

We doen alsof we haar beheersen — alsof we precies weten wat we zeggen, alsof woorden netjes doen wat we bedoelen. Maar in werkelijkheid heeft taal altijd een eigen wil. Ze verschuift, verdraait, verdwijnt. En juist dat maakt haar levend.

De toon is licht, omdat de verwondering dat ook is. Want ondanks al haar streken blijft taal iets om van te houden. Ze maakt misverstanden mogelijk, maar ook begrip. Ze laat ons struikelen, maar ook elkaar vinden.

Misschien is dat de kern van de grap — dat het juist dankzij taal is dat we weten hoe komisch het allemaal is om mens te zijn.

Praktische handvatten: Tips, Do's en Don'ts

De volgende pagina's bevatten een overzicht van tips, do's en don'ts om beter grip te krijgen op de taal als kritische succesfactor voor een succesvol resultaat.

Afhankelijk van waar jij de accenten wil leggen, kan je de verschillende lijstjes meer of minder nadrukkelijk op je bureaublad leggen.

Wie het boek heeft, weet waar de pdf's te vinden zijn: www.mijnprojectenik.nl.

7 Taaltips voor projectleiders binnen de overheid

7 Taaltips voor projectleiders binnen de overheid

TIPS

1. Vertaal beleidsjargon naar mensentaal

- Vermijd abstracte woorden (prestatie-indicatoren, integrale aanpak).
- Gebruik concrete, herkenbare taal ("Hoe zorgen we dat jongeren sneller hulp krijgen?").

Effect: betrokkenen begrijpen en vertrouwen het project beter.

2. Check gedeelde betekenis van kernbegrippen

- Vraag: "Wat verstaan jullie onder participatie / duurzaamheid / zorg op maat?"
- Laat betrokkenen hun eigen woorden geven.

Effect: voorkomt misverstanden en teleurstelling.

3. Wees transparant met woorden

- Wees duidelijk over grenzen: "Dit kan niet binnen dit budget."
- Vermijd vage beloften ("we nemen het mee").

Effect: duurzaam vertrouwen, ook bij moeilijke boodschappen.

4. Gebruik taal om coördinatie te verankeren

- Leg afspraken kort en concreet vast.
- Formuleer actief: "Team X voert dit uit vóór 1 oktober."

Effect: helderheid in rollen en verantwoordelijkheden.

5. Let op framing en labels

- Benoem doelgroepen zorgvuldig.
- Kies woorden die inclusief en motiverend zijn.

Effect: taal versterkt gelijkwaardigheid en positieve energie.

6. Schakel tussen registers

- Binnen gemeente: beleids- en organisatietaal.
- Met inwoners: verhalen, voorbeelden, metaforen.
- Met bestuurders: resultaten en maatschappelijke impact.

Effect: iedereen begrijpt de kern vanuit eigen context.

7. Maak ruimte voor dialoog, niet alleen documenten

- Gebruik projectplannen én gesprekken.
- Zie taal als middel om samen betekenis te construeren.

Effect: vergroot betrokkenheid en eigenaarschap.

Zie ook de website van de Rijksoverheid:

<https://www.kcbr.nl/themas/themas-z/duidelijke-taal>

6 Tips voor projectleiders Derrida's Deconstructie

6 Tips voor projectleiders Derrida's Deconstructie

TIPS TIPS TIPS

1. **Vraag naar wat uitgesloten wordt**

Elke tekst legt de nadruk op iets en laat tegelijk iets weg. Stel de vraag: welke stemmen, perspectieven of ervaringen ontbreken hier?

2. **Lees kritisch op tegenstellingen**

Zoek in de tekst naar binaire tegenstellingen (bijvoorbeeld: normaal/afwijkend, probleem/oplossing, centraal/ perifeer). Vraag je af: waarom staat dit tegenover elkaar en welke hiërarchie zit hier impliciet in?

3. **Onderzoek de normatieve begrippen**

Begrippen als "efficiëntie", "doelgroep" of "kwaliteit" lijken neutraal, maar dragen vaak verborgen aannames. Vraag door op de vraag: wat betekent dit hier precies, en voor wie?

4. **Accepteer dubbelzinnigheid**

Probeer niet altijd één definitieve interpretatie af te dwingen. Benoem waar meerdere lezingen mogelijk zijn en gebruik die openheid om ruimte te scheppen voor dialoog.

5. **Kijk naar de rol van taal zelf**

Besef dat beleid, projectplannen en rapportages nooit puur 'de werkelijkheid beschrijven', maar ook zelf werkelijkheid vormen. Woorden sturen verwachtingen, beelden en handelen.

6. **Werk met voorbeelden, maar bevraag ze ook**

Voorbeelden verduidelijken, maar ze scheppen tegelijk nieuwe categorieën. Vraag jezelf af of een voorbeeld onbedoeld een norm oplegt of anderen uitsluit.

5 Tips voor Semantiek en Pragmatiek in projectcommunicatie

5 Tips voor Semantiek en Pragmatiek in projectcommunicatie

TIPS TIPS TIPS

1. Wees duidelijk over kernbegrippen (semantiek)

- Definieer belangrijke woorden in je project, ook als je denkt dat de lezer ze wel zal kennen (bijv. oplevering, livegang, testfase).
- Leg vast wat ze concreet betekenen, zodat iedereen dezelfde basis heeft.

2. Vertaal naar de praktijk van elke doelgroep (pragmatiek)

- Vraag je bij elke boodschap af: Wat betekent dit voor IT, beleid, uitvoering en inwoners?
- Gebruik voorbeelden of scenario's: "Livegang betekent dat medewerkers vanaf 1 oktober hun dossiers alleen in het nieuwe systeem bijhouden."

3. Check hoe anderen je boodschap begrijpen

- Vraag actief terug: "Wat neem jij mee uit dit bericht?"
- Zo ontdek je snel of semantiek (de letterlijke boodschap) en pragmatiek (hoe het wordt opgevat) uit elkaar lopen.

4. Gebruik meervoudige communicatie

- Combineer korte semantische kernboodschappen ("Livegang op 1 oktober") met pragmatische uitwerking in FAQ's, handleidingen of trainingen.
- Geef die kernboodschappen duidelijke, uitnodigende titels om mensen te helpen de (voor hen) nuttige informatie te vinden.

5. Voorkom ruis door context expliciet te maken

- Voeg altijd de bedoeling toe: "Het systeem gaat live op 1 oktober. Voor inwoners verandert er nog niets; dit is eerst een interne overgang."

Zo benut je de kracht van taal dubbel: semantiek voor helderheid, pragmatiek voor verbinding en draagvlak.

Betekenis van begrippen vanuit Wittgenstein bekeken

Do's & Don'ts Betekenis Wittgenstein

DO'S & DON'TS

Do's

- Herken en benoem taalspelen.¹ Bij de start van een project: leg uit dat verschillende partijen (inwoners, ambtenaren, zorgaanbieders) elk een ander taalspel spreken.
- Vertaal tussen contexten. Help partijen hun woorden voor elkaar verstaanbaar te maken. Een projectleider fungeert als 'tolk' tussen leefwereld en systeemwereld.
- Gebruik voorbeelden en casussen. Illustreer beleidsbegrippen steeds met concrete verhalen, zodat ze niet in abstracties blijven hangen.
- Creëer gezamenlijke spelregels. Zorg dat er afspraken komen over hoe bepaalde woorden binnen het project gebruikt worden, zodat samenwerking niet spaak loopt.
- Check regelmatig de betekenis. Vraag tijdens overleggen: "Wat verstaan we hier precies onder?"

Don'ts

- Onderschat misverstanden niet. Ga er niet vanuit dat iedereen hetzelfde bedoelt met een bepaald begrip.
- Vermijd dat een project alleen in termen van meetbare indicatoren wordt gestuurd zonder ruimte voor taal en ervaring.
- Doorbreek stilte rond botsende taal. Als partijen elkaars taalspel niet begrijpen, benoem dat expliciet in plaats van het te laten sudderen.
- Vermijd eenzijdige vertaling. Vermijd dat alleen het beleidsmatige taalspel de boventoon voert; geef de leefwereldtaal evenveel gewicht.

¹ Het begrip 'Taalspel' komt van de filosoof Wittgenstein. Met 'Taalspel' bedoelt hij dat de betekenis ontstaat uit het concrete gebruik van taal binnen een bepaalde groep, die met elkaar die taal gebruikt.

Betekenis van begrippen vanuit Bergson bekeken

Do's & Don'ts Betekenis Bergson

DO'S & DON'TS

Do's

- Luister achter de woorden. Probeer te horen welke ervaring of welk verhaal schuilgaat achter een beleidslabel.
- Verzamel verhalen als data. Gebruik narratieve methoden (casusbesprekingen, storytelling) naast kwantitatieve indicatoren.
- Let op verandering door tijd. Volg hoe een situatie zich ontwikkelt, in plaats van alleen een momentopname te nemen.
- Creëer ruimte voor nuance. Gebruik taal als richting, niet als absolute waarheid. Zie begrippen als hulpmiddelen, niet als sluitende omschrijvingen.
- Vertaal ervaringen naar beleidstaal én terug. Leg uit hoe een verhaal in beleidstaal is gevangen, en spiegel dat terug aan de betrokkenen.

Don'ts

- Vermijd oversimplificatie. Vermijd woorden die complexe levens reduceren tot één categorie (bijv. Multiproblem gezin).
- Vertrouw niet blind op labels. Zie diagnoses of beleidsbegrippen niet als de werkelijkheid zelf, maar als vereenvoudigde weergave.
- Vermijd standaardoplossingen die voorbijgaan aan de unieke duur van iemands leven.
- Maak geen haastige samenvattingen. Een te snelle vertaling van verhaal naar categorie doet afbreuk aan de ervaring.
- Beleidswoorden neutraliseren vaak emoties; wees alert dat deze toch een plaats krijgen.

Interpretatie van teksten vanuit Gadamer bekeken

Do's & Don'ts Interpretatie Gadamer

DO'S & DON'TS

Do's

- Maak interpretaties expliciet. Vraag in bijeenkomsten: "Wat lees jij in deze tekst?" en leg de verschillen naast elkaar.
- Organiseer momenten om met elkaar over de tekst in gesprek te gaan. Betrek belangengroepen, uitvoerders en beleidsmakers samen bij het duiden van projectteksten.
- Gebruik werkvormen voor het uitleggen en begrijpen van teksten. Laat kleine groepen dezelfde zin of doelstelling interpreteren en bespreek de verschillen.
- Vertaal resultaten terug naar de praktijk. Toets of projectproducten ook daar betekenisvol worden ervaren.

Don'ts

- Veronderstel niet dat een tekst eenduidig gelezen zal worden.
- Organiseer geen bijeenkomsten waarin alleen experts of managers spreken – betrek ook de uitvoeringspraktijk en belangengroepen.
- Ga niet te snel door naar de volgende projectfase zonder dialoog over interpretatie. Niet wachten met dialoog tot ná besluitvorming.
- Neutraliseer interpretatieverschillen niet door één "juiste" lezing op te leggen.
- Reduceren het project niet tot alleen producten en deadlines – betekenisgeving hoort bij het proces.

Interpretatie van teksten vanuit Ricoeur bekeken

Do's & Don'ts Interpretatie Ricoeur

DO'S & DON'TS

Do's

- Erken dat documenten meervoudige betekenissen hebben en bespreek dit in de projectgroep.
- Gebruik interpretatieve werkvormen: laat deelnemers vertellen wat een tekst bij hen oproept.
- Toets projectresultaten niet alleen op inhoud, maar ook op betekeniservaring bij de verschillende betrokken belangengroepen.
- Organiseer iteratieve feedbackrondes waarin de tekst telkens opnieuw gelezen en geduid wordt.
- Zie interpretatieverschillen als kans voor verdieping, niet als obstakel.

Don'ts

- Neem niet aan dat een opgeleverd product één uniforme werking heeft in de praktijk.
- Voer geen tekstwijzigingen door zonder praktijkcheck – anders blijft het bij papieren helderheid.
- Stuur niet alleen op proces en deadlines – betekenisgeving kost tijd en hoort bij het project.
- Manage geen interpretatieverschillen “we”: ze horen bij de kern van het werk.
- Denk niet dat één keer uitleggen volstaat – interpretatie is een doorlopend proces.

Taal, macht en beleid vanuit Foucault bekeken

Do's & Don'ts Taal, Macht en Beleid - Foucault

DO'S & DON'TS

Do's

- Maak taal bespreekbaar in projectteams: "Wat bedoelen we precies met dit woord?"
- Faciliteer dat zowel professionals als betrokken belangengroepen hun eigen woorden kunnen inbrengen.
- Vertaal technische projecttaal naar begrijpelijke taal voor alle betrokkenen.
- Benoem expliciet dat taal keuzes maakt en groepen kan marginaliseren.
- Gebruik taal als middel om samenwerking gelijkwaardiger te maken.

Don'ts

- Vermijd om teksten vol te zetten met jargon of technische termen.
- Wrijf interpretatieverschillen niet weg, maar onderzoek ze juist.
- Neem dominante termen uit landelijke kaders niet kritiekloos over.
- Vergeet niet dat de projectgroep zélf deelneemt aan de machtsdynamiek van taal. De projectgroep oefent zelf ook macht uit.
- Lever geen document op dat alleen voor managers leesbaar is.

Taal, macht en beleid vanuit Habermas bekeken

Do's & Don'ts Taal, macht en Beleid - Habermas

DO'S & DON'TS

Do's

- Zorg dat bijeenkomsten worden ingericht als echte dialoogmomenten, niet alleen als voortgangs-overleggen.
- Gebruik taal die gelijkwaardigheid benadrukt, bijvoorbeeld door open vragen te stellen in plaats van beleidskaders op te leggen.
- Laat deelnemers gezamenlijk begrippen definiëren die in het project centraal staan.
- Benoem expliciet de waarden en uitgangspunten die bespreekbaar moeten blijven.
- Stimuleer reflectie: vraag steeds opnieuw of taal in het project verbindt of juist uitsluit.

Don'ts

- Schrijf geen documenten die alleen top-down verwachtingen communiceren.
- Neem niet aan dat alle deelnemers dezelfde taal en begrippen delen.
- Gebruik geen termen die machtsverschillen versterken zonder dat expliciet te bespreken. Bespreek het effect hiervan op het succesvol maken van het project.
- Reduceer participatie niet tot verplicht nummertje of "meedenken" zonder echte gezamenlijke besluitvorming. Wees duidelijk over wat voor participatie je biedt?
- Rond geen proces af zonder toetsing of alle partijen zich gehoord en begrepen voelen.

Compendium

Taaldierenkunde

De Familie der Semantische Onrustigen

Samenstelling en veldwerk: Rob van Renen

Hoofdstuk I – De Familie der Semantische Onrustigen

Binnen het rijk der Homo Verbalis is de familie der Semantische Onrustigen van uitzonderlijk belang. Hun gedrag is grillig, hun habitat instabiel, maar hun nut voor het taal-ecosysteem onmiskenbaar: zij houden de taal levend door eraan te trekken, te wringen, te twijfelen en soms zacht te giechelen.

Soorten en subsoorten

- De Taalwriemelaar — de oersoort, de bron van alle onrust.
- De Betekenisbijter — de letterlijke gelovige van de taal.
- De Praatverdrager — de martelaar van het gesprek.
- De Logomorfist — de taalwetenschapper in ballingschap.
- De Zinsverstrooier — de poëtische anarchist.
- De Taalpurist — de nostalgische grensbewaker.
- De Taalslijper — de estheet van helderheid.
- De Kommaneuker — de grammaticus van de kleinste macht.

Habitat

De familie der Semantische Onrustigen gedijt het best in de systeemwereld van de landelijke, provinciale en gemeentelijke overheid. Daar, tussen beleidsparagrafen en kernwaarden, vinden zij hun voedsel in de eindeloze recycling van woorden.

Vooraf in gemeenteland floreert de soort:

- De taalwriemelaar herformuleert, de betekenisbijter corrigeert,
 - De taalslijper vereenvoudigt, de logomorfist analyseert,
 - De praatverdrager zwijgt instemmend, en
 - De kommaneuker sluit het document af.
- Hun natuurlijke vijanden — duidelijkheid en efficiëntie — komen er wel voor, maar zelden tot bloei.

Ecologische balans

Het ecosysteem van de taal blijft vitaal zolang deze soorten in evenwicht blijven. Wanneer één soort overheerst, ontstaat stilstand — of erger: beleid. Samen vormen zij de levende kringloop van de taal, waarin elk woord langzaam, liefdevol en onbedoeld verdwijnt in zijn eigen nuance.

Kernschets

De familie der Semantische Onrustigen toont aan dat taal niet bedoeld is om iets duidelijk te maken, maar om iets levend te houden. Wie goed luistert, hoort onder elk beleidsdocument het zachte geritsel van het wriemelen; de taal die zich herschikt, alsof ze lacht.

Taalwriemelaar (de; m/v/x; meervoud: taalwriemelaars)

Latijnse naam: Homo verbalis inquietus

Een taalwriemelaar is iemand die niet in de taal schrijft, maar er met de vingers doorheen gaat. Hij woelt, schuift, tast en laat de woorden net lang genoeg liggen tot ze een eigen wil beginnen te tonen. Zijn doel is zelden duidelijk, maar altijd voelbaar.

De taalwriemelaar is geen dichter, geen denker en geen prater — hij is een tussenform. Een wezen dat zinnen maakt om ze daarna weer te ontwrichten, op zoek naar dat kleine zindelijke ritseltje betekenis dat alleen hoorbaar is tussen de regels door.

Beschrijving:

- Knikt langzaam bij eigen zinnen.
- Schrikt van synoniemen.
- Denkt in komma's.
- Vindt het woord betekenis te eenduidig.

Voorbeeld:

“Hij schreef een zin, haalde hem weer weg, en glimlachte. De taal had bewogen.”

Voorkomen:

Komt veel voor in gemeentelijke beleidsafdelingen, poëziepodia en stiltewerkplekken met gratis koffie. Verdwijnt spoorloos zodra iemand ‘resultaatgericht’ zegt.

Levensmotto:

“Ik zeg niet wat ik bedoel, ik bedoel wat ik zeg — ongeveer.”

Veldnotitie: de taalwriemelaar in diens natuurlijke habitat

De taalwriemelaar is een rusteloze figuur met een pen in de hand en twijfel in de ogen. Hij beweegt langzaam, maar innerlijk gonst het. Bij het horen van een goed gekozen woord sluit hij kort de ogen — niet om te bidden, maar om de smaak te behouden.

Voeding: koffie, zinnen van anderen en het eigen schuldgevoel.

Vijanden: spellingscontrole, eindredacteur, efficiency-denkers.

Conclusie: hij leeft van de beweging van taal — niet om iets te zeggen, maar om niet te hoeven zwijgen.

Betekenisbijter (de; m/v/x; meervoud: betekenisbijters)

Latijnse naam: *Canis semantica dogmaticus*

Een *betekenisbijter* is een taalgebruiker die zich vastbijt in woorden alsof ze botten zijn. Hij gelooft dat elk woord één ware betekenis heeft — en dat hij die weet.

Beschrijving:

De betekenisbijter is de fundamentalist van de taal. Hij duldt geen dubbelzinnigheid en vreest ironie als een moreel risico. Zijn favoriete bezigheid is corrigeren wat niet fout was.

Voorbeeld:

“Wat je eigenlijk bedoelt is...” — de klassieker onder betekenisbijters.

Voorkomen:

Veelvuldig in vergaderingen, redactieraden en gemeentelijke projectgroepen. Zijn natuurlijke habitat is de systeemwereld van de overheid, waar taal nog als instrument wordt beschouwd.

Vijanden:

De taalwriemelaar, de dichter, de nuance.

Veldnotitie: De Betekenisbijter in vergadering

Tijdens een beleidsvergadering beet het mannetje driemaal in dezelfde zin. Toen de voorzitter “ongeveer” zei, sloeg hij met de vuist op tafel. Na afloop likte hij de notulen schoon van ambiguïteit.

Praatverdrager (de; m/v/x; meervoud: praatverdragers)

Latijnse naam: *Silentia communicativa municipalis*

Een *praatverdrager* is iemand die gesprekken niet voert, maar verdraagt. Hij is de stille drager van collectieve verbale overlast.

Beschrijving:

Tijdens vergaderingen zit hij roerloos, met de blik van iemand die innerlijk verhuisd is. Hij spreekt weinig, maar denkt alles. Zijn knikken zijn symbolisch, zijn zuchten structureel.

Voorbeeld:

“Laten we dit even parkeren.” — zijn liturgische formule.

Voorkomen:

Veelvuldig in gemeentelijke overlegstructuren. De praatverdrager fungeert daar als moreel ankerpunt tussen lawaai en besluiteloosheid.

Levenshouding:

Zwijgen is lijden, maar met stijl.

Veldnotitie – De Praatverdrager in zijn habitat

Waargenomen in een overlegzaal met slechte akoestiek. Het dier bleef twee uur roerloos; alleen zijn pen bewoog soms in cirkels. Toen men besloot een nieuwe werkgroep op te richten, sloot hij de ogen: een teken van instemming.

Logomorfist (de; m/v/x; meervoud: logomorfisten)

Latijnse naam: *Morphologicus perplexus*

Een *logomorfist* observeert taalveranderingen alsof het vulkanische verschijnselen zijn. Hij noteert woorden in transformatie met religieuze ernst.

Beschrijving:

De logomorfist gelooft dat taal leeft, maar vermoedt dat ze hem persoonlijk voor de gek houdt. Hij maakt tabellen van betekenis-schuivingen, meestal onleesbaar, soms briljant.

Voorbeeld:

“Het woord *participatie* is inmiddels volledig semantisch uitgewoond.”

Voorkomen:

Te vinden op beleidsafdelingen, universiteiten en adviesbureaus. Binnen gemeenteland floreert hij als strategisch denker: hij herkent taaltrillingen nog vóór ze beleidsdoel worden.

Kenmerk:

Spreekt uitsluitend in jargon dat hij zelf wantrouwt.

Veldnotitie – De Logomorfist aan het werk

Geobserveerd in een open-office-jungle. Hij tekende grafieken van woorden die ‘versleten aanvoelden’. Toen ik vroeg wat hij bedoelde met betekenisvermoeidheid glimlachte hij en schreef het op als bewijs.

Zinsverstrooier (de; m/v/x; meervoud: zinsverstrooiers)

Latijnse naam: *Verbalis dispersus poeticus*

Een *zinsverstrooier* laat woorden los als confetti in de wind, in de hoop dat er ergens betekenis landt.

Beschrijving:

De zinsverstrooier schrijft niet om te zeggen, maar om te zien wat er gebeurt als hij iets zegt. Zijn zinnen zijn pogingen tot communicatie die onderweg een eigen leven beginnen.

Voorbeeld:

“Ik was bezig iets te zeggen, maar de zin ging er met de betekenis vandoor.”

Voorkomen:

Veelvuldig aangetroffen in poëzie, gemeentelijke beleidsstukken en strategische notities.

De zinsverstrooier gelooft dat elke vergadering een literair experiment is.

Levenshouding:

Zinnen zijn om te laten waaien, niet om vast te spijkeren.

Veldnotitie – De Zinsverstrooier tijdens storm

Waargenomen buiten, waar hij papieren losliet in de wind. Hij beweerde dat de wind beter kon redigeren dan hijzelf. En inderdaad: de restanten op de grond vormden een verrassend coherent gedicht.

Taalpurist (de; m/v/x; meervoud: taalpuristen)

Latijnse naam: Purista retroverbalis

De *taalpurist* bewaakt de heiligheid van gisteren.

Beschrijving:

Hij ziet elke nieuwworming als een persoonlijk verlies. Zijn ideale tekst is een ansichtkaart uit 1957.

Voorbeeld:

“Dat zeg je toch niet meer, tenminste — dat hóóp ik niet.”

Voorkomen:

In redactieraden, gemeentelijke communicatie-afdelingen en ingezonden brieven.

Veldnotitie – De Taalpurist in defensieve houding

Geobserveerd bij het horen van het woord *impactvol*. Hij trok bleek weg, bladerde driftig in het Groene Boekje en mompelde: “Niet zolang ik leef.”

Taalslijper (de; m/v/x; meervoud: taalslijpers)

Latijnse naam: *Clarificator municipalus*

De *taalslijper* polijst woorden tot ze glimmen, ook als de betekenis eraf slijt.

Beschrijving:

Hij houdt van strak proza, helder taalgebruik en de geur van PowerPoint.

Voorbeeld:

“Kun je dat wat aanscherpen?”

Voorkomen:

In beleidsland en managementsamenvattingen.

Veldnotitie – De Taalslijper bij volle maan

Tijdens nachtelijk veldwerk gehoord hoe hij de zin “mensen helpen” verving door “burgers faciliteren in hun participatietraject”. Toen hij tevreden knikte, viel een ster uit de taalhemel.

Kommaneuker (de; m/v/x; meervoud: kommaneukers)

Latijnse naam: *Interpunctus obsessivus*

De *kommaneuker* is de grammaticus van de kleinste macht.

Beschrijving:

Hij gelooft dat correctheid de hoogste vorm van betekenis is. Zijn wereldbeeld past tussen twee komma's.

Voorbeeld:

“Er hoort geen komma vóór *en*.”

Voorkomen:

Overal waar tekst gecorrigeerd wordt, vooral in ambtelijke revisierondes.

—

Veldnotitie – De Kommaneuker in gevangenschap

Aangetroffen in een redactiehok, omringd door stijlgidsen. Toen ik een zin zonder punt liet zien, begon hij te trillen van opwindning en fluisterde: “Laat mij hem afmaken.”

<einde>

Ook verschenen bij 'Mijn project en...':

- Mijn project en ik (2016)
- Mijn project en Sun-tzu (2018)
- Mijn project en vriendschap (2023)
- Mijn project en Nietzsche (2025)
- Mijn project en taal (2025)

- Dubbelnummer: mijn project en falen/ mijn project en rituelen (begin 2026)

Zie onze website www.mijnprojectenik.nl

Voor meer informatie over de boeken en de manier om deze titels te bestellen.